

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ
ΑΝΑΛΕΚΤΑ
ΕΞ
ΑΘΗΝΩΝ

ATHENS
ANNALS
OF
ARCHAEOLOGY

ΤΕΥΧΟΣ
ΕΤΟΣ Α' 3

ΑΘΗΝΑΙ 1968

« ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ »
« ATHENS ANNALS OF ARCHAEOLOGY »
(AAA)

Τὰ « Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν » εἶναι τετραμηνιαῖον ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν ταχείας ἀρχαιολογικῆς ἐνημερώσεως. Ἐκδίδονται παρὰ τῆς Γενικῆς Ἐπιθεωρήσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως κατ' Ἀπρίλιον, Αὐγουστον καὶ Δεκέμβριον.

ΙΔΡΥΤΗΣ : Καθηγητῆς ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Γενικὸς Ἐπιθεωρητῆς Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἱστορικῶν Μνημείων.

ΣΥΝΤΑΞΙΣ : Γραφεῖον Δημοσιευμάτων τοῦ Τ.Α.Π.

ΣΕΛΙΔΩΣΙΣ : Λουίζας Μοντεσάντου. Ἐκτύπωσις : Χ. Συνοδινού.

Συνδρομὴ ἑτησία ἐσωτερικοῦ : δι' ἑκάστον τόμον δρχ. 200, ἐξωτερικοῦ : \$ 8.

Τιμὴ ἐκάστου τεύχους δρχ. 60· διὰ τὸ ἐξωτερικόν \$ 2.50.

Εἰκὼν ἐξωφύλλου : *Κύμβη ἐκ Θήρας μὲ παράστασιν χελιδόνων* (σελ. 215).

COPYRIGHT 1968 : ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΑΠ
ΤΟΣΙΤΣΑ 1, ΑΘΗΝΑΙ (147)

« Athens Annals of Archaeology » is a periodical for the quick communication of the archaeological news from Greece. AAA is issued every April, August and December by the General Inspectorate of Antiquities and Restoration.

FOUNDER : The Inspector General of Antiquities and Historical Monuments, Prof. SP. MARINATOS.

EDITOR : A. Kaloyeropoulou. ART EDITOR : Louisa Montessantou. Texts translated into English by Mrs H. Wace and Miss S. Kaloyeropoulou.

Address: TAP Service, Publication Office, 1, Tossitsa Str.
Athens (147).

Subscription \$ 8 per volume. Single numbers \$ 2.50.
Please give six weeks notice of change of address.

Cover picture : « Kymbe » from Thera decorated with swallows (p. 218).

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

	Σελίς		Page
ΣΠΥΡ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Αί ἀνασκαφαί τῆς Θήρας	213-217	Summary	217-220
Γ. ΔΟΝΤΑΣ, Μέγα Ἀδριάνειον κτήριο καὶ ἄλλα οἰκοδομικὰ λείψανα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀδριανοῦ	221-224	Summary	224
ΟΛΓΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ, Ἑργαστήριον κεραμικῆς ὕστερορρωμαϊ- κῶν χρόνων	224-228	Summary	228-229
ΑΝΔΡ. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ, Εἰδήσεις ἐκ Μαραθῶνος	230-234	Summary	234
ΑΝΔΡ. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ, Λαύριον : Δοκιμαστικὴ ἔρευνα εἰς τὴν « Σπηλιά τοῦ Κίτσου »	234-236	Summary	236
Ε. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ - ΔΕΙΛΑΚΗ, Θολωτὸς τάφος Καζάρμας	236-238	Résumé	238
ΝΙΚ. ΖΙΑΣ, Ἄγνωστοι τοιχογραφίαι εἰς Μητρόπολιν Μυστρᾶ	238-240	Summary	240
ΝΙΚ. ΦΑΡΑΚΛΑΣ, Θῆβαι : Ἀνασκαφὴ οἰκοπέδου Λιακοπούλου- Κύρτση	241-243	Résumé	243-244
ΑΓΓ. ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ, Προϊστορικὸν Νεκροταφεῖον ἐν Αἰανῇ Κοζάνης	244-245	Summary	246
ΑΓΓ. ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ, Ἀνασκαφὴ ρωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος εἰς Παλατίτσια Ἡμαθίας	246-247	Summary	247
Χ. ΚΟΥΚΟΥΛΗ, Εἰδήσεις ἐξ Ἀνατ. Μακεδονίας	248-250	Summary	250
ΣΤΥΛ. ΑΛΕΞΙΟΥ, Σπηλαιώδεις τάφοι Πόρου Ἡρακλείου	250-255	Résumé	255
ΓΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ - Η. ΖΕΡΒΟΥΔΑΚΗ, Νέα ἐκ Ρόδου	256-257	Summary	257-259
ΓΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ - ΗΛ. ΚΟΛΛΙΑΣ, Παλαιοχριστιαν- ικαὶ καὶ βυζαντινὰ ἔρευνα εἰς τὴν Ρόδον	260-264	Zusammen- fassung	264-265
Μ. ΚΑΤΖΕΥ, Cyprus : Greek shipwreck off Kyrenia	265-266	—	—
Ε. ΤΟΥΛΟΥΠΑ, Ἑθνικὸν Μουσεῖον : Δύο νέα κύκλαδικά εἰδώλια	267-269	Résumé	269
Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, Δωρεὰ βυζαντινῶν νομισμάτων ἐκ τῆς Συλ- λογῆς Ἰωάννου Κινδύνη	270-275	Résumé	275
ΣΚΙΝΔΑΛΛΑΜΟΙ			
SPYRIDON MARINATOS, The giant Warrior in the early Iron Age	276-277	—	—
Υ. Ε. G. KENNA, Two ancient Trade Routes	278-280	—	—
Β. KALLIPOLITIS - ST. TRIANTIS, A propos du Kouros de Kératéa	280-285	—	—
Υ. Ε. COLEMAN, Archaic pottery from Pylos in Elis	285-288	—	—
Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, Ὁ τύμβος τοῦ Ἐξαλόφου καὶ ἡ εἰσβολὴ τῶν Θεσσαλῶν	289-294	Summary	294-295
CHRYΣ. KARDARA, Parian Holy Gates?	295-296	—	—
ΑΓΓ. ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ, Εἰκονιστικὴ κεφαλὴ τοῦ Μουσεῖου Χαλκίδος	297-299	Summary	299
Κ. FATOYROU, Protection and preservation of the Monu- ments of the Modern Greek Civilization	300-306	—	—
Ι. ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ, Γραπτὴ Ἀμαζὼν ἐκ Νυμφαίου	307-310	Résumé	310
ΝΙΚ. ΦΑΡΑΚΛΑΣ, Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν νεολιθικῶν τῆς Χαι- ρωνείας	310-312	Summary	313
Ι. ΤΖΕΔΑΚΙΣ, Κίσις ἐκ Χανίων	313-314	Résumé	314

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΔΗΜΟΣΙΩΝ

ΑΡΙΘ.

748

Θήρα : Ἄνω. Ἄνω πάτωμα μίας οἰκίας. Ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου εὐρέθησαν κατὰ χώραν δεκάδες μικρῶν ὡς καὶ μεγάλων ἀγγείων. Κάτω. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς ἀποθήκης κατὰ χώραν

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΤΗΣ ΘΗΡΑΣ

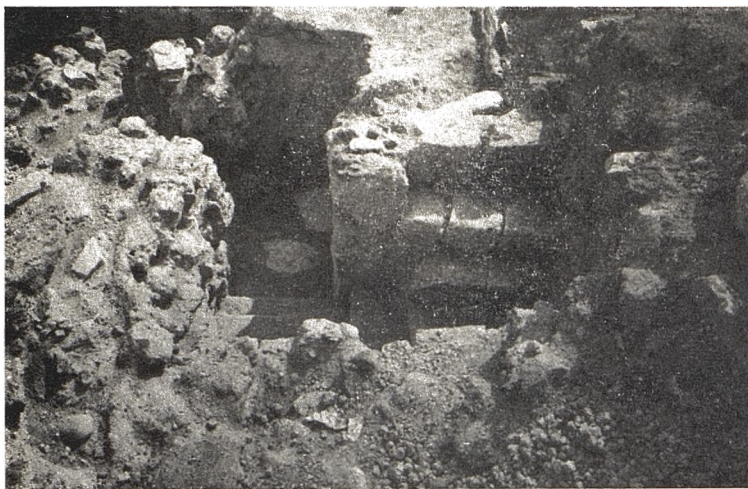

Είκ. 1. Παράθυρον καὶ θύρα διατηρούμενα ἄθικτα.
(Ἡ ἀνασκαφή ἐπετεύχθη διὰ σύριγγος)

Κατὰ τὸ 1968 (Ἰούλιον καὶ Αὐγουστον) συνεχίσθησαν εἰς Ἀκρωτήρι Θήρας αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, μὲ τὴν ἄδειαν τῆς ὁποίας δίδεται ἡ παροῦσα βραχυτάτη ἐκθεσις. Τὸ κύριον ἔργον ἦτο τεχνικῆς καὶ οἰκοδομικῆς φύσεως, μὲ βασικὸν σκοπὸν τὴν ἀλλαγὴν τῆς κοίτης τοῦ χειμάρρου, ὅστις διέρχεται ὑπὲρ τὰ ἐρείπια. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἐργασία ὑπῆρξε σύντομος καὶ περιωρίσθη εἰς μόνα τὰ δύο σημεῖα

(Ἀρβανίτη 1 καὶ Μπρόνου 2), τὰ ὁποῖα εἶχον ἐρευνηθῇ ἀτελῶς πέρυσιν. Τὰ ἀποτελέσματα, ἐν τούτοις, εἶναι πρωταρχικῆς σπουδαιότητος.

Εἶναι τώρα ἀπολύτως βέβαιον, ὅτι ἡ βιβλικὴ ἐκείνη καταστροφὴ ἐκ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἡφαιστείου κατεκάλυψε τὰς ὑπὸ σεισμῶν ἐρειπωθείσας κατοικίας, αἱ ὁποῖαι ὅμως διατηροῦνται ἀκόμη ὄρθιαι μέχρις ὕψους δύο πατωμάτων. Οἱ κάτοικοι ἔσχον μὲν τὸν καιρὸν νὰ

Εικ. 2. Κλίμαξ οδηγούσα
εἰς τὸ ἄνω πάτωμα μιᾶς
οἰκίας

Εικ. 3. Μία γωνία (3,3)
τῆς ἀποθήκης τῶν ἀγγείων

φύγουν, ἀλλὰ μόνον τὰ πολυτιμότερα καὶ εὐμετακόμιστα ἀντικείμενά των παρέλαβον μαζί των. Τὰ ὑπόλοιπα σκεύη, ἐργαλεῖα καὶ ἐγκαταστάσεις παρέμειναν ἄθικτα δι' ἡμᾶς.

Ἐντὸς τῆς κισήρεως ἤρχισαν νὰ ἀνευρίσκωνται ἄθικτοι αἱ προσόψεις τῶν οἰκοδομῶν μὲ τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα διατηρούμενα ἀνέπαφα (εἰκ. 1). Τὸ δάπεδον ἐνὸς ἀνωγείου διετηρήθη ἐπίσης ἄθικτον (εἰκ. 2 καὶ ἔγχρ. πίναξ, ἄνω). Ἐκαλύπτετο ὑπὸ πλακοστρώτου, ἐπὶ τοῦ

ὁποίου εὗρέθησαν εἰς τὴν θέσιν των πίθοι, ἡθμοὶ καὶ μικρὰ ἀγγεῖα. Ἡ μερικῶς ἐρευνηθεῖσα πέρυσιν ἀποθήκη ἀπεκαλύφθη νῦν ἐν τῷ συνόλῳ της. Ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν διαμερισμάτων, τὰ ὅποια ἦσαν ἀσφυκτικῶς πλήρη παντοίων προϊόντων κεραμικῆς (εἰκ. 3 καὶ ἔγχρ. πίναξ, κάτω). Οἱ πίθοι ἴσταντο ἀκόμη ὄρθιοι εἰς τὰς θέσεις των καὶ μερικοὶ ἔφερον εἰσέτι τὰ λίθινα πώματά των (εἰκ. 3). Οἱ περισσότεροι τῶν πίθων εἶναι ζωγραφιστοί.

Ὡς παράδειγμα ἀπεικονίζεται ἐδῶ ἓν εὐγενὲς προϊὸν κεραμουργίας, καλυπτόμενον ἀπὸ λευκά κρίνα ἐπὶ σκοτεινοῦ ἐδάφους (εἰκ. 4).

Τὰ μικρὰ ἀγγεῖα εἶναι ὡσαύτως ἐν μέρει ἀριστουργήματα τῆς κεραμεικῆς. Τινὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι ζωγραφισμένα δι' ἀμαυροῦ χρώματος καθαρῶς Μεσοκυκλαδικῆς τεχνοτροπίας (εἰκ. 5). Ὁ εἰκονιστικὸς ρυθμὸς εἶναι ἤδη συνήθης ἐπὶ τῶν ἀγγείων τούτων, εἰκονίζων ζῶα, πτηνὰ καὶ ἀνθρώπους. Μία σειρά ἀγγείων εἰκονίζει τοὺς ἀγγελιαφόρους τῆς ἀνοίξεως, τὰς χελιδόνας, ἐνίοτε μάλιστα εἰς ὥραϊον πολύχρωμον ρυθμὸν (μέλαν, λευκόν, ἐρυθρόν). Ὡς παράδειγμα εἰκονίζομεν μίαν πρόχουν (εἰκ. 6), ἥτις πιθανῶς ἔχει τελετουργικὸν χαρακτῆρα, διὰ τὰς σπονδὰς ἐπὶ τῇ ἐλεύσει τῆς ἀνοίξεως.

Μία δευτέρα κατηγορία ἀγγείων ζωγραφοῦνται ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ διὰ λευκοῦ χρώματος (εἰκ. 7, 8) ἐπὶ τοῦ μελανωποῦ ἢ ὑπερύθρου πηλοῦ τοῦ ἀγγείου. Τρίτη, τέλος, κατηγορία εἶναι εἰσηγμένα ἀγγεῖα, μετρίου μεγέθους (συνήθως πρόχοι καὶ ποτήρια), τὰ ὅποια εἶναι Μινωϊκά, ἀλλ' ἴσως εἰς τινὰς περιπτώσεις καὶ πρότμα Μυκηναϊκά. Παράδειγμα ἢ πρόχους (εἰκ. 9) μὲ διακόσμησιν κρεμαμένων ἀνθέων (ἴσως εἶναι κάπαρις ἐν μέσῳ τῶν βράχων, ἐνθα ἀγαπᾷ νὰ φύεται), ἥτις εὐρέθῃ ὁμοῦ μετὰ ἐξ ἄλλων ἀγγείων ἐπὶ τοῦ κατωφλίου ἐνὸς παραθύρου.

Ὅμοι μετὰ μιᾶς ὁμάδος ἀγγείων τῆς ἀποθήκης εὐρέθῃ καὶ ρυτὸν ἐκ μελανοῦ πηλοῦ, μιμουμένου τὸν στεατίτην, ὅπερ ἔχει σχῆμα λεοντοκεφαλῆς. Εἶναι ρωμαλέας τέχνης προϊόν, ἂν καὶ μία τάσις σχηματοποιήσεως εἶναι ἤδη ἐμφανῆς (εἰκ. 10).

Τὸ σπουδαιότερον ἴσας ἀποτέλεσμα τῶν ἀνασκαφῶν εἶναι ἢ ἀνακάλυψις ἀρ-

Εἰκ. 4. Ὁ πίθος μὲ τὰ λευκά κρίνα τῆς Παναγίας. Εἰς τὸν πυθμένα του εὐρέθῃ πῆλινον ἀγαλμάτιον τῆς θεᾶς

κετῶν τεμαχίων τοιχογραφιῶν. Αἱ πλείσται ἐξ αὐτῶν φέρουν φυτικὰ θέματα (εἰκ. 11) καὶ μεγάλων διαστάσεων πτηνὰ. Ἐν τεμάχιον δεικνύει κεφαλὴν ζωϊκῆς μορφῆς, πιθανῶς κυανοπίθηκον. Ἐν ἄλλο τεμάχιον διατηρεῖ κεκλιμένον φοῖνικα καὶ πρὸ αὐτοῦ φαίνεται κεφαλὴ νεανίου μετὰ παχέων χειλέων καὶ ἄλλων ξενотρόπων χαρακτηριστικῶν. Σχεδὸν ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ Λιβυκῆς μορφῆς. Ἀναλόγους παραστάσεις τῶν Βεδουϊνῶν τῆς ἐρήμου καὶ τῶν Νουβῶν παρέχει ἀφθόνη ἢ Αἰγυπτιακὴ τέχνη.

Εἶναι περίεργον, ὅτι μέχρι τοῦδε τὰ εὐρήματα εἶναι ἀποκλειστικῶς σχεδὸν

Εικ 5. 'Αμαυρόχρωμοι τε-
λετουργικοί πρόχοι Μεσο-
κυκλαδικής παραδόσεως

Εικ. 6. Τελετουργική πρόχους φέρουσα ίπταμένας
χελιδόνας

κεραμικά και λίθινα σκεύη, ὧν εὐρέθη-
σαν πολλά. Δύο πελέκεις λίθινοι (εἰς
τετρημένος, κολοβός), λεπίδες ὀψιανοῦ,
λίθιναι σφαῖραι διαφόρων μεγεθῶν (ἴσως
παίγνια παίδων καὶ κορασίδων) καὶ ὀλίγα
σφονδύλια ἀτράκτων εἶναι σχεδὸν τὰ μό-
να ἄλλα εὐρήματα. Ἐντὸς τῆς ἀποθή-
κης, πάντως, σπουδαῖον εἶρημα εἶναι μία
πλήρης σειρά μολυβδίνων σταθμίων
(εἰκ. 14), ὧν τὸ μικρότερον ἔλκει 15
γρ. καὶ τὸ μέγιστον 737 γρ. Δυστυχῶς τὰ
πλεῖστα εἶναι κακῶς ὠξειδωμένα. Εὐρέ-
θη καὶ ἓν λίθινον, ὁμοίου σχήματος, ἐπι-
γεγραμμένον διὰ τοῦ σημείου Δ καὶ ἔλκον
20,2 γραμμάρια. Ἄνευ μελέτης δὲν εἶναι
δυνατὸν νὰ λεχθῇ τι ἀκριβέστερον, διότι
πρέπει νὰ ὑπολογισθῇ προηγουμένως τὸ
ἀκριβές βάρος. Πάντως, μία προκαταρ-
κτικὴ ἔρευνα φαίνεται νὰ δεικνύῃ πολ-
λαπλάσια καὶ τοῦ Βαβυλωνιακοῦ σίκλου,
ὑπολογιζομένου πρὸς 8,2 γραμμ., καὶ
τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ἡμίσεος βάρους (6,5

γρ.), ὅπερ συχνότατα ἐλαμβάνετο ὡς μονὰς τοῦ χρυσοῦ.

Ἐξ ὀργανικῶν οὐσιῶν, πλὴν ἀπηνθηρακώμενου ξύλου, εὐρέθη κριθάλευρον εἰς τὸν πυθμένα ἑνὸς πιθαρίου. Ἐνὸς ἄλλου πιθαρίου ὁ πυθμὴν διατηρεῖ ἀκόμη μεγάλους κοχλίας (εἰκ. 12). Πιθανῶς ἦσαν εἰσηγμένοι ἐκ Κρήτης, ὅπου καὶ σήμερον ἐπιχωριάζουν, ἐνῶ ἡ Θήρα στερεῖται τούτων. Εἰς τινὰς περιπτώσεις εὐρέθησαν ἄχυρα (εἰκ. 13), ἅπαξ δὲ καὶ μία ἀχράς. Ἐπειδὴ ὁμως κατὰ τὸ πλεῖστον προέρχονται ἐκ τοῦ στρώματος τῆς σποδοῦ (ἅπαξ μόνον εὐρέθησαν ἄχυρα εἰς τὸ στῶμα τῆς κισήρεως), εἶναι δυνατόν νὰ μετεφέρθησαν διὰ τῆς διαβρώσεως εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τῆς ἐκρήξεως. Πάντως, εἶναι γεγονός, ὅτι αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Θήρας θὰ ἐξελιθῶσιν εἰς σπουδαῖον παράγοντα ἀκριβεστέρας γνώσεως τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Χαλκοῦ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ.

Καθ. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Εἰκ. 7. Ἡθμός

THE EXCAVATION OF THERA

During 1968 (July and August) the excavations of the Archaeological Society (with whose permission the present brief report is presented) at Akrotiri on Thera continued. The principal work was of a technical and structural nature, with the basic scope the change of the bed of the stream which was passing over the ruins. The excavation project consisted concisely in limiting our work to two points (Arvanitis 1 and Bronos 2) which had been inadequately studied last year. The results, in these respects, are of primary importance.

It is now absolutely certain that the

overwhelming destruction from the eruption of the volcano covered the dwellings ruined already by earthquakes, but which were still preserved standing for two floors. The inhabitants, indeed, had a chance to escape but took with them only the richest and most portable of their possessions. The rest of their equipment, tools, and establishment remained intact for us.

Under the pumice began to appear intact the façades of the houses with windows and doors finely preserved (fig. 1). The floor of one upper storey especially was preserved intact (fig. 2 and

colour plate, *above*). It was covered with flagstones upon which were found in place pithoi, strainers, and small pots. The store-room partially studied last year was now uncovered completely. It consisted of three apartments which were suffocatingly full of every kind of ceramic production (fig. 3 and colour plate, *below*). The pithoi were still standing upright in their places and some still had their stone plugs. Most of the pithoi were painted. Illustrated here is an example of handsome ceramic skill, a pot covered with white Madonna-lilies on a dark ground (fig. 4).

The small pots are also in part ceramic masterpieces. Some of them are matt-painted, clearly of Middle Cycladic technique (fig. 5). The pictorial style is already customary on these pots, portraying animals, birds, and men. One series of pots illustrates the messengers of spring, the swallows, sometimes, indeed, in a beautiful polychrome style (black, white, red). As an example we

Εικ. 8. Ἡθμός φέρων λευκά κροκοειδή

Εικ. 9. Πρόχους Μινωικής προελεύσεως

illustrate a jug (fig. 6) which probably had a ceremonial character for the libations for the arrival of spring.

Pots of another category are painted in white (figs. 7, 8), on the blackish or reddish clay of the pot. The third and last class consists of imported pots, of medium dimensions (usually jugs and cups) which are Minoan but possibly in some cases early Mycenaean. For example the jug (fig. 9) with decoration of pendent flowers (possibly caper in the midst of rocks where it loves to grow) which was found together with five other pots on the sill of a window.

Together with a group of pots of the store-room was found also a rhyton of black clay imitating steatite which had the form of a lion head. It is a product

of vigorous technique though a trend toward creation of form is already evident (fig. 10).

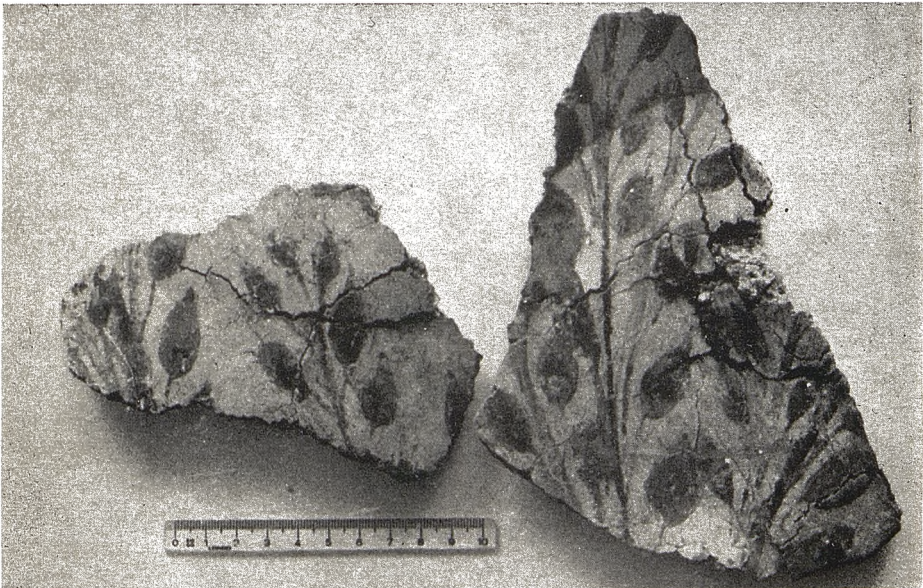
Possibly the most important result of the excavations is the discovery of a fair number of fresco fragments. The majority of them have plants as subjects (fig. 11) and birds of large dimensions. One fragment seems to show an animal form, probably a blue monkey. Another fragment shows a drooping palm tree. In front of it appears the head of a youth with thick lips and other foreign characteristics. Almost certainly we have to do with a Libyan personality; Egyptian art furnishes plentiful analogous examples of the Bedouins or the Nubians of the desert.

It is strange that up to the present the finds are almost exclusively pottery and stone implements of which many were found. Two stone axes (one of

Εἰκ. 10. Ρυτὸν ἐν σχήματι λεοντοκεφαλῆς

Εἰκ. 11. Τοιχογραφία. Κλάδοι μύρτου

them damaged by wear), obsidian blades, stone balls of various sizes (possibly games for boys and girls), and a few spindles are almost the only other finds. In the store-room, however, an important find was a complete series of lead weights (fig. 14) of which the smallest weighs 15 gr. and the largest 737 gr. Unfortunately most of them are badly oxidized. One of stone was found, similar in shape, inscribed with the mark Δ and weighing 20.2 grams. Without research it is not possible to speak more accurately because it is necessary to calculate previously the exact weight. A preliminary study, however, shows the use of multiples of the Babylonian *sekel* as a unit calculated as 8.2 gr., and of the Egyptian

Εικ. 12. Κοχλίες εντός πιθαρίου

Εικ. 13. Άχυρα ἐκ τοῦ στρώματος τῆς ἡφαιστειακῆς σποδοῦ

Εικ. 14. Μολύβδινα σταθμὰ

half-weight (6.5 gr.) which has been very often understood as a unit for gold.

Of organic substances, in addition to carbonized wood, barley flour was found at the bottom of a small pithos. The bottom of another small pithos (fig. 12) still preserves large snails. Probably they were imported from Crete, where even today they are indigenous, while they do not live in Thera. In some cases straws were found (fig. 13) and one example also of a wild pear. Since, however, they come for the most part from a layer of ashes (one only example of straw was found in the layer of pumice) it is possible that they may have been brought there through erosion at a period later than the eruption. It is, however, certain that the excavations of Thera will develop into an important factor for the improvement of our knowledge of the civilization of the Bronze Age in the Eastern Mediterranean.

Prof. SP. MARINATOS

ΜΕΓΑ ΑΔΡΙΑΝΕΙΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΑ ΛΕΙΨΑΝΑ ΕΠΙ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ

Ἐκ τῶν μεγαλοπρεπῶν κτισμάτων, μὲ τὰ ὅποια ὁ φιλέλλην καὶ φιλαθήναιος Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς εἶχε λαμπρύνει τὰς Ἀθήνας, σώζονται, ὡς γνωστόν, τὰ ἑρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τῆς Βιβλιοθήκης του καὶ τοῦ Ὑδραγωγείου του. Τὰ ἄλλα κτίσματα αὐτοῦ, τὸ Γυμνάσιόν του, ὁ ναὸς τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Πανελληνίου Διός, ὡς καὶ τὸ Κοινὸν Ἱερὸν τῶν Θεῶν, δὲν εἶχον μέχρις ὥρας ἀποκαλυφθῇ. Τύχη ὅμως ἀγαθὴ ἔφερεν εἰς φῶς ἐφέτος τὸν Ἰούλιον τὰ ἑρείπια τοῦ ἐνὸς ἐκ τούτων εἰς τὸ ἐπὶ

τῆς ὁδοῦ Ἀδριανοῦ 78 οἰκόπεδον τῶν ἀδελφῶν Ψαρίδη, κατὰ τὰς προκαταρκτικὰς ἐργασίας διὰ τὴν ἀνέγερσιν πολυκατοικίας. Τὰ ἑρείπια ταῦτα εἶναι :

1. Ὁ παχύτατος Β. ἐξωτερικὸς τοῖχος μνημειώδους κτηρίου (εἰκ. 1), ἔχοντος φορὰν ἐξ Α. - Δ., παράλληλον δηλαδὴ πρὸς τὴν σημερινὴν ὁδὸν Ἀδριανοῦ, ἀποτελούμενος δ' ἐκ μεγάλων ὀρθογωνίων λίθων σκληροῦ πάρου τοῦ Πειραιῶς, σωζομένων εἰς τέσσαρας ἐπαλλήλους δόμους. Ἡ ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ μήκους τῶν λίθων παρεχομένη ἐντύ-

Εἰκ. 1. Ἑρείπια μεγάλου Ἀδριανείου οἰκοδομήματος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀδριανοῦ 80

Είκ. 2. Ἐρείπια παλαιότερων κτισμάτων μεταξύ τοῦ Β. τοίχου τοῦ Ἀδριανείου κτηρίου καὶ τῆς σειρας τῶν πεσσῶν του

πως εἶναι ἐξόχως μνημειακή, ἐνισχυμένη καὶ ἀπὸ τὸ ἐξεργον, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀφεθῇ εἰς τὴν πρόσοψιν. Ἰσχυροτάτη εἶναι ἡ ὁμοιότης τοῦ τοίχου πρὸς τοὺς τοίχους τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τοῦ περιβόλου τοῦ Ὀλυμπείου, οὐδεμίαν καταλείπουσα ἀμφιβολίαν, ὅτι καὶ τὰ ἀποκαλυφθέντα εἶναι Ἀδριάνεια.

2. Σειρὰ πεσσῶν σταυροειδοῦς σχήματος ἐκ τοῦ ἰδίου πωρολίθου, παραλήλως καὶ πρὸς Ν. τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου βαίνουσα. Μεταξὺ τῶν πεσσῶν ἐσώθη τμήμα τοῦ δαπέδου ἐκ λευκῶν μαρμαρίνων πλακῶν. Διὰ μαρμαρίνων πλακῶν ἦσαν ἐπενδεδυμένοι καὶ οἱ πεσσοί.

Ἡ θεμελίωσις, τὸσον τῶν πεσσῶν, ὅσον καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου, γίνεται διὰ μείγματος ἀσβέστου καὶ μικρῶν λίθων, *opus incertum*, ἄλλο χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν Ἀδριανείων κατασκευῶν.

Ἐκ τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ Ἀδριανείου αὐτοῦ κτηρίου φαίνεται, ὅτι

πρόκειται περὶ μεγάλου οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου εἴμεθα, σήμερον, εἰς θέσιν νὰ προσδιορίσωμεν τὰς διαστάσεις, δεδομένου ὅτι ἡ μὲν ΒΔ. αὐτοῦ γωνία εἶχεν εὑρεθῇ τὸ 1956 εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀδριανοῦ 74 οἰκόπεδον, ἡ δὲ ΒΑ. εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀδριανοῦ 84. Ἡ θέσις τοῦ κτηρίου ἐντὸς τῶν συγχρόνων οἰκοδομικῶν τετραγώνων καὶ ἐν σχέσει μὲ τὰ ἄλλα ἀρχαῖα κτήρια τῆς ἰδίας περιοχῆς φαίνεται εἰς τὸ παρατιθέμενον σχ. ἐδ. 1 τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἰ. Τραυλοῦ. Ἐκ τοῦ σχεδίου τοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἀναπαρασταθῇ ὡς μεγάλη τρίκλιτος βασιλική, καὶ τῆς θέσεώς του εἰς ἐπίσημον περιοχὴν τῆς πόλεως καὶ κατὰ μήκος μιᾶς ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ὁδῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως, εἶναι δυνατὴ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὸ κτήριο ἦτο τὸ κοινὸν ἱερὸν τῶν θεῶν ἢ Πάνθεον, ὅπως τοῦτο ἔχει καθιερωθῇ νὰ ὀνομάζεται.

Ἡ σημασία τοῦ οἰκοδομήματος ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν εἰς βαθύτερον

ἐπίπεδον εὐρεθέντων παλαιότερων τοίχων (εἰκ. 2) τῶν ἐλληνιστικῶν καὶ τῶν πρωϊμῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, οἱ ὅποιοι ἀσφαλῶς ἀνήκουν εἰς σημαντικὰ δημόσια κτήρια.

Ἡ σημασία, ἀλλὰ καὶ ἡ καλὴ διατή-

ρησις τῶν εὐρεθέντων, ἐπιβάλλουν ἤδη τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐρεῦνης πρὸς πᾶσαν δυνατὴν κατεύθυνσιν διὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν, ἐρμηνείαν καί, ἐνδεχομένως, ἀξιοποίησιν αὐτῶν.

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

A NEW HADRIANIC BUILDING IN ATHENS

The demolition of an old house in the Plaka, Hadrian Street 80, led in July 1968 to the discovery of impressive ancient ruins among which the most prominent are those belonging to a magnificent building (E.-W.) erected undoubtedly by the emperor Hadrian (fig. 1, plan 1). Its heavy outer N. wall and an inner row

of cross-shaped pillars (arches?) speak in favour of an oblong plan, like a basilica. Perhaps the building is to be identified with Hadrian's Athenian Pantheon.

Ruins of other considerable buildings (fig. 2) found in deeper layers testify to the monumental character which this part of the town had for centuries.

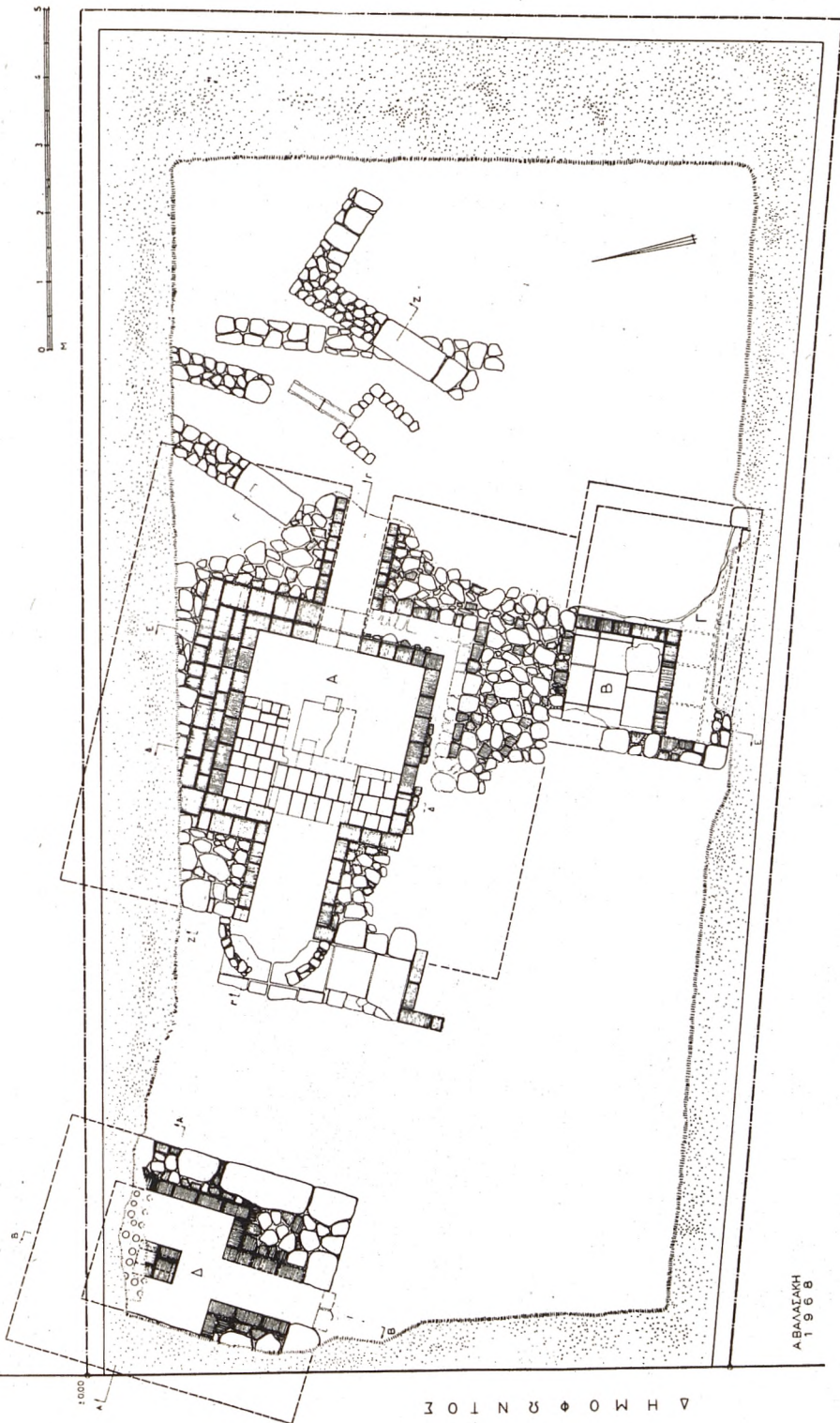
G. S. DONTAS

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗΣ ΥΣΤΕΡΟΡΡΩΜΑΪΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Κατὰ τὴν παρακολούθησιν ἐκσκαφικῶν ἐργασιῶν εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Δημοφῶντος 5 οἰκόπεδον, ἰδιοκτησίας Ὑφαντίδου, ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα κεραμικοῦ ἐργαστηρίου ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 1, σχ. ἐδ. 1). Ἡ ἐρευνα ἐγένετο ὑπὸ τὴν συνεχεῖ παρακολούθησιν τῆς ἐπιστημονικῆς βοήθοῦ δ. Π. Καπετανάκη καὶ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν μου· τὰ σχέδια ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τῆς ἀρχιτέκτονος δ. Ἀ. Βαλασάκη. Ἡ ταύτισις τῶν νομισμάτων ὀφείλεται εἰς τὴν Προϊσταμένην τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς κ. Μ. Οἰκονομίδου.

Κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου ἀνεσκάφη τμήμα κλιβάνου, ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Δ (εἰκ. 2), ἡ συνέχεια τοῦ ὁποίου

εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ ἀσκάπτου, πέραν τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῆς ὁδοῦ Δημοφῶντος καὶ κάτωθεν τῆς παρακειμένης οἰκοδομῆς. Οὗτος σύγκειται ἐξ ἐνὸς χώρου θερμάνσεως, σχήματος παραλληλογράμμου, ἀποκαλυφθειῶν διαστ. 1.40 × 1.80 μ., διαιρουμένου δι' ἐνὸς πεσσοῦ εἰς δύο παραλλήλους σύριγγας, αἵτινες εἶχον διαμορφωθῇ ἄνω εἰς σχῆμα θόλου, ὅστις ὅμως, λόγῳ τοῦ μικροῦ πάχους του, ἔχει σήμερον καταπέσει, διατηρουμένων κάτωθεν τῆς μεσοτοιχίας ὀλίγων μόνον λειψάνων του. Οἱ θόλοι τῶν κλιβάνων, κατεσκευασμένοι ἐξ ὀπτῶν πλίνθων, διεπερῶντο ὑπὸ καμπύλων κυλινδρικών αὐλῶν, οἵτινες ἀπέληγον εἰς τὴν ἄνω ὀρίζοντιαν ἐπιφάνειαν (εἰκ. 3), ἐφ' ἧς

Σχέδ. 1. Κάτωις ἀποκαλυφθέντος κεραμικοῦ ἐργαστηρίου

ἐτίθεντο τὰ πρὸς ὀπτῆσιν πῆλινα ἀντικείμενα· διὰ τῶν αὐλῶν τούτων διωχετεύετο ἡ ἀπαιτουμένη θερμότης πρὸς ὀπτῆσιν. Τὸ ὕψος τοῦ κλιβάνου ἐσωτερικῶς ἦτο 0,78 μ. Τὸ πλευρικὸν ἄνοιγμα, δι' οὗ εἰσέηγετο καὶ ἀνήπτετο ἡ καύσιμος ὕλη, εὐρέθη πρὸς ΝΔ. καὶ εἶχε πλ. 0,60 μ. Οἱ τοῖχοι τοῦ κλιβάνου, διὰ λόγους ἀντοχῆς, ἔχουν πᾶχος 0,75 - 1.70 μ. καὶ εἶναι ἐκτισμένοι δι' ἀκανονίστων λίθων μικροῦ καὶ μεγάλου μεγέθους, θραυσμάτων κεράμων καὶ πηλοῦ, ὡς συνδετικῆς ὕλης, τοῦ ἐσωτερικοῦ των περιβαλλομένου δι' ὀπτοπλίνθων, συνδεομένων δι' ἀσβεστοκονίας· ἐδράζονται δὲ ἐπὶ τῆς κιμιλιάς, ἢ στάθμῃ τῆς ὁποίας ἐνταῦθα εὐρίσκεται εἰς βάθος 1.40 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώ-

ματος τῆς ὁδοῦ. Μόνιμος κτιστὸς θόλος ἐνταῦθα δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχεν, ἀλλὰ θὰ κατεσκευάζετο δι' ἐκάστην καμινεῖαν πρὸχειρον περικάλυμμα, ἀποτελούμενον ἐκ κλάδων καὶ φύλλων, ἀλειφομένων διὰ πηλοῦ, μὲ ὀπὴν κατὰ τὴν κορυφὴν πρὸς ἐξοδὸν τῶν ἀερίων καύσεως¹. Αἱ ἐπιχώσεις τοῦ κλιβάνου, συγκείμεναι ἐξ ἐρυθρῶν χωμάτων, προερχομένων ἐκ τῆς διαλύσεως τῆς πηλίνης ἐσχάρας ὀπτήσεως, περιεῖχον ἀριθμὸν ἀγγείων καὶ πηλίνων στηριγμάτων, χρησιμευόντων διὰ τὸν διαχωρισμὸν τῶν ἀγγείων ἐντὸς τοῦ κλιβάνου, ὡς καὶ πλῆθος ὀστράκων,

1. Πρβλ. 'Α. 'Ορλάνδου, Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων 'Ελλήνων, Α', 'Αθήναι, 1955, σ. 88.

Εἰκ. 1. 'Αθήναι. Γενικὴ ἀπο-
βίς τῆς ἀνασκαφῆς ἐπὶ τῆς
ὁδοῦ Δημοφῶντος 5

Είκ. 2. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς κεραμεικὸς κλίβανος (Δ)

μεταξὺ τῶν ὁποίων τμήματα ἀγγείων, ἀποτυχόντων κατὰ τὴν ὀπτησιν (εἰκ. 4).

Κατὰ τὸ μέσον τοῦ οἰκοπέδου ἀνεσκάφη ἕτερος παρόμοιος κλίβανος, ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Α, πλευρᾶς 2.50 μ., ὅστις συντόμως ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρω περιγραφέντος καὶ μετεσκευάσθη εἰς χῶρον διαφόρου χρήσεως, ἀποθηκεύσεως πιθανῶς. Ἡ ἀνεύρεσις κτιστῶν ταπεινῶν ἐδράνων ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου, ὡς καὶ πλακοστρώτου δαπέδου, τὸ ὅποιον ἐκάλυψε τὸ ἐκ πεπατημένου χώματος ἀρχικόν, ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα περὶ δευτέρας χρήσεως τοῦ χώρου, τοῦ πλακοστρώτου μὴ χρησιμεύοντος εἰς κλίβανον· ἐξ ἄλλου, ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου καὶ τῶν τοιχωμάτων του ἐσώζοντο σαφῶς τὰ ἴχνη πυρᾶς, τεκμήριον καὶ τοῦτο διὰ τὴν ἀρχικὴν χρήσιν του ὡς κλιβάνου. Οἱ τοῖχοί του, πάχους 1.70 μ., σωζόμενοι μέχρις ὕψους 0,75 μ., ἐδράζονται ἐπὶ τοῦ

φυσικοῦ ἐδάφους εἰς βάθος 1.40 μ., τῆς κιμιλίᾳς εὐρισκομένης ἐνταῦθα εἰς κατώτεραν στάθμην. Παρὰ τὴν Ν. πλευράν του ἀνευρέθη ἐπιτύμβιος κιονίσκος, ὕψ. 0,83 μ., ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων, μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΕΡΜΙΑΣ.

Πρὸς Δ. ἀπεκαλύφθη τμήμα πλακοστρώτου δαπέδου, αὐτῆς πιθανῶς, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὰ κατάλοιπα ἀψίδος.

Πρὸς Ν. πάλιν εὐρέθησαν τὰ λείψανα κατασκευῆς (ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Β - Γ), τὸ σχῆμα τῆς ὁποίας ἀποκαθίσταται εἰς ὀρθογώνιον, διαστ. 3.20×2.20 μ., μὲ πλακόστρωτον δάπεδον καὶ ἐσωτερικὴν διαρρύθμισιν· ἡ στάθμη τοῦ δαπέδου εὐρίσκεται εἰς βάθος 0,65 μ. ὑπὸ τὸ σύγχρονον ἔδαφος. Ὁ χῶρος οὗτος θὰ ἐχρησίμευε πιθανῶς διὰ τὴν ἐναπόθεσιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῶν διαφόρων ὑλῶν. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι, πάχ. 0,35 μ., εἶναι ἐκτισμένοι διὰ λίθων μικροῦ καὶ μεγάλου μεγέθους καὶ θραυσμάτων κεράμων, συνδεομένων μεταξὺ τῶν δι' ἰλῶς· ἡ ὅλη κατασκευὴ ἐδράζεται ἐπὶ ἐπιχώσεων, εἰς βάθος 0,70 μ. ὑπὸ τὸ σύγχρονον ἔδαφος.

Κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου ἀνεσκάφη σύμπλεγμα τοίχων, χρονολογούμενων εἰς τὸν 4ον καὶ 3ον αἰ. π.Χ. Πρὸς Α. τοῦ κλιβάνου καὶ εἰς βάθος 1.80 μ. ὑπὸ τὸ σύγχρονον ἔδαφος, μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν ὑστερορρωμαϊκῶν κτισμάτων, εὐρέθησαν εἰς θραύσματα: 1) Εἰς ταφικὸς ἀμφορεύς, ὕψ. 0,712 μ., τοῦ τέλους τοῦ ὑστερογεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, μὲ διακόσμησιν ἐπαλλήλων γραμμῶν περὶ τὸ κορμοῦ καὶ πυραμίδος μεταξὺ δύο διπλῶν κύκλων μετὰ σταυροῦ εἰς τὸ μέσον ἐπὶ ἑκατέρας τῶν μετοπῶν τοῦ λαιμοῦ². 2) Πινάκιον, διαμ. 0,188 μ., κο-

2. Πρβλ. *Kerameikos V*, πίν. 38, ἀριθ. 337.

σμούμενον καὶ τοῦτο δι' ἐπαλλήλων γραμμῶν. Ἡ ὕπαρξις περισσοτέρων συστάδων γεωμετρικῶν τάφων εἰς τὴν περιοχὴν ἐρμηνεύει τὸ γεγονὸς τῆς ἀνευρέσεως τῆς περιγραφείσης ταφῆς εἰς τὸν χώρον τῆς παρούσης ἀνασκαφῆς³.

Ἐκ τῶν ἐπιχώσεων συνελέγησαν 22 λύχνοι, ἐλλίπεις ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον, μὲ ποικιλίαν ἀπεικονίσαν ἐκ τῆς πλουσίας θεματογραφίας, ἥτις ἀπαντᾶται εἰς τοὺς λύχνους τοῦ τέλους τοῦ 3ου καὶ 4ου αἰ. μ.Χ.

Ἐκ τῆς χρονολογικῆς κατατάξεως τῶν λύχνων, τῶν ἀγγείων καὶ τῶν νομισμάτων τῆς ἀνασκαφῆς συνάγεται, ὅτι τὸ ἀνω-

τέρω περιγραφὲν συγκρότημα κατεσκευάσθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.⁴, μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἑρούλων, τῷ 267, ὅτε ἤρχισε καὶ πάλιν νὰ ἀναπτύσσεται ἡ ἀττικὴ βιοτεχνία, ἡ δὲ δραστηριότης τοῦ ἐπεξετάθη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ. Ἡ καταστροφή τοῦ συνδέεται πιθανῶς μὲ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἀλαρίχου εἰς Ἀθήνας, τῷ 396. Ἡ ἐπιλεγείσα θέσις ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἀλλὰ παραπλευρῶς τῶν Πειραικῶν Πυλῶν καὶ παρὰ τὴν ἀρχαίαν ὁδόν, ἥτις ἦγε πρὸς αὐτάς⁵, ἦτο κατάλληλος διὰ τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν τοῦ ἐργαστηρίου.

ΟΛΓΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ

3. Π.χ. τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Κεραμικοῦ· πρωτογεωμετρικὸς τάφος εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀμφικτύονος 8 οἰκόπεδον (ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, σ. 49)· συστάς γεωμετρικῶν τάφων εἰς τὸ ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἑρυσίχθονος καὶ Νηλέως οἰκόπεδον (ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, σ. 79 κ.έ.)· μία γεωμετρικὴ ταφή εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πουλοπούλου 20 οἰκόπεδον (ΑΔ 22 (1967): Χρο-

νικά, σ. 110 κ.έ.).

4. Σύγχρονος περίπου πρὸς τοὺς ὕστερο-ρωμαϊκοὺς κλιβάνους τῆς Ὀλυμπίας.

5. Περὶ τοῦ τείχους βλ. ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, σ. 55, Σχέδ. 2 (Ἀνασκαφὴ ὁδοῦ Ἑρυσίχθονος 15), περὶ τῆς ὁδοῦ βλ. αὐτόθι σ. 74, Σχέδ. 16 (Ἀνασκαφὴ ὁδοῦ Πουλοπούλου ἀριθ. 43).

A CERAMIC WORKSHOP OF LATE ROMAN TIMES

On the site of Demophon Street No. 5, property of Iphantides the remains of a ceramic workshop of late Roman times (fig. 1; plan 1) were discovered.

Part of an oven, by point Δ (fig. 2; plan 1) was excavated near the North-east corner of the site. This consisted of a heating place in the form of a parallelogram: 1.40 × 1.80 m. in extent, height 0.78 m., divided by a stone into two parallel tubes, shaped above in the form

of a tholos. The tholoi of the ovens (fig. 3) constructed of baked bricks, were pierced by curved cylindrical pipes through which was diffused the heat required for baking on the upper horizontal level, upon which the ceramic objects were placed for firing. The walls, 0.75 m. thick, were built of baked bricks, stone, and clay, the inside of which was surrounded with baked bricks.

Another similar oven, by point Α, its

sides 2.50 m., was excavated near the centre of the site. This, however, had soon been replaced by the structure described above and remodeled for a different purpose, probably storage. On the West was discovered part of a flagstone floor, probably a court-yard, and on it the remains of an apse.

On the south were found the remains of a rectangular structure, by points B-Γ, (see plan I), 3.20 X 2.20 m. in extent, with flagstone paving and an internal arrangement. This place would probably have been used for the deposit and special finishing of different materials.

Finally at the Northeast corner of the site was discovered a group of walls, datable to the 4th and 3rd centuries B.C.

As regards the chronological classification of the finds of the excavation (lamps, coins, and pots), it is inferred that the structure described above was erected at the end of the 3rd century A.D. after the invasion of the Heruli in 267 A.D.; its destruction is connected probably

Εικ. 3. Πηλίνη έσχάρα, έφ' ής έτίθεντο τὰ πρὸς δπη-
σιν αντίκειμένα

with the invasion of Athens by Alaric in 396 A.D. The site mentioned above, outside the walls of the city but near the Piraean Gates by the ancient road which led to them was suitable for the commercial activity of the workshop.

OLGA ALEXANDRI

Εικ. 4 Τμήματα άγγείων άποτυχόντων κατά την όπτηση.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΕΚ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

Εἰς τὴν τοποθεσίαν «Βάλτος», τὸ γνωστὸν Μικρὸν Ἑλὸς τοῦ Μαραθῶνος, περὶ τὰ 1500 μ. νοτίως τοῦ Τύμβου, εἰς μικρὰν δὲ ἀπόστασιν ἐκ τῆς θαλάσσης, ἀνευρέθησαν, κατὰ τὸν παρελθόντα Μάϊον, διάφοροι ἀρχαιοτήτες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπερφυσικὸν αἰγυπτιάζον ἄγαλμα ἐκ μαρμάρου (εἰκ. 6-9), ὕψ. 2.40 μ. μετὰ τοῦ πόλου, βάσις τοῦ ἰδίου ἀγάλματος, ὡς καὶ τμήματα ἐξ ἀναγλύφων καὶ ἄλλων γλυπτῶν. Πάντα ταῦτα ἀπεκαλύφθησαν ἐντὸς ἀγροτεμαχίου τῶν κληρονόμων Ἀντωνίου Κάκαρη, κατὰ τὴν διάρκειαν ἐργασιῶν διευθετήσεως τῆς κοίτης ρεύματος, πρὸς διοχέτευσιν τῶν ὑδάτων τοῦ Ἑλὸς εἰς τὴν θάλασσαν καὶ δημιουργίαν οἰκοπέδου δι' ἀνέγερ-

σιν ξενοδοχειακοῦ συγκροτήματος. Αἱ ἐργασίαι αὗται διεκόπησαν προσωρινῶς, μετ' ὀλίγον δὲ ἤρχισεν ὁ καθαρισμὸς τῶν ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ ἐκσκαφῆς διαταραχθέντων χωμάτων, ὡς καὶ ἡ συστηματικὴ ἔρευνα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους. Βάσεις ἀγαλμάτων, ἡκρωτηριασμένον ἀγαλματιὸν παιδός (εἰκ. 5), ὕψ. 0,42 μ., διάφορα ἀποτμήματα γλυπτῶν, ὡς καὶ τινα τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, πλῆθος λύχνων ἐντὸς δύο ἀποθετῶν μόνον, ὡς καὶ ἄγαλμα γυναικός (Ἰσιδος;), σωζόμενον ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ κάτω (εἰκ. 1-4), ὕψ. 1.27 μ., σχεδὸν ἅπαντα τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου, ἦσαν τὰ κυριώτερα εὑρήματα.

Εἰκ. 1-4. Μαραθῶν. Τμῆμα γυναικείου ἀγάλματος (Ἰσιδος;). Προσθία, ὀπισθία καὶ πλάγιοι ὄψεις

Ἐν συνεχείᾳ ἀπεκαλύφθη Πύλη μνημειακή, τῆς ὁποίας σώζονται, ἐκτὸς τοῦ μαρμαρίνου καταφλίου, εἰς μικρὸν ὕψος, καὶ αἱ ἐξ ὀπτοπλίνθων ἐκτισμέναι παραστάδες, ὡς καὶ τμήματα τῶν δύο τετραγώνων Πύργων, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς Πύλης καὶ πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, ἐνῶ τοῖχοι ἐκ κοινῶν λίθων ἐκτείνονται πρὸς ΒΑ. καὶ ΝΔ. εἰς μῆκος μὴ ἀποκαλυφθὲν εἰσέτι πλήρως. Ἡ Πύλη εὐρίσκεται εἰς τὸ κέντρον περίπου τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ ὑποτιθεμένου περιβόλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦσαν ἰδρυμένα διάφορα ἀγάλματα, πιθανὸν δὲ καὶ ναῖσκος κ.ἄ. Εἰς τὴν Πύλην εἰσέρχεται τις ἐκ Β., ἔνθα τὸ σημερινὸν Ἑλὸς καὶ διὰ τριῶν βαθμίδων ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, ἀνοίγματος 2.40, ὕψ. 0,21, πλάτους - βάθους 0,37 μ., ἐνῶ τὸ ὅλον μῆκος τοῦ ἐκ μαρμάρου ἐπίσης καταφλίου εἶναι 3.95 μ. Ἐσωτερικῶς, ὑπῆρχε πλατύσκαλον, τοῦ ὁποίου μέρος μόνον εὐρίσκεται εἰς τὴν θέσιν του, τοῦ ὑπολοίπου καταστραφέντος ὑπὸ τοῦ ἐκσκαφέως, ἀσφαλῶς ὅμως δυναμένου νὰ συμπληρωθῇ, μετὰ τὴν πλήρη ἐξερεύνησιν τοῦ χώρου, καθ' ὅσον αἱ ὀγκῶδεις ὀρθογώνιοι πλάκες, μετακινήθῃσι εἰς μικρὰν πρὸς Α. ἀπόστασιν, ἀνευρέθησαν ὅλαι.

Οἱ ἐκατέρωθεν τῆς Πύλης δύο Πύργοι εἶναι τετράγωνοι περίπου (5.75×5.50 μ.), σωζομένης τῆς βάσεως μόνον τούτων καὶ περισσότερον ἰδίως τοῦ πρὸς Δ. Τὰ θεμέλια εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ κοινῶν λίθων καὶ κονιάματος, ἐνῶ εἰς τὰ ὑψηλότερα σημεῖα (1.25 μ. σώζεται πρὸς Δ.), ὅσα διέφυγον τὸν ἐκσκαφέα, βλέπομεν ἐναλλαγὴν κοινῶν λίθων καὶ ὀπτοπλίνθων, συνδεομένων ὁμοίως διὰ κονιάματος. Ἐπικεχρισμένοι ὁμοίως διὰ κονιάματος ἐξωτερικῶς ἦσαν οἱ τοῖχοι, σωζόμενοι εἰς τινὰ σημεῖα καλῶς, πιθανὸν

Εἰκ. 5. Μαραθῶν.
Ἑκρωτηριασμένον
ἄγαλμα παιδός

δὲ νὰ ὑπῆρχε καὶ ὀρθομαρμάρωσις, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τῶν εὐρεθεισῶν εἰς ἱκανὴν ποσότητα θραυσμάτων μαρμαρίνων πλακῶν.

Οἱ δύο τοῖχοι τοῦ περιβόλου, ἐκκινουῦντες ἐκ τοῦ μέσου τῶν Πύργων, πρὸς ΒΑ. καὶ ΝΔ., ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐκ λίθων κοινῶν κυρίως καὶ πλίνθων εἰς τινὰ σημεῖα, ἐνῶ ἐξωτερικῶς ἦσαν ἐπικεχρισμένοι διὰ κονιάματος, σωζομένου καλῶς καὶ σήμερον εἰς μεγάλην ἔκτασιν. Εἶχον πάχος 0,90 μ. περίπου (ὕψ. 0,88 μ. ὁ ΒΑ., 0,65 μ. ὁ ΝΔ.), ἀπεκαλύφθησαν δὲ ὁ μὲν ΝΔ. μέχρι μήκους 16 μ. ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου Πύργου, ὁ δὲ ΒΑ. μέχρι 19.35 μ., ἔνθα φαίνεται ὅτι ἐκάμπτετο εἰς ὀρθὴν γωνίαν πρὸς Ν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως συνάγεται, ὅτι πρόκειται περὶ Πύλης καὶ περιβόλου Τεμένους, πιθανὸν τῆς ἐποχῆς ἢ καὶ ἔργου τοῦ Ἡρόδου τοῦ Ἀττικοῦ, διακεκοσμημένου, κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ Ἡρόδου, διὰ διαφόρων ἔργων τέχνης, ἀντιγράφων αἰγυπτιακῶν κυρίως θεοτήτων καὶ ἡρώων, εἰς μνήμην ἢ καὶ ἰδιαιτέραν τιμὴν ἀγαπητῶν προσώπων.

Εικ. 6-9. Αιγυπτιάζον άγαλμα ύπερφυσικού μεγέθους εκ Μαραθώνος. Προσθία, όπισθία και πλάγιαι όψεις

Σημειοῦμεν ἐνταῦθα, ὅτι εἰς τὸν πέραν τῆς Πύλης καὶ πρὸς Ν. χῶρον, ὑπάρχουν λοφίσκοι, ἐγγὺς τῶν ὁποίων σώζονται τμήματα μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, προερχομένων προφανῶς ἐκ μνημείων, ἅτινα ἦσαν ἰδρυμένα ἐκεῖ ἀπὸ τῆς ἰδίας πρὸς τὴν Πύλην ἐποχῆς. Ἐκ τοῦ χώρου τούτου προέρχεται ἀσφαλῶς τὸ κατὰ τὸ 1843 (Πιττάκης ἀριθ. 615, βλ. προχείρως L. v. Sybel, Katalog der Sculpturen zu Athen., Marburg, 1881, σ. 7-8, ἀριθ. 39) εὐρεθὲν αἰγυπτιάζον, ἀναφερόμενον ἀπλῶς ὅτι προέρχεται ἐκ Μαραθῶνος, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται σήμερον εἰς τὸ Ἑθνικὸν Μουσεῖον.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μαραθῶνος, διενήργησε, κυρίως, ἐπὶ σειρὰν ἔτῶν

ἐρεῦνας ὁ Γ. Σωτηριάδης (βλ. ΠΑΕ 1932 καὶ 1933 καὶ Ἑπιστ. Ἑπετ. Φιλ. Σχ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης, 1927, σ. 117 κ.έ. καὶ AJA 1966, σ. 319 κ.έ. (E. Vanderpool), ἡ εὐρισκομένη δὲ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, πρὸς Ν. τῆς ἀποκαλυφθείσης ἐφέτος Πύλης καὶ εἰς τὸν αὐτὸν ἄξονα, βάσις μνημείου ἡ ναῖσκου, ὡς ἐπίστευεν οὗτος, ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς μέρος - τμήμα τοῦ ὅλου συγκροτήματος, ὅπερ ἐλπίζομεν, ὅτι ἡ συνέχισις τῆς ἐρεύνης θὰ προσθέσῃ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, πιθανὸν δὲ νὰ βεβαιωθῇ πληρέστερον, ὅτι ὁ χῶρος οὗτος ἦτο πράγματι τὸ ἐπίνειον τῆς πόλεως τοῦ Μαραθῶνος, ὡς τὸν εἶχε χαρακτηρίσει ὁ ἀείμνηστος Γ. Σωτηριάδης.

A. K. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ

NEWS FROM MARATHON

An Egyptian statue of more than natural size (figs. 6-9), corresponding exactly to the one found in 1843 by Pittakys, and belonging today to the Egyptian Collection of the National Museum (See Sybel, Katalog d. Skulpt. zu Athen, pp. 7-8, No. 39), as also other important statues (figs. 1-5) came to light this year at the site of Valtos, which is the Mikron Elos of Marathon, situated 1500 m. South of the tomb, at a short distance from the sea.

The excavation project undertaken by

the Archaeological Service led to the discovery of a monumental gate, parts of two square towers, as well as of walls starting from the centre of the towers apparently belonging to the enclosing wall. The gate is found to be on the same axis as the base of the monument or small temple discovered by Soteriades (ΠΑΕ 1932 and 1933), composing apparently part of the whole group which was built in the period of Herodes Atticus. To the same period belong most of the sculptures and architectural members found.

A. VAVRITSAS

ΛΑΥΡΙΟΝ: ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΤΗΝ "ΣΠΗΛΙΑ ΤΟΥ ΚΙΤΣΟΥ"

Εἰς ἀπόστασιν 6 χλμ. περίπου ἐκ τοῦ Λαυρίου, ἐπὶ τοῦ ὑψώματος Κίτσο (ὕψομ. 300 μ.) ἐντὸς τῆς «Σπηλιᾶς τοῦ

Κίτσο», ἐγένετο, κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1968, ἡ ἐν ἐπικεφαλίδι ἐρευνα ὑπὸ τοῦ ὑπογραφομένου ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς

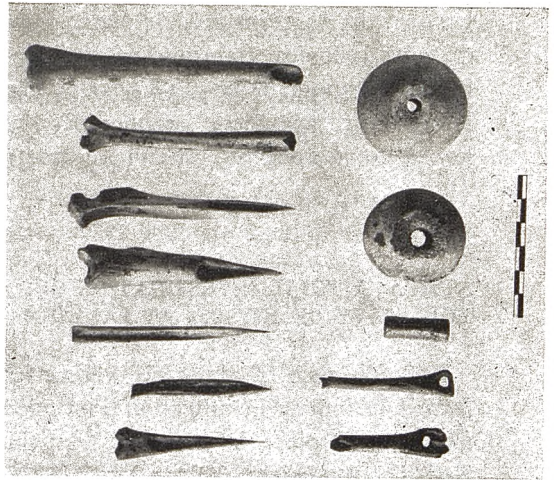
Είκ. 1. Λαύριον. Ἀκραία φιάλη ἐκ τῆς Σπηλίας τοῦ Κίτσου

κ. Lambert, μέλους τῆς Προϊστορικῆς Ἑταιρείας τῆς Γαλλίας, ἥτις καὶ εἶχεν ἀπὸ καιροῦ ἐπισημάνει τὸ σπήλαιον τοῦτο.

Ἡ ἔρευνα ἐγένετο ἐντὸς τῆς αἰθούσης I τοῦ ἐν λόγῳ σπηλαίου, ἔφθασε δὲ μέχρι βάθους 1.56 μ. Ἐμελετήθησαν 7 ἀλλεπάλληλα στρώματα — ἐξ ὧν τὰ τέσσαρα ἀπολύτως διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων — περιέχοντα εἰς μεγάλην ποσότητα τέφραν καὶ ἄνθρακας, περίξ ἐξ ἐντοπισθεῖσων πυρῶν.

Αἱ πυραὶ ἦσαν δύο εἰδῶν: 1) Αἱ περιέχουσαι μέλαιναν τέφραν καὶ πολυάριθμα ὄστρακα, λίθινα καὶ ὀστέινα ἀντικείμενα ἢ ὑπολείμματα τροφῶν. 2) Αἱ περιέχουσαι τέφραν φαιὰν ἢ λευκὴν, μετὰ τινων ὀδόντων ἢ φαλάγγων ἀνθρωπίνων δακτύλων, ἀπηνθρακωμένων. Πρόκειται περὶ τῶν θέσεων, ὅπου ἐκάησαν οἱ νεκροὶ καὶ ὅπου τὸ πῦρ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἰσχυρόν.

Τὰ κεραμικὰ εὐρήματα εἶναι ἀποσπασματικά, πλὴν μιᾶς μετὰ καθέτου τετρημένης ψευδολαβῆς φιάλης (εἰκ. 1), ἥτις ἦτο ἀκραία. Ἐξηκριβώθη, ὅτι τὰ ἀγγεῖα δὲν ἔθραυνοντο ἐπὶ τόπου, ἀλλὰ εἰς ἄλλην θέσιν, μετεφέροντο δὲ τὰ τεμάχιά των κατόπιν ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Ἀπεκαλύφθησαν, ἀκόμη, σφονδύλια καὶ ποικίλα ὀστέινα ἐργαλεῖα (εἰκ. 2).

Είκ. 2. Λαύριον. Ὀστέινα ἐργαλεῖα καὶ λίθινα σφονδύλια

Είκ. 3. Λαύριον. Λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ αἰχμαὶ βελῶν

Τὰ λίθινα εὐρήματα εἶναι σχετικῶς ὀλίγα (ἀναθηματικά ἢ εἶδη στολισμοῦ), ἐνῶ, ἀντιθέτως, παρετηρήθη ἀφθονία ὀψιανῶν (λεπίδες κυρίως), ἀλλὰ καὶ αἰχμαὶ βελῶν (εἰκ. 3).

Ἐκ τῆς πρώτης αὐτῆς ἐρεύνης συμπεραίνεται, ὅτι ἡ Σπηλιὰ τοῦ Κί-

τ σ ο υ : α) περιέχει πολλές ταφάς καύσεως με ἀφθονίαν κτερισμάτων, β) ἐχρησιμοποιήθη καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Νεολιθικῆς περιόδου, παρουσιάζουσα πολλὰ κοινὰ πρὸς τὰς νεολιθικὰς θέσεις

τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν Κυκλάδων καὶ γ) τὸ βάθος τῆς ἐπιχώσεως καὶ ὁ μέγας ἀριθμὸς κινητῶν εὐρημάτων δεικνύουν τὴν ὕπαρξιν εἰς τὸν χώρον τοῦτον σημαντικῆς ἐγκαταστάσεως μονίμου.

A. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ

ATTICA: A TRIAL INVESTIGATION OF THE «CAVE OF KITSOS» AT LAURIUM

At a distance of about six kilometres from Laurium the investigation mentioned above took place in June 1968 on the Kitsos hill (height 300 m.) within the "Cave of Kitsos" by the undersigned, together with Mrs. Lambert, member of the Prehistoric Society of France who had some time ago identified that cave.

The research took place in Room 1 of the Cave and reached a depth of 1.56 m. Seven successive layers were distinguished — of which four were clearly distinct from one another — containing great quantities of ash and charcoal, around six identifiable fires.

The fires were of two kinds: 1) those containing black ash and numerous sherds, stone and bone objects, and remains of food; 2) those containing ash, grey or white with some teeth or human finger bones, carbonized. The investigation concerns the places where the dead

were cremated and where the fire must have been strong. The pottery finds were fragmentary, apart from one phiale with a pierced vertical false handle (fig. 1). There were also found spindles and various bone implements (fig. 2).

The stone finds were relatively few (dedicatory or ornamental), while on the other hand obsidian objects (principally blades) (fig. 3) as well as arrow points were plentiful.

From this first study it is concluded that the Cave of Kitsos: a) contains many cremation burials with abundant funeral gifts, b) it was utilized throughout the duration of the Neolithic period, having many things in common with the Neolithic sites of Thessaly and of the Cyclades, and c) the depth of the deposit and the large number of movable finds show the existence in this region of an important permanent establishment.

A. VAVRITSAS

ΘΟΛΩΤΟΣ ΤΑΦΟΣ ΚΑΖΑΡΜΑΣ

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως, ἥ ὁποία εἶναι γνωστὴ ὡς Καζάρμα, εἰς τὸ 14ον χιλιόμετρον τῆς δημοσίας ὁδοῦ Ναυπλίου - Ἐπιδαύρου, καὶ

ὑπὸ τινων ταυτίζεται πρὸς τὴν Λῆσσαν (Παυσ. II, 25, 10), εἶχεν ἐπισημανθῆ ἀπὸ διετίας, κατὰ τὴν διάρκειαν ἐκσκαφικῶν ἐργασιῶν ἐν ἰδιωτικῷ κτήματι, θολωτὸς

τάφος, ή συστηματική ανασκαφή του οποίου ήρχισε περί τὰ μέσα Σεπτεμβρίου και συνεχίζεται. Εύρίσκεται εις μικράν απόστασιν από της γνωστής κυκλωπείου γεφύρας.

Εκ τῶν μέχρι σήμερον ἐργασιῶν κατέστη δυνατόν νά καθαρισθῇ ἡ θόλος (διαμ. 7.20 μ.), τὸ στόμιον καὶ ὁ κατεστραμμένος δρόμος, ἐγένετο δὲ ἐναρξίς τοῦ καθαρισμοῦ τῶν περιλαμβανομένων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θόλου τριῶν λάκκων. Ὁ τάφος ἀνήκει εἰς τὴν μεσαίαν ἀπὸ ἀπόψεως μεγέθους κατηγορίαν θολωτῶν τάφων, εἶναι ἐκτισμένος κατὰ τὸ κυκλώπειον οἰκοδομικὸν σύστημα, μὲ πελωρίους λίθους κατὰ τοὺς κατωτέρους δόμους καὶ μικροτέρους κατὰ τοὺς ἀκολουθοῦντας, σώζεται δὲ ἡ τοιχοποιία αὐτοῦ εἰς ἕνια σημεῖα μέχρις ὕψους 4 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Ἡ ἀνίδρυσις του πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰ. π.Χ., ἐκ τῶν μέχρι στιγμῆς δὲ δεδομένων φαίνεται, ὅτι παρέμεινεν ἐν χρήσει παρὰ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἐπὶ διακόσια πεντήκοντα περίπου ἔτη. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι οἱ περιλαμβανόμενοι ἐντὸς τῆς θόλου, ἀνοιγόντες ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου, τρεῖς τάφοι εἶναι πραγματικοὶ βασιλικοὶ λάκκοι, κανονικοὶ εἰς τὸ σχῆμα, καλυπτόμενοι δι' ὑπερμεγέθων πλακῶν, ἐρειδομένων εἰς εἰδικῶς ἀφεθὲν περιχεῖλωμα, κατὰ τὸν παρατηρούμενον καὶ εἰς ἐνίους τῶν λακκοειδῶν τάφων τῶν βασιλικῶν περιβόλων τῶν Μυκηνῶν τρόπον, καὶ ἐσφραγίζοντο διὰ τῆς προσθήκης μικροτέρων λίθων καὶ πηλοῦ ἐπὶ τῶν πλακῶν. Ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς ἀνασκαφῆς θὰ ἀποδείξῃ, ἐὰν τὸ περιεχόμενον τινῶν ἐξ αὐτῶν τυγχάνει ἀνάλογον πρὸς τὰ εὐρήματα ἐκείνων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐντὸς τῆς

θόλου ἐπιβίωσις τοῦ τύπου τῆς ἐν λάκκῳ ταφῆς, φαίνεται δὲ ὅτι ὁ τύπος οὗτος ταφῆς διειρηθήη εἰς ἐνίας οἰκογενείας, ὡς παρατηρήθη ἤδη, μέχρι καὶ τῆς ΥΕ III ἐποχῆς.

Κατὰ τὴν συστηματικὴν ἀνασκαφὴν, ἥτις τελεῖ ὑπὸ τὴν ἄμεσον παρακολούθησιν τοῦ Γεν. Ἐπιθεωρητοῦ Ἀρχαιοτήτων, καθηγητοῦ κ. Μαρινάτου, ἐντὸς τῆς θόλου ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν, ἀλλ' εἰς μικρότατα τεμάχια λόγῳ τῆς ἐπ' αὐτῶν καταρρεύσεως τοῦ ὄγκου τῆς θόλου, ὠραιότατοι καὶ μεγάλων διαστάσεων ἀμφορεῖς πρωῒμου ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ, ὡς καὶ ὠραιότατα ΥΕ I - II ἀγγεῖα.

Ὁ τάφος παρέμεινεν ἄθικτος μετὰ τὴν τελευταίαν, κατὰ τοὺς πρωῒμωτάτους ΥΕ IIIC χρόνους, χρησιμοποίησίν του. Ἡ τελευταία αὐτῇ χρήσις ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς κατὰ χώραν διαπιστωθείσης, ἐντὸς τῆς θόλου καὶ ἀκριβῶς πρὸ τοῦ στομίου τοῦ τάφου, θυσίας μόσχου. Ἡ θυσία τοῦ ζώου φαίνεται ὅτι ἔλαβε χώραν κατὰ τὸν παριστώμενον εἰς τὴν σαρκοφάγον τῆς Ἀγ. Τριάδος τρόπον, ἐπὶ χθαμαλοῦ βωμίσκου, ἀποτελεσθέντος ἐκ σωροῦ μικρῶν λίθων. Μικρὸς σκύφος, χρησιμοποιηθεὶς κατὰ τὴν θυσίαν, εὗρίσκετο εἰσέτι κατὰ χώραν ὑπεράνω τοῦ ζώου. Μετὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς τῶν λάκκων θὰ καταστῇ δυνατόν, ἐκ τῶν ἐπιμελῶς συλλεγέντων στρωματογραφικῶς στοιχείων, νὰ ἀποφανθῇ τις, ἐὰν ἡ θυσία προσεφέρθη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς τελευταίας ἐν τῷ τάφῳ ταφῆς ἢ ἐὰν προσεφέρθη ἀπλῶς ὑπὸ μελῶν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας εἰς ἐκπλήρωσιν οἰκογενειακοῦ ἐθίμου λατρείας τῶν ἐν τῷ τάφῳ ἡρωοποιηθέντων προγόνων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐκ τῆς ἐν γένει καταστά-

σεως τῆς θόλου προκύπτει, ὅτι μετὰ διακόσια πενήκοντα περίπου ἔτη, ἄτομα τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἐχρησιμοποίησαν τὴν θόλον, εἴτε διὰ ταφὴν καὶ ἀπόδοσιν τιμῶν καὶ λατρείας, εἴτε μόνον διὰ λατρείαν.

Πλὴν τῆς τελευταίας ταύτης θυσίας, μία μεγάλη πυρὰ διεπιστώθη, ἥτις κατε-

λάμβανε τὸ κέντρον τῆς θόλου, περὶ αὐτὴν δὲ λείψανα ὀργανικῶν οὐσιῶν, ὅστ᾽ αὗτων καὶ σκελετοὶ ἀκτερίστων ἀτόμων, ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὁποίων σημαντικὰ συμπεράσματα διὰ τὰ ταφικὰ ἔθιμα ἐλπίζεται, ὅτι θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ ἐξαχθοῦν.

E. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ - ΔΕΪΛΑΚΗ

TOMBE À THOLOS À «KAZARMA»

Dans la région de l'ancienne acropole, connue sous le nom de «Kazarma» avait été signalée avant deux années l'existence d'une tombe mycénienne à tholos, dont l'exploration systématique commencée au mois de Septembre se continue.

La tombe, de construction cyclopéenne, doit remonter au début du XV s. av. J.-C. et elle paraît avoir été utilisée pendant deux siècles et demi.

Caractéristiques sont trois tombes taillées dans le roc à l'intérieur de la tholos.

Pendant l'exploration, dirigée par l'Inspecteur Général Prof. Marinatos, ont été trouvés *in situ* des très beaux amphores, bien que fragmentaires, du style palatial et des vases du YE I-II.

La tombe a été conservée intacte jusqu'au YE IIIC ancien, comme indiquent les traces d'un sacrifice sur un autel bas, et les restes d'une «pyra» au centre de la tholos, dont l'étude peut mener à des conclusions très importantes.

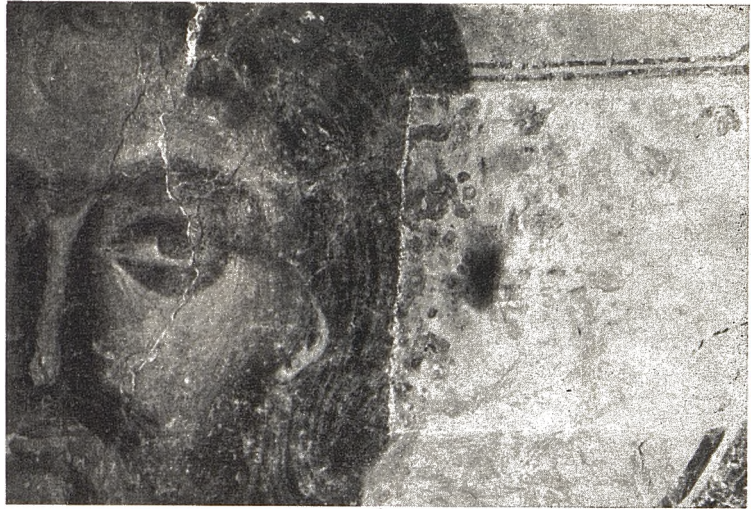
E. PROTONOTARIOU - DEΪ-LAKI

ΑΓΝΩΣΤΟΙ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΕΙΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΝ ΜΥΣΤΡΑ

Περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ 1968 ἐπερατώθησαν αἱ ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀρξάμεναι ἐργασίαι πρὸς συντήρησιν καὶ καθαρισμὸν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Μυστρά (εἰ κ. 1-3). Αἱ ἐργασίαι ἐγένοντο ὑπὸ πενταμελοῦς συνεργείου τῆς Ὑπηρεσίας ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἐμπείρου συντηρητοῦ - ζωγράφου τῆς Ὑπηρεσίας κ. Φ. Ζαχαρίου.

Κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ἐργασίας

ἐγένετο στερέωσις τῶν κινδυνευόντων νὰ ἀποκολληθοῦν τμημάτων τῶν τοιχογραφιῶν, κατόπιν ἀφαίρεσις τῶν σκληροτάτων ἀλάτων, ἅτινα ἐκάλυπτον τὰς τοιχογραφίας, καθιστώντα τινὰς ἀοράτους, τέλος δέ, ἀφοῦ ἐγένοντο αἱ σχετικαὶ καὶ ἀπολύτως ἀναγκαῖαι συνδέσεις διὰ χρώματος, τοποθετουμένου κατὰ λεπτὰς παραλλήλους γραμμάς (Rigatino), τῶν ἐλλειπόντων μερῶν, οὕτως ὥστε ἡ σύνθεσις νὰ ἀποκτᾷ μὲν ἐνότητα, χωρὶς ὅμως νὰ παρεμβαίνουν νέα αἰσθητικὰ στοιχεῖα,

Είκ. 1. Μυστράς. Μητρόπολις. Κόγχη Διακονικού κατά τὸν καθαρισμὸν (Φωτ. Φ. Ζαχαρίου)

ἐστερεώθη τὸ χρῶμα (φιξάρισμα) καὶ ἐλήφθησαν φωτογραφίαι λεπτομερῶς.

Κατὰ τὴν πορείαν τῶν ἐργασιῶν διεπιστώθη, ὅτι ἡ παράστασις τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν κόγχην τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱ. Βήματος, ἔργον τοῦ 17ου - 18ου αἰ., ἐκάλυπτε ἄλλην ὁμοίαν, ἀνήκουσαν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀρχικῆς ἀγιογραφίσεως τοῦ ναοῦ. Δι' ἐπιμελοῦς ἐργασίας ἀπεκαλύφθη ἡ ἀρχικὴ, σωζομένη εἰς ἀρκετὰ

καλὴν κατάστασιν, ὥς καὶ σιλουέττα (πολὺ ἐφθαρμένη) γονατιστῆς μορφῆς, πιθανῶς τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ ναοῦ.

Διεπιστώθη, ἐπίσης, ὅτι εἰς τὴν καμάραν, ἀμέσως μετὰ τὴν κόγχην καὶ ὑπὸ τὴν σήμερον ὑπάρχουσιν παράστασιν Προφητῶν, ὑπῆρχε παράστασις τῆς Ἀναλήψεως, ἀνήκουσα ὁμοίως εἰς τὴν ἀρχικὴν ζωγραφικὴν. Ἐπειδὴ δὲν ἦτο βεβαία ἡ ἔκτασις τῆς σωζομένης ὑπὸ τὸ νέον

Είκ. 2. Μυστράς. Μητρόπολις. Καμάρα Ἱεροῦ Βήματος. Δεῖγμα τοῦ κάτωθεν τῆς νεωτέρας ἐπιζωγραφίσεως (17ος - 18ος αἰ.) σωζομένου παλαιότερου στρώματος (Φωτ. Φ. Ζαχαρίου)

Εικ. 3. Μυστράς. Μητρόπολις. Καμάρα Διακονικού Μετά τόν καθαρισμόν (Φωτ. Φ. Ζαχαρίου)

κονίαμα παραστάσεως, δὲν ἐγένετο ἀποτείχισις τῆς νεωτέρας, καλῶς διατηρουμένης, ζωγραφικῆς.

Ἐνεφανίσθησαν καλύτερον ἐπίσης διὰ τοῦ καθαρισμοῦ μόλις διακρινόμεναι παραστάσεις εἰς τὸν χώρον τοῦ Ἱεροῦ Βήματος (π.χ. ἡ Γέννησις, ἡ Πρόσκλησις τῶν Ἀποστόλων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, κ.ἄ.), ἄς καὶ μορφαὶ μεμονωμένων Ἀγίων εἰς στηθάρια, κ.λ.π. Ἀκόμη, ἄλλαι συνθέσεις, ἄς ἡ μεγάλη ἐνιαία σύνθεσις, ὅπου ὁ Ἰησοῦς διέρχεται ἰώμενος καὶ εὐεργετῶν εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς καμάρας τοῦ νοτίου κλίτους, ἀπέκτησαν τὴν ἀρχικὴν τῶν ἐνότητά.

Ἐν κατακλειδί, αἱ ἐργασίαι τῆς συντηρήσεως καὶ τοῦ καθαρισμοῦ, αἱ ὅποια δὲν περιέλαβον τὸ τμήμα ἄνω τοῦ γυναικωνίτου, τὸ ἀνῆκον εἰς τὴν γνωστὴν διασκευὴν τοῦ ναοῦ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ματθαίου, ἀπέδωσαν εἰς τὸ σημαντικώτατον τοῦτο μνημεῖον τῆς στροφῆς τοῦ 13ου πρὸς τὸν 14ον αἰ. τὸ ἀρχαῖον κάλλος του.

N. ΖΙΑΣ

UNKNOWN WALL-PAINTINGS IN THE METROPOLIS CHURCH, MISTRA

In the work of cleaning and strengthening the wall-paintings of Ayios Demetrios (Metropolis Church) at Mistra (figs. 1-3), undertaken under the guidance of the skilled preserver-painter of the General Directorate of Archaeology, Mr.

Ph. Zachariou, wall-paintings previously unknown were discovered of the end of the 13th century and the beginning of the 14th, under the later ones of the 18th century.

N. ZIAS

ΘΗΒΑΙ: ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΟΙΚΟΠΕΔΟΥ ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΥΡΤΣΗ

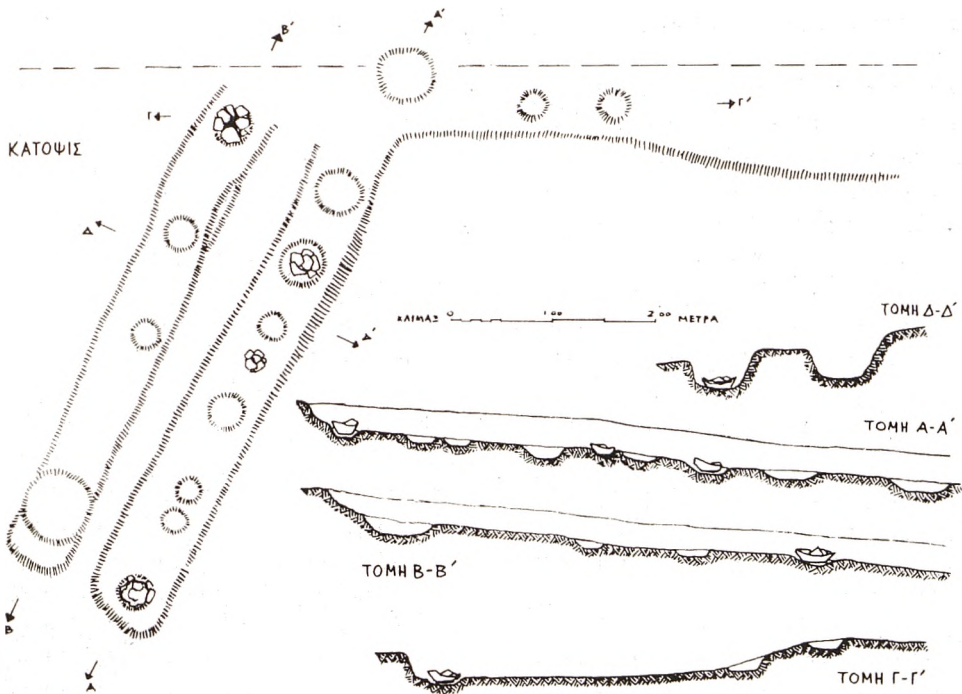
Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1968 ἐπραγματοποιήθησαν οἰκοδομικαὶ ἐργασίαι ἐπὶ τοῦ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Πινδάρου καὶ Βουρδουμπᾶ κειμένου οἰκοπέδου Λιακοπούλου - Κύρτση, αἵτινες ἔφερον εἰς φῶς ἐλάχιστα ἴχνη τῆς μυκηναϊκῆς κατοικίσεως τοῦ χώρου καὶ ὅλως ἀσήμαντα κινητὰ εὐρήματα, πλὴν ἔδωσαν σημαντικὰ στοιχεῖα βοηθοῦντα εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἰδέας τινὸς περὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου τῆς Καδμείας (σχ. ἐδ. 1).

Εἰς τὸν χώρον τοῦτον ὁ φυσικὸς βράχος, ὁ « ποῦρος », εὐρίσκεται πολὺ ὑψηλὰ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἐμβαδοῦ τοῦ οἰκοπέδου εἶχεν ἤδη ἀποκοπῇ ὑπὸ τοῦ ὑπογείου τῆς παλαιότερας — κατεδαφι-

σθείσης — οἰκίας, φυσικὰ μετὰ τῶν ὑπερκειμένων χωμάτων, ἀλλὰ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν ἐφάνη μικρὰ ἔκτασις, ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκετο ἡ αὐλὴ τῆς παλαιᾶς οἰκίας, ἔχουσα ταπεινὴν ἐπίχωσιν. Ὅτε αὕτη ἐξεκαθαρίσθη, ἀπεκαλύφθη ἀναλλοίωτος ἡ ἀρχαία ἐπιφάνεια τοῦ βράχου καὶ τὰ κάτωθι¹:

Ἐπὶ τοῦ βράχου εἶχον λαξευθῇ δύο παραλλήλως βαίνουσαι αὐλακες, βάθους 0,22 - 0,25 μ., ἀρχόμεναι ἀπὸ σημείου ἀπέχοντος τοῦ μὲν βορείου ὁρίου τοῦ οἰκοπέδου περίπου 5.30 μ., τοῦ δὲ δυτικοῦ 1.40 μ., καὶ ἔχουσαι κατεύθυνσιν ἀπὸ ΝΝΔ.

1. Τὴν διενεργήσαν τὴν ἔρευναν ἀρχαιολόγον δ. Γ. Κοκκοροῦ καὶ ἐντεῦθεν εὐχαριστῶ.

Σχ. ἐδ. 1. Θῆβαι. Οἰκόπεδον Λιακοπούλου - Κύρτση. Λείψανα μυκηναϊκῶν ἀποθημῶν

πρὸς ΒΒΑ., ἐμφανίζουσαι δὲ σαφῆ κλί-
σιν πρὸς ΒΒΑ. Ἐκ τούτων ἡ ἀνατολικω-
τέρα παρηκολουθήθη ἐπὶ μήκους 5 μ. πε-
ρίπου, ἡ δυτικωτέρα 5.50 μ. Ἡ πρώτη
φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἐκλινεν ἀκολουθῶς
ἐλαφρῶς πρὸς Α. Τὸ ἔδαφος, ὡσαύτως,
ἐμφανίζει σαφῆ κλίσιν πρὸς ΒΔ., οὕτω
δὲ ἡ πρώτη αὐλαξ εὐρίσκεται βαθύτερόν
πως τῆς δευτέρας. Εὖρος ἔχουσιν αὗται
κυμαινόμενον μεταξὺ 0,65 καὶ 0,80 μ.,
ἀπέχουσι δὲ μεταξύ των ἀπὸ 0,20 μ. κατ'
ἐλάχιστον μέχρι 0,50 μ. κατὰ μέγιστον.
Ἡ δευτέρα συναντᾷ κατὰ τὸ ἄκρον τῆς
ἔτερον λάξευμα, τοῦ ὁποῖου τὸ εὖρος δὲν
κατωρθώθη νὰ διαπιστωθῇ, φερόμενον
δὲ πρὸς Α. παρὰ τὸ Β. ὄριον τοῦ οἰκοπέ-
δου. Παρηκολουθήθη ἐπὶ μήκους 2.30 μ.,
σῶζον πλάτος 0,60 μ., ἐνῷ περαιτέρω πρὸς
Α. φαίνεται καθιστάμενον ἀβαθέστερον
καὶ εὐρύτερον ἢ μᾶλλον βαθμιαίως ἀπο-
σβεννύμενον. Ἐμφανίζει ἐλαφρὰν κλίσιν
πρὸς Δ.

Ἐντὸς τῶν αὐλάκων παρατηρήθησαν
ἀβαθεῖς περιφερικοὶ λάκκοι, διαμέτρων
κυμαινόμενων ἀπὸ 0,65 μ. κατὰ μέγιστον
μέχρι 0,25 μ. κατ' ἐλάχιστον, στενοῦ-
μενοι πρὸς τὰ κάτω, ἠνεωγμένοι δὲ κατὰ
τοὺς ἄξονας τῶν αὐλάκων καὶ ἀπέχοντες
μεταξὺ των ἀπὸ 0,05 μ. κατ' ἐλάχιστον
(δεύτερος καὶ τρίτος δευτέρας αὐλακος)
μέχρι 1.50 μ. κατὰ μέγιστον (πρῶτος
καὶ δεύτερος πρώτης αὐλακος).

Ἡ πρώτη αὐλαξ περιελάμβανε τέσσα-
ρας τοιοῦτους λάκκους, ἡ δευτέρα ὀκτώ,
ἡ τρίτη — ἐὰν πρόκειται περὶ αὐλακος
— δύο, εἷς δὲ εἰσέτι, μέγας, ἔκειτο πε-
ρίπου κατὰ τὸ σημεῖον συναντήσεως τῆς
δευτέρας καὶ τῆς τρίτης.

Ἐντὸς τοῦ τετάρτου λάκκου τῆς πρῶ-
της καὶ τῶν πρώτων, πέμπτου καὶ ἑβδόμου
τῆς δευτέρας, εὐρέθησαν κατὰ χώραν ἀνά
εἷς πυθμὴν μετὰ τμημάτων τῆς κοιλίας

ἀγγείου καὶ ὄστρακα ἐκ τῶν παρειῶν, πι-
θανώτατα, ἐξ ἁδρῶν ψευδοστόμων ὁμοίων
τοῖς ἐνεπιγράφοις τοῦ Καδμείου. Τὰ ὑπο-
λείμματα ταῦτα τῶν ἀγγείων εὐρέθησαν
πλήρη μελανῆς ὕλης, καταλοιποῦ, ὡς φαί-
νεται, κεκαυμένου ἐλαίου, μετ' ὀλίγων
μικρῶν ἀνθράκων. Ἐπίσης ὀλίγα ὄστρα-
κα περισυνελέγησαν ἐκ τοῦ χώρου καὶ
μικρὸν τεμάχιον ἐπιχρίσματος κονιάμα-
τος χρώματος κυανοῦ, χρονολογοῦντα
ὡσαύτως τὰ λείψανα εἰς τὴν μυκηναϊκὴν
ἐποχὴν, πλὴν μὴ ἐπιτρέποντα ἀκριβε-
στέραν χρονολόγησιν.

Καθίσταται οὕτω σαφές, ὅτι εὕρισκό-
μεθα πρὸ καταλοιπῶν ἀποθήκης ἐλαίου
καὶ ὅτι καὶ οἱ λοιποὶ λάκκοι ἐδέχοντό
ποτε ἀγγεῖα προσόμοια ἢ πάντως τοῦ αὐ-
τοῦ προορισμοῦ, ἡδύναντο ὅμως καὶ ὡς
συλλεκτῆρες νὰ χρησιμοποιηθῶσι, τοι-
αύτη δὲ ἦτο πιθανώτατα καὶ ἡ χρῆσις
τοῦ κατὰ τὴν συνάντησιν τῆς δευτέρας
καὶ τρίτης αὐλακος εὕρισκομένου εὐρυ-
χώρου λάκκου, πρὸς τὸν ὁποῖον συγκλί-
νουν αἱ αὐλακες αὗται καὶ πιθανῶς καὶ ἡ
πρώτη. Οὕτως ἐρμηνεύεται καὶ ἡ λάξευ-
σις τῶν αὐλάκων καὶ ἡ ἦν ἐμφανίζουσι
κλίσις. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ κατα-
σκευῆς προσομοίας τῆς τοῦ ἀνακτόρου
τῶν Μαλίων. Εἶναι προσέτι προφανές,
ὅτι, ὡς συνήθως πλέον διαπιστοῦται, ἡ
καταστροφὴ καὶ τῶν ἀποθηκῶν τούτων
ὀφείλεται εἰς πυρκαϊάν.

Περαιτέρω, ἡ ὁμοιότης αὕτη πρὸς τὸ
κρητικὸν ἀνάκτορον καὶ τὸ περίπου ὁμό-
λογον τῆς κατευθύνσεως τῶν αὐλάκων
ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν τοίχων τῆς
παλαιᾶς ἀνασκαφῆς τοῦ Καδμείου (Κε-
ραμόπουλλος, ΑΕ 1930, σ. 29 κ.έ., σχέδ.
1) καὶ τῶν τοίχων, πλὴν τῶν τοῦ δωμα-
τίου τοῦ θησαυροῦ, τοῦ οἰκοπέδου Τζώρ-
τζη (ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, σ. 195·
ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, σ. 230, Σχέδ. 1),

τῶν τοίχων τοῦ οἰκοπέδου Ἀντωνίου (ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, σ. 197, Σχέδ. 3, ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, σ. 233) καὶ τῶν τῶν οἰκοπέδων Παυλογιαννοπούλου (ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, σ. 233, Σχέδ. 2) καὶ Κόρδατζη (ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, σ. 235 κ.έ., Σχέδ. 3) ὁδηγοῦν εἰς τὴν τολμηρὰν μὲν, ἀλλ' οὐχὶ ἀνυπόστατον ὑπόνοιαν, ὅτι πάντα ταῦτα ἀνήκουν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἀνακτορικὸν συγκρότημα, ὅπερ οὕτω καταλαμβάνει τεραστίαν ἔκτασιν, μήκους μείζονος τῶν 200 μ., καὶ οὕτως ὑπομιμνήσκοντος τὰ κρητικὰ ἀνάκτορα (ἂν καὶ τοιαύτην διάστασιν οὐδὲ αὐτὸ τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ παρέχει). Διερωτᾶται δὲ τις μήπως εἰς μὲν τὸ οἰκοπέδον Παυλογιαννοπούλου, ὅπου πιθανώτατα τὸ ἀρχεῖον τῶν πινακίδων, εὐρισκόμεθα εἰς τὸ ἓν ἄκρον τοῦ ἀνακτόρου, εἰς δὲ τὸ οἰκοπέδον Λιακοπούλου - Κύρτση εἰς τὸ ἕτερον.

Ἡ πιθανότης ὁμοιότητος τοῦ ἀνακτόρου τῶν Θηβῶν πρὸς τὰ κρητικὰ ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῆς γνωστῆς καὶ ἄλλως

σχέσεως τῆς Βοιωτίας πρὸς τὴν Κρήτην (Σαρκοφάγοι Τανάγρας — E. Vermeule, *Greece in the Bronze Age*, σ. 210 κ.έ. —, ἀλλὰ καὶ σαρκοφάγοι Θηβῶν — ΑΔ 3 (1917), σ. 92, 186 κ.έ. ΑΔ 22 (1967): Χρονικά. Τάφοι Μεγ. Καστελλίου, Τάφος Κολωνακίου —, σφραγιδοκύλινδροι ἐκ Συρίας κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μέσῳ ἀνατολικῆς Κρήτης — ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, σ. 232 —, ὡς αἱ θαλάσσιαι ὁδοὶ φαίνονται ἐπιβάλλουσai, κ.ά.).

Ἐξ ἄλλου, πρέπει νὰ ἔχη τις κατὰ νοῦν, ὅτι ὁ μυκηναϊκὸς τύπος ἀνακτόρου δύναται κάλλιστα νὰ εἶναι ἀπλῶς πελοποννησιακὸς τύπος. Πλὴν τῶν τριῶν ἀνακτόρων τῆς Πελοποννήσου (Μυκηνῶν, Τίρυνθος, Ἐγκλιανοῦ), ἐνὸς μόνον ἐτέρου γνωρίζομεν σαφῶς τὴν μορφήν, τοῦ Μινυεῖου ἢ Βοιωτικοῦ ἀνακτόρου τοῦ Γλαῦ Κωπαΐδος, καὶ αὕτη εἶναι ἐντελῶς διάφορος ἐκείνων, πλησιάζουσα μάλιστα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὴν τοῦ ἀνακτόρου τῆς Ἀγίας Τριάδος πολὺ περισσότερον ἢ τὴν τῶν πελοποννησιακῶν.

N. ΦΑΡΑΚΛΑΣ

FOUILLE SUR LE TERRAIN LIAKOPOULOU-KYRTSI A THEBES

Le terrain en question est situé à une distance de quelques dizaines de mètres au Nord du site des anciennes fouilles du Cadmeion (plan 1).

Des vestiges ont été trouvés vers l'angle NO. Il s'agit de trois canals déclives, peu profonds, dans lesquels s'ouvrent des fosses circulaires, qui servaient pour la plupart comme emplacements de vases, dont les fonds ont été trouvés sur place, tandis que d'autres étaient utilisés apparemment comme réservoirs.

Les vestiges découverts indiquent qu'il s'agissait d'un dépôt d'huile, daté de

l'époque mycénienne.

Une seule construction pareille a été découverte, celle du palais de Mallia.

L'orientation des canals et des murs du Cadmeion — fouilles anciennes et récentes —, ainsi que des terrains Antoniou, Pavloyannopoulou et Kordatzis, qui est la même à celle du terrain récemment exploré, permet l'hypothèse que tous appartiennent au même complexe de constructions, dont la longueur dépasse les 200 m. et nous fait penser aux palais crétois.

Le terrain Pavloyannopoulou, où les

archives des tablettes ont été découvertes, et le terrain récemment fouillé constitue apparemment ses deux extrémités.

En effet les relations de Béotie à Crète ont été déjà par ailleurs testifiées et rien n'oblige de considérer le palais thébain

pareil à ceux du Péloponnèse.

Le seul palais mycénien en dehors du Peloponnèse, le palais béotien de Glâ, présente un plan parfaitement différent qui ressemble à celui d'Aghia Triada.

N. FARAKLAS

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΝ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ ΕΝ ΑΙΑΝΗ, ΚΟΖΑΝΗΣ

Περὶ τὰ 2 χλμ. Β. τοῦ χωρίου Αἰανή, ἐπὶ τοῦ λόφου «Κομμένοι» καὶ ἐντὸς τοῦ κτήματος Χασιώτου, κατὰ τὴν διὰ μηχανικῶν μέσων καλλιέργειαν, ἤλθον εἰς φῶς προῖστορικοὶ τάφοι. Ἡ συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ ἀγροῦ ἀπεκάλυψε τὰ ἑξῆς:

Ἐντὸς ἐπιπέδου ἐκτάσεως, μήκους 50 καὶ πλάτους 15 μ., ἀνεσκάφησαν 8 προῖστορικοὶ τάφοι, περὶ ὧν κατωτέρω. Εἰς τὸ ὑπόλοιπον κτῆμα οὐδένᾳ ἑτερον τάφον ἐνετόπισεν ἡ ἔρευνα.

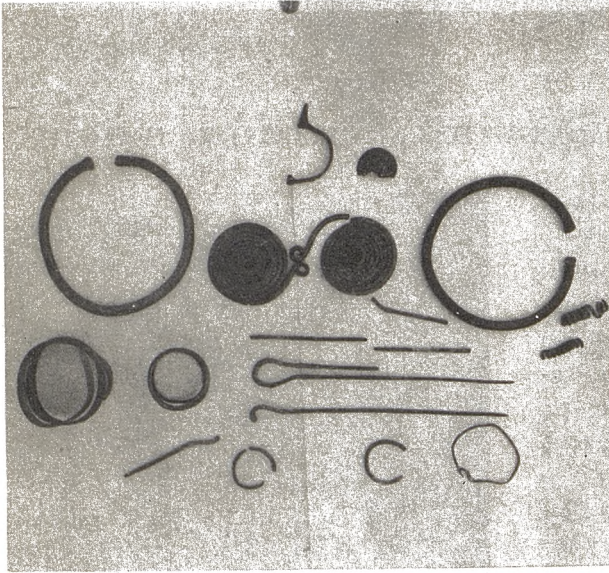
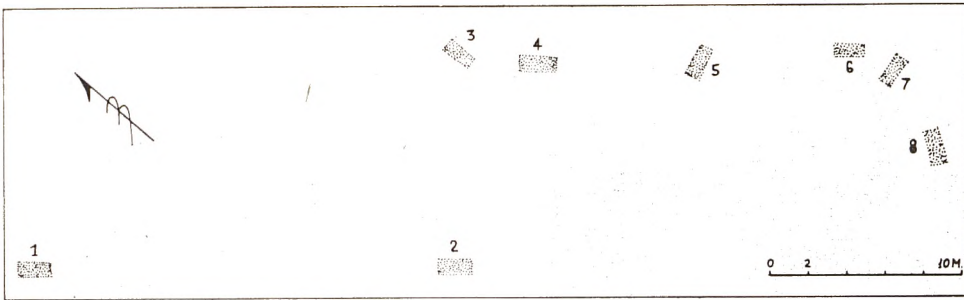
Οἱ τάφοι εὐρίσκοντο εἰς βάθος $\pm 0,30$ μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ ἦσαν κιβωτιόσχημοι, ἀποτελούμενοι ἐξ ἀκατεργάστων πλακῶν λευκοῦ συμπαγοῦς λίθου, πάχους κυμαινόμενου ἀπὸ 0,05 - 0,10 μ. (εἰκ. 1). Ἐνῶ καλυπτήριοι πλάκες εὐρέθησαν εἰς τινὰς τῶν τάφων, εἰς οὐδενὸς τὸν πυθμένα παρατηρήθη στρωθίς ἐκ πλακῶν, χαλίκων ἢ ἑτέρου ὕλικου. Ὁ νεκρὸς ἐναπετίθετο κατ' εὐθειαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Οἱ τάφοι ἦσαν ποικίλου προσανατολισμοῦ (σχέδ. 1). Οἱ ὑπ' ἀριθ. 3, 4, 7 καὶ 8 ἦσαν παιδικοί, ἐσωτερικοῦ μήκ. $\pm 1,10$ μ. καὶ πλ. $\pm 0,35$ μ. Τῶν λοιπῶν τὸ μήκος ἐκυμαίνετο ἀπὸ 1,70 - 2 μ., τὸ πλάτος ἀπὸ 0,45 - 0,68 μ. καὶ τὸ βάθος ἀπὸ 0,66 - 0,78 μ.

Εἰκ. 1. Αἰανὴ Κοζάνης. Τάφος ἀριθ. 1

Εἰκ. 2. Αἰανὴ Κοζάνης. Τάφος ἀριθ. 8

Σχέδ. 1. Αίανη Κοζάνης. Σκαρίφημα ἀνασκαφῆς νεκροταφείου

Εικ. 3. Αίανη Κοζάνης. Χαλκᾶ κοσμήματα ἐκ τοῦ τάφου ἀριθ. 6

Εικ. 4. Αίανη Κοζάνης. Ἀγγεῖον μετὰ γεωμετρικῶν κοσμημάτων

Τινὲς τῶν τάφων εἶχον τὰς στενὰς πλευράς των ἐγκιβωτισμένας ἐντὸς τῶν μακρῶν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε αἱ μακρὰὶ νὰ ἐξέχωσι τοῦ ὀρθογωνίου περιγράμματος τοῦ τάφου (εἰκ. 2).

Οἱ ὑπ'ἀριθ. 1-3 τάφοι οὐδὲν κτέρισμα εἶχον. Οἱ λοιποὶ περιεῖχον πῆλινα προϊστορικὰ ἀγγεῖα μετὰ γεωμετρικοῦ διακόσμου (εἰκ. 4) ἢ τελείως ἀδιακόσμητα (εἰκ. 5). Τὰ χαλκᾶ κοσμήματα τῆς εἰκ. 3 προέρχονται ἅπαντα ἐκ τοῦ τάφου 6 καὶ ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀγγείων ὁδηγοῦν εἰς χρονολόγησιν περὶ τὸν 9ον π.Χ. αἰ.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ Κ. ΑΝΑΡΕΙΩΜΕΝΟΥ

Εικ. 5. Αιανή Κοζάνης. Ἀδιακόσμητα ἄγγεϊα ἐκ τοῦ νεκροταφείου

PREHISTORIC CEMETERY AT AIANI (KOZANI)

Outside the village of Aiani, in the district of Kozani, eight prehistoric cist tombs were excavated, four of which were children's graves. The pottery and bronze funeral offerings indicate a date in the 9th century B.C. (see figs. 1-4 and plan 1).

ANG. ANDRIOMENOU

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΟΣ ΕΙΣ ΠΑΛΑΤΙΤΣΙΑ ΗΜΑΘΙΑΣ

Τῇ μεσολαβήσει τοῦ Νομάρχου Ἡμαθίας κ. Ἀ. Κανελλοπούλου, ὁ Στρατηγὸς - Διοικητὴς Β' Σώματος Στρατοῦ κ. Φώτ. Πετρόπουλος, ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ἐφορείας εἴκοσι στρατιώτας καὶ δύο αὐτοκίνητα διὰ τὴν διεξαγωγὴν ἀνασκαφῶν ἔξωθι τοῦ χωρίου Παλατίτσια, εἰς θέσιν Βοσκίνα καὶ ἐπὶ τῆς ράχους Γκριντιά¹.

Ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο ἔδωκεν ἡ ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀνασκαφῶν ἐπίσκεψις τοῦ κ. Νομάρχου καὶ τῆς ὑπογραφομένης εἰς τὸν χώρον, πρὸς διενέργειαν ἀνακρίσεων διὰ τὴν ὑπὸ χειριστῶν μηχανικῶν ἐκσκαφῶν θραύσιν γνωστῆς μαρμαρίνης σαρκοφάγου, φερούσης ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα. Αἱ δριμύταται πρὸς τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκχερσώσεως τῆς δασώδους ἐκτάσεως παρατηρήσεις τοῦ κ. Νομάρχου ἔσχον

1. Θερμὰς ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν Στρατηγὸν - Διοικητὴν Β' Σ.Σ. διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν βοήθειαν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τὸν κ. Νομάρχην διὰ τὴν στοργικὴν παρέμβασιν καὶ τὴν ἐνθερμον συμπαράστασίν του εἰς τὸ ἔργον μας.

Εικ. 1. Παλατίτσια Ἡμαθίας. Θεμελιώσεις ρωμαϊκοῦ κτηρίου

ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνεύρεσιν πάντων σχεδὸν τῶν θραυσθέντων τεμαχίων τῆς σαρκοφάγου, ἅτινα οἱ καταστροφεῖς εἶχον ἐξαφανίσει ἐντὸς λάκκου. Ταῦτα μετεφέρθησαν εἰς τὴν παρὰ τὸ Ἀνάκτορον τῆς Βεργίνης ἀποθήκην, ἵνα συγκολληθῶσιν ἐν εὐθέτω χρόνῳ.

Κατὰ τὴν ἐν τῷ χώρῳ παραμονὴν μας συνελέγησαν πολλὰ ὁστρακα ἑλληνι-

Εικ. 2. Παλατίτσια Ήμαθίας. Ἀγαλμάτιον θεᾶς Τύχης

μικρῶν παρίνων γωνιολίθων. Ἐν διαμέρισμα παρουσίασε στῶσιν ἐκ λευκῶν χονδρῶν χαλίκων, ἐνθ̄ εἰς ἕτερον ἀνεσκάφησαν δύο κινστέρναι ἐπενδεδυμέναι δι' ὀπτοπλίνθων καὶ ὑδραυλικοῦ κονιάματος. Μεταξὺ τῶν ἀφθόνων ἐπιφανειακῶν ὀστράκων περισυνελέγησαν καὶ τινα φέροντα ἐξαιρετον μέλαν στυλινὸν γάνωμα καὶ ἄλλα ἀνήκοντα εἰς μεγαρικοὺς σκύφους.

Δυτικῶς τῆς ράχεως Γκριντιὰ καὶ ἐντὸς τοῦ κτήματος Ἰω. Γιωργάκη, μεταξὺ τεμαχίων καταπεσόντων ἀρχαίων τοίχων, φερόντων ὀρθομαρμάρωσιν, εὗρομεν μαρμαρίνον ἀγαλμάτιον τῆς θεᾶς Τύχης, ἐλλιπὲς τὴν κεφαλὴν (εἰκ. 2). Ἡ θεὰ πατεῖ ἐπὶ παχείας βάσεως, φορεῖ ποδήρη, ὑπὸ τὸ στήθος ζωννύμενον, χιτῶνα καὶ ἱμάτιον καὶ κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας. Ἡ δεξιὰ ἐλλείπει ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος. Σωζόμενον ὕψος ἀγαλματίου μετὰ τῆς πλίνθου 0,53 μ. Τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, θὰ ἦτο τοποθετημένον ἐντὸς κόγχης, διότι ἡ ὀπισθία ἐπιφάνειά του παρουσιάζεται ἐλάχιστα ἐπεξεργασμένη. Αἱ ἀνασκαφαὶ πρόκειται νὰ συνεχισθῶσι.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ Κ. ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ

EXCAVATION OF A ROMAN BUILDING AT PALATITSIA EMATHIAS

στικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μελαμβαφῇ ἀρίστης κατασκευῆς. Τοῦτο ὥθησε τὸν κ. Νομάρχη εἰς τὴν ἀπόφασιν διενεργεῖας ἀνασκαφῶν κατόπιν συνεννοήσεώς του μετὰ τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως.

Κατ' αὐτὰς ἀπεκαλύφθησαν θεμελιώσεις ρωμαϊκῶν κτηρίων δι' ἀργολιθοδομῆς (εἰκ. 1) καὶ σπανιότερον διὰ

Outside the village of Palatitsia of the district of Emathia, excavations were undertaken, in which were discovered foundations of Roman buildings (fig. 1) and two cisterns lined with baked bricks and hydraulic plaster. A little to the West was found a marble statue of the goddess Tyche (fig. 2) headless, of the end of the Hellenistic period.

ANG. ANDRIOMENOU

Εικ. 1. Ἡρώων Ἀηδονοχωρίου Ν. Σερρών (ἀρχ. Τράγυλος;). Τέλη 4ου - ἀρχαί 3ου π.Χ. αἰῶνος

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΕΞ ΑΝΑΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

1. ΗΡΩΩΝ

Ἀηδονοχώριον Ν. Σερρών

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος ἔχει ἐντοπισθῇ ἡ θέσις ἀρχαίας πόλεως εἰς τοὺς δυτικῶς τῆς Κοινότητος Ἀηδονοχωρίου λόφους (BSA 1918, σ. 65, 34). Μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, ἀρξαμένη τῷ 1966 καὶ συνεχισθεῖσα τῷ 1967 ὑπὸ τῆς ΙΕ' Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νεκροταφείου τῆς πόλεως ταύτης, ἀπεκάλυψε λίαν ἐνδιαφέρον ταφικὸν κτίσμα (Ἡρώων), χρονολογούμενον εἰς τὰ τέλη 4ου - ἀρχὰς 3ου π.Χ. αἰῶνος (εἰκ. 1).

Τοῦ ὀρθογωνίου κτίσματος, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνεγερθῇ ἄνωθεν δύο σαρκοφάγων, σώζεται μόνον ἡ τριβαθμιδωτὴ κρηπίς καὶ τμήμα τοῦ κυματοφόρου τοιχοβάτου. Ἐν ἀκέφαλον γυναικεῖον ἄγαλμα, θραύσματα ἐτέρου ἀγάλματος καὶ ἀποτμήματα τῶν ἐνεπιγράφων βάθρων των,

εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ ἔμπροσθεν τοῦ κτηρίου διαπιστωθέντος στρώματος καταστροφῆς.

Λίαν ἀξιόλογοι, ἐπίσης, τυγχάνουν καὶ αἱ τοιχογραφαὶ αἱ κοσμοῦσαι τὰς πλαγίας πλευρὰς καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τοῦ καλύμματος τῆς μιᾶς σαρκοφάγου. Ἐνδείξεις τινὲς καθιστοῦν πι-

Εικ. 2. Μακεδονικὸς τάφος Σιδηροδρομικοῦ Σταθμοῦ Ἀγγίστης Ν. Σερρών. 3ος π.Χ. αἰὼν

θανωτάτην τὴν τοποθέτησιν εἰς τὴν θέσιν ταύτην τῆς ἀρχαίας Τραγίλου.

2. ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΤΑΦΟΣ

Σιδηροδρομικὸς Σταθμὸς Ἀγγίστης

Εἰς τὸν Ν. τοῦ χωρίου ὑψούμενον λόφον ἤρχισε νὰ ἀνασκάπτεται ὑπὸ τῆς ΙΕ' Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας λίαν ἀξιόλογος Μακεδονικὸς τάφος, τοῦ γνωστοῦ καὶ ἐξ ἄλλων μνημείων τύπου (εἰκ. 2).

Ὁ τάφος ἀποτελεῖται ἐκ καμαρωτοῦ θαλάμου καὶ προθαλάμου καὶ ἔχει ἀε-

τωματικὴν πρόσοψιν μετὰ δωρικοῦ θριγκοῦ ἐρειδομένου ἐπὶ τεσσάρων παραστάδων. Ἀξιόλογος εἶναι ἡ γραπτὴ διακόσμησις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἐνθυμίζουσα τοὺς τάφους Λευκαδίων καὶ Βεργίνης, ἐξ ὧν δὲν ἀπέχει χρονολογικῶς. Ὁ θάλαμος τοῦ τάφου ἔχει συληθῇ. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ θαλάμου καὶ προθαλάμου δὲν συνεπληρώθη εἰσέτι.

Ἡ ἀρχαία πόλις, πρὸς ἣν σχετίζεται ὁ τάφος, τοποθετεῖται εἰς λόφους ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου Σιδηροδρομικὸς

Εἰκ. 3. Ἀβδηρα. Χρυσὸν διάδημα

Σταθμός Ἀγγίστης, εἰς θέσιν καλουμένην «Παλιοκόστρα».

Ὁ Casson, Macedonia, Thrace, Illyria, σελ. 89, τοποθετεῖ εἰς τὴν περιοχὴν ἐγκαταστάσεις σχετιζομένας μὲ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν χρυσοφόρων μεταλλείων τοῦ Παγγαίου.

3. ΑΒΔΗΡΑ

Μεταξὺ τῶν τυχαίων εὑρημάτων τοῦ 1967, τῶν προερχομένων ἐξ Ἀβδήρων, λίαν ἀξιόλογον τυγχάνει χρυσοῦν διάδημα, ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων ταινιῶν συνδεομένων διὰ φακοειδοῦς ἡμιπολυτίμου λίθου. Αἱ ταινίαι κοσμοῦνται δι' ἐμπαιστῆς διακοσμήσεως ἐκ βλαστοσπείρας καὶ σειρᾶς στιγμῶν, ἐπὶ δὲ τοῦ ἡμιπολυτίμου λίθου παριστάνεται Ἀπόλλων Κιθαροδὸς ἔμπροσθεν τρίποδος (εἰκ. 3).

ΧΑΪΔΩ ΚΟΥΚΟΥΛΗ

NEWS FROM EASTERN MACEDONIA

1. «HEROON»: 4th CENTURY B.C.

A very important grave monument dated to the end of the 4th century B.C. (Heroon) has been discovered in the cemetery of an unidentified ancient city near Aïdonochori of Serrai (fig. 1).

Very important finds are a female statue and the paintings preserved on one of the two sarcophagi of the monument. Various pieces of evidence place the ancient Tragilos on this site.

2. MACEDONIAN TOMB: 3rd CENTURY B.C.

A splendid Macedonian Tomb dated to the 3rd century has been partially excavated at the village Sidirodromikos Stathmos Aggistis Serron (fig. 2).

3. ΑΒΔΕΡΑ

The Museum of Kavala has recently acquired a handsome gold diadem (fig. 3) from Abdera and dated to the 3rd century B.C.

ΧΑΪΔΩ ΚΟΥΚΟΥΛΗ

Εἰκ. 1. Κεραμεικὴ ἐκ τοῦ λάκκου τοῦ τάφου Ι Πόρου

ΣΠΗΛΑΙΩΔΕΙΣ ΤΑΦΟΙ ΠΟΡΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Εἰς τὸ προάστειον Πόρος, ἀνατολικῶς τοῦ Ἡρακλείου, ἀνεκαλύφθησαν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1967, κατὰ τὴν διάρκειαν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου Βλαστοῦ, εἰς τὴν γωνίαν μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ἰκάρου καὶ Τρίτωνος, δύο σπηλαιώδεις τάφοι λαξευμένοι εἰς τὸν μαλακὸν βράχον καὶ ἀνεσκάφησαν συστηματικῶς ὑπὸ τῆς Ἐπιμελητρίας δ. Ἀγγελικῆς Λεμπέση. Εἰς τὸ ἔργον μετέσχον οἱ τεχνῖται τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Γ. Ἡλιάκης, κυρίως, καὶ Ἀλ. Παπαδάκης, Κ. Βιτωράκης καὶ

Κ. Νικάκης. Ἐκ τῶν τάφων, ὁ εἰς (Ι), ὁ βορειότερον κείμενος, εἶναι ἄρκετὰ μέγας καὶ ἰδιαιτέρως σημαντικὸς διὰ τὰ εὐρήματα. Ἀνατολικῶς αὐτοῦ, ἐν-

σεως. Πιθανῶς καὶ τὸ μικρὸν ἄνοιγμα ἦτο ἀρχικῶς τειχισμένον, ὥς προκύπτει ἐκ τῆς εὐρέσεως ἐνὸς ὀγκολίθου ἐντὸς αὐτοῦ. Ἡ ὄροφή τοῦ τάφου, μεγ.

Εἰκ. 2. Ἀποψὶς τοῦ τάφου Ι Πόρου. Οἱ τρεῖς πεσσοί· εἰς τὸ βάθος δεξιὰ ἡ εἴσοδος τοῦ θαλάμου, ἀριστερὰ τὸ φράγμα καὶ τὸ περιχεῖλωμα τοῦ λάκκου

τὸς τῆς ὁδοῦ Τρίτωνος, ἐκτείνεται ὁ δρόμος, σκαφεὶς εἰς μῆκος 3.50 μ. καὶ ὀδηγῶν μὲ βαθμίδας καὶ μικρὰν κλίσιν πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου. Αὕτη ἔχει ὑπέρθυρον τοξοειδὲς καὶ καταλήγει εἰς θάλαμον, μεγ. μῆκ. 4.90 μ. καὶ μεγ. πλ. 3.40 μ., ἐκ τοῦ ὁποῖου μικρὸν ἄνοιγμα ὀδηγεῖ εἰς τὸν κυρίως τάφον, ἔχοντα μέγ. μῆκ. 10 μ. καὶ μέγ. πλ. 7.70 μ. Ὑπάρχει καὶ ἄλλο εὐρὺ ἄνοιγμα μεταξὺ τοῦ θαλάμου καὶ τοῦ κυρίως τάφου, τὸ ὁποῖον ὅμως εἶχε τειχισθῇ μὲ φράγμα ἐξ ὀγκων, προελθόντων ἐκ τῆς λαξεύ-

ψους 2.30 μ., στηρίζεται ἐπὶ τριῶν πεσσῶν, ὁ ἀνατολικώτερος τῶν ὁποίων εὐρίσκεται μεταξὺ τῶν μνημονευθέντων δύο ἀνοιγμάτων (εἰκ. 2). Ἡ λάξευσις γενικῶς εἶναι πρόχειρος, ἡ δὲ ἀκανόνιστος μορφή καὶ ἡ διάταξις τῶν χώρων ἐνθυμίζει ὠρισμένους ΜΜ ΙΙΙ τάφους τοῦ Μαύρου Σπήλιου Κνωσοῦ (BSA 28 (1926-27), σ. 260-1, εἰκ. 14, 15). Εὐθὺς ἔμπροσθεν τοῦ φράγματος, ἐντὸς τοῦ κυρίως τάφου καὶ εἰς σχηματιζομένην κόγχην, ὑπάρχει λάκκος, μεγ. μῆκ. 2.50 καὶ μεγ. πλ. 1.65 μ. καὶ βά-

θους ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου 0,35 μ., ἔχων καὶ περιχεῖλωμα λαξευτόν, ὕψ. 0,40 μ. Ὡς προκύπτει ἐκ τῶν εὐρημάτων, εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐλαξεύθη καὶ ἐχρησιμοποιήθη πρῶτον ὁ θάλαμος καὶ ἡ κόγχη μετὰ τοῦ λάκκου καὶ ἀκολούθως ὁ λοιπὸς τάφος.

Ὁ λάκκος περιεῖχεν ὅστ'α καὶ πιθανῶς εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς ὀστεοφυλάκιον τοῦ θαλάμου. Ἡ κεραμεικὴ, ἡ προελθοῦσα ἐκ τοῦ λάκκου (εἰκ. 1), περιλαμβάνει ὑψηλὰς πρόχους μὲ χαμηλόν, ἀποκεκομμένον στόμιον, ἀκοσμήτους καὶ σπανιώτερον μὲ διακόσμησιν καταλειβάδων ἢ λευκῶν κλάδων καὶ ταινιῶν, κύπελλα μὲ διακόσμησιν λευκῶν κρίνων, ταινιῶν, στιγμῶν, δισκίων, ραβδώσεων μεταξὺ καμπύλων γραμμῶν, κλπ. Ἡ κεραμεικὴ αὕτη εἶναι προφανῶς ΜΜ III A χρόνων καὶ ἔχει τὰ παράλληλά της εἰς τὸν ἀνασκαφέντα ὑπὸ τοῦ Doro Levi τάφον τοῦ Καμηλάρη παρὰ τὴν Φαιστόν (Ann. 1961/62, σ. 53, εἰκ. 55h, σ. 60, εἰκ. 67a). Τὸ κύπελλον μὲ τὰ κρίνα ἐνθυμίζει ἐν ἀδημοσίευστον ἀπὸ τὴν ἀνασκαφίσαν ὑπὸ τοῦ Ν. Πλάτωνος ἔπαυλιν τῆς Πρασῆς. Εἰς ἀμφορίσκος μὲ πλατυνόμενον στόμιον καὶ μὲ πόδα ὁμοιάζει ἐπίσης πολὺ μὲ τὸν ἐκ Καμηλάρη (ἔ.ἀ., εἰκ. 109, ἀριστερά). Ἐκ τοῦ ἀνωτέρου στρώματος τοῦ λάκκου προέρχονται καὶ μερικὰ κύπελλα μὲ σπείρας ΥΜ I A χρόνων καὶ ἐν μικρὸν θυμιατήριον.

Ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου προήλθε προχοῖδιον ΜΜ III A χρόνων μὲ ἀνάγλυφα πτερύγια καὶ μαύρην χρῶσιν, ὡς καὶ ἄλλο προχοῖδιον μὲ μαύρην ζώνην κατὰ τοὺς ὤμους καὶ ἐπ' αὐτῆς κυματοειδῇ λευκὴν ταινίαν καὶ λευκὴν στίξιν.

Ἡ κεραμεικὴ τοῦ κυρίως τάφου

(εἰκ. 3, ἄκρα) ἀνήκει εἰς τοὺς ΜΜ III B - ΥΜ I A χρόνους καὶ περιλαμβάνει πολλὰ ἄωτα ἢ μόνωτα κύπελλα ἀκόσμητα ἢ μὲ χαρακτηριστικὴν διακόσμησιν γραπτῶν στολιδώσεων, φύλλων τοῦ ρυθμοῦ χλωρίδος (καὶ ἅπαξ κισσοῦ) καὶ σπειρῶν μὲ λευκὴν στίξιν. Ἐν κύπελλον ἔχει λευκοὺς βρόχους ἐπὶ βαθυχρώμου ἐπιφανείας καὶ ἐν μικρὸν φλασκίον καθέτους καστανὰς συνδεομένας σπείρας. Εὐρέθησαν ἐπίσης δύο θυμιατήρια.

Τὰ ἀνθρώπινα λείψανα εἶχον τελείως διαταραχθῇ ἀπὸ παλαιὰν σύλῃσιν. Ἐσώζοντο, ἂν καὶ διαλελυμένα, ἀρκετὰ τμήματα ξύλων ἀπὸ φορεῖα (εἰκ. 5), τὰ ὅποια γυψωθέντα μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον. Τὰ ξύλα αὐτὰ δίδουν διὰ πρώτην φορὰν δυνατότητα μελέτης τοῦ τρόπου συνδέσεως τῶν τμημάτων ὅχι δι' ἥλων, ἀλλὰ διὰ χαλκῶν συνδέσμων εἰς σχῆμα Π. Σύνδεσμοι τοῦ εἶδους αὐτοῦ εἶχον καὶ ἄλλοτε εὐρεθῇ, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἐξακριβωθῇ εἰς τί ἐχρησίμευον.

Ἰδιαιτέρως σημαντικαὶ εἶναι αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι σφραγίδες. Μία τρίπλευρος ἐκ σαρδίου μὲ διακόσμησιν τῶν ὀπῶν ἐξαρτήσεως διὰ φύλλων χρυσοῦ καὶ χρυστῆς κοκκιδώσεως (εἰκ. 4), προερχομένη ἀπὸ τὸν πρὸ τοῦ λάκκου χώρον τοῦ κυρίως τάφου, ἔχει εἰς τὰς σφραγιστικὰς ἐπιφανείας διπλοῦν πέλεκυν συνδυαζόμενον μὲ ἱερὸν κόμβον, ἀμφορέα καὶ μηνοειδὲς θέμα, ποὺ πιθανῶς παριστᾷ μῆνην (χωρὶς τὸν ἡλιακὸν δίσκον, ὅμως, πρὸς τὸν ὅποιον συνδυάζεται αὕτη συνήθως) ἢ ἴσως πλοῖον. Ἄλλη τρίπλευρος ἐπίσης σφραγὶς ἐκ στεατίτου ἔχει ἀρχιτεκτονικὴν πρόσοψιν, ἀμφορέα καὶ ζευγὸς σκορπίων — θέμα σπάνιον διὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Εικ. 3. Κύπελλα ἐκ τοῦ τάφου Ι Πόρου. Τὰ μεσαία ἐκ τοῦ λάκκου, τὰ ἀκραῖα ἐκ τοῦ κυρίως τάφου

Καὶ αὕτῃ προέρχεται ἀπὸ τὸν χώρον τοῦ κυρίως τάφου. Δύο ἄλλαι σφραγίδες, φακοειδοῦς σχήματος, ἀπὸ σάρδιον καὶ ἱασπιν, ἔχουν ζευγὸς λεόντων ἢ πρώτη καὶ πτηνόν, πιθανῶς χελιδόνα, ἢ δευτέρα. Προέρχονται, ἢ μὲν ἐκ σαρδίου ἐκ τοῦ κυρίως τάφου, ἢ δὲ ἐξ ἱάσπιδος ἐκ τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος τοῦ λάκκου. Πέμπτη, τέλος, σφραγὶς ἀμυγδαλοειδῆς ἐκ λευκοῦ στεατίτου, εὑρεθεῖσα ἐντὸς τοῦ θαλάμου, ἔχει γραμμικὰ θέματα.

Μεγάλου ἐνδιαφέροντος εἶναι σφραγιστικὸς κύλινδρος ἐκ τοῦ λάκκου, ἀπὸ πράσινον ἱασπιν, συνδυάζων ἀνατολικά, αἰγυπτιακὰ καὶ μινωικὰ θέματα. Οὕτω ἐπὶ τοῦ κυλίνδρου ἀπεικονίζεται ἀνατολικὴ θεία μορφή μὲ στολιδωτὴν ἐσθῆτα (καυνάκη) καὶ κωνικὸν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, ἐπίσης δὲ αἰγυπτιακὸς Ἄνουβις, πίθηκος κυνοκέφαλος καὶ μορφή μὲ χαρακτηριστικὸν στέμμα τῆς Ἀνω Αἰγύπτου (δὲν εἶναι σαφὲς ἂν συνδυάζεται καὶ πρὸς τὸ στέμμα τῆς Κάτω), ἔχουσα πρὸ αὐτῆς τὸ σύμβολον « ἄνχ ». Μινωικὰ θέματα τοῦ κυλίνδρου εἶναι αἰγαῖοι καὶ συνδεόμενοι σπεῖραι μὲ τριγωνίδια μεταξὺ αὐτῶν. Ἡ μεῖζις αὕτῃ τῶν θεμάτων ὑποδεικνύει ὡς πιθανὸν τόπον

προελεύσεως τοῦ κυλίνδρου τὴν Συρίαν.

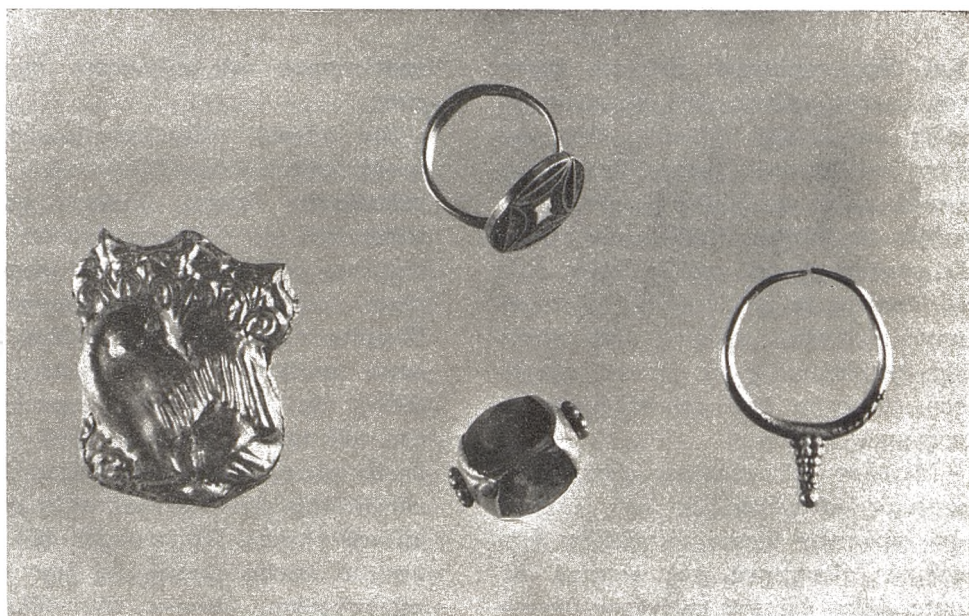
Δύο χρυσαῖ ψῆφοι περιδεραίου, ἔχουσαι σχῆμα θυρεοῦ (εἰκ. 4), ἀνεκαλύφθησαν ἐπίσης. Ἐκάστη ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἐλάσματα χρυσοῦ συνενωμένα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρόσθιον φέρει ὠραίαν ἑκκρουστον παράστασιν ὑδροβίου πτηνοῦ μὲ ἀνθρωπομένην πτέρυγα, στρέφοντος τὴν κεφαλὴν. Τὸ βάθος τῆς παραστάσεως ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία κρίνα. Ἡ μία ἐξ αὐτῶν εὑρέθη εἰς τὸ ΝΔ. τμήμα τοῦ κυρίως τάφου καὶ ἡ ἄλλη εἰς τὸ ἐπιφανειακὸν στῶμα τοῦ λάκκου. Ἡ διασπορά τῶν ψήφων, αἱ ὁποῖαι ἀρχικῶς θὰ ἦσαν πολὺ περισσότεραι, δεικνύει τὴν σύλησιν.

Μεγάλου ἐνδιαφέροντος εἶναι χρυσοῦς δακτύλιος (εἰκ. 4) μὲ δισκοειδῆ σφενδόνην, ἡ ὁποία ἔχει ἔνθετον διακόσμησιν ὕελομάξης ποὺ σχηματίζει μικρὸν λευκὸν ὀρθογώνιον μὲ καμπύλας πλευράς, ἐγγεγραμμένον ἐντὸς ὁμοίου, ἀλλὰ κυανοῦ μεγαλυτέρου τετραγώνου, ἐγγεγραμμένον καὶ αὐτοῦ εἰς μεγαλύτερον τετράγωνον εὐθύγραμμον. Αἱ διαχωριστικαὶ γραμμαὶ σχηματίζονται διὰ λεπτοτάτων χρυσῶν ταινιῶν. Ὁ δακτύλιος εὑρέθη ἐντὸς τοῦ κυρίως τάφου πλησίον τοῦ λάκκου.

Ευρέθησαν επίσης δύο ενώτια με κρίκον καὶ κοκκιδωτὸν βουκράνιον (εἰκ. 4), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐν μικρότερον, μετὰ τὸ βουκράνιον σχηματικῶς δηλούμενον μόνον διὰ τριῶν κοκκίδων, ζευγὸς ἐνωτίων ἀργυρῶν, ψῆφος ἀργυρᾶ εἰς σχῆμα ὀκτασχήμου ἀσπίδος, δύο ἄλλαι μικραὶ χαλκαὶ ἀσπίδες τοῦ αὐτοῦ σχήματος, δύο ὠραῖαι ψῆ-

λεκυσ ἐκ φλεβωτοῦ πολυχρώμου λίθου, ἀσφαλῶς τελετουργικῆς χρήσεως ἢ ἔμβλημα ἱερέως.

Χαλκᾶ ἐργαλεῖα καὶ ὅπλα ευρέθησαν ἐπίσης, ἥτοι μικρὸν ἐγχειρίδιον, σαυρωτὴρ καὶ τριχολαβίς. Σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀνεύρεσις ἐντὸς τοῦ κυρίως τάφου δύο ὀδόντων ἀγριοχοίρου μετὰ ὅπας, ἀπὸ ἐπικάλυψιν κράνους τοῦ

Εἰκ. 4. Κοσμήματα καὶ σφραγίς ἐκ τοῦ τάφου I Πόρου

φοι ἐξ ὀρείας κρυστάλλου εἰς σχῆμα ὀστρέου, μία τριγωνικὴ ἐκ σαρδίου, ἄλλαι ἐκ χρυσοῦ, ἐπιμήκεις, ἐκ λίθου ἁμυγδαλοειδεῖς καὶ ἐκ μάξης σφαιρικαὶ καὶ δισκοειδεῖς.

Ἐντὸς τοῦ θαλάμου ευρέθη περιδέραιον ἀπὸ πεντήκοντα τρεῖς στρογγύλας ψήφους ἀμεθυστου καὶ σαρδίου, πιθανῶς ἐναλλασσομένας εἰς τὴν ἀρχικὴν σύνθεσιν, ὥς καὶ εἰς σφυροπέ-

γνωστοῦ μυκηναϊκοῦ τύπου. Εἶναι ἄξια προσοχῆς ἡ διαπίστωσις ὑπάρξεως περικεφαλαίας τοῦ τύπου τούτου εἰς τάφον χρονολογούμενον ἀσφαλῶς πρὸ τῆς ἀχαϊκῆς κατακτῆσεως τῆς Κρήτης. Μυκηναϊκά τινα ὄστρακα ευρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου. Κέρατα αἰγάγων προέρχονται πιθανῶς ἐκ θυσιῶν.

Γενικῶς ὁ τάφος I τοῦ Πόρου ἔδωσεν

ένδιαφέρον σύνολον κεραμεικῆς, κοσμηματοποιίας καὶ σφραγιδογλυφίας τῶν νεοανακτορικῶν χρόνων τῆς περιόδου MM III A - YM I A (1700 - 1500), ἐκ τῆς ὁποίας ὀλίγους τάφους γνωρίζομεν.

Ὁ δεῦτερος τάφος (II) εὑρίσκεται ὀλίγον νοτιώτερον τοῦ πρώτου καὶ εἶναι πολὺ μικρότερος (μ. μῆκ. 8.50, πλ. 4.40, ὕψ. 1.75 μ.). Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀπλὴν λαξευτὴν κοιλότητα μὲ λάκκον κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἀνάλογον πρὸς τὸν λάκκον τοῦ τάφου I, ἀλλὰ πολὺ βαθύτερον καὶ χωριζόμενον ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπον τάφον μὲ χαμηλὸν λιθόκτιστον τειχίον. Ἡ εἴσοδος εἶναι ἐξ ἀνατολῶν καὶ δὲν ἡρευνήθη, διότι φράσσεται ὑπὸ μεγάλου σωροῦ λίθων. Ὁ τάφος ἦτο τελείως κενός.

Οἱ τάφοι αὗτοὶ τοῦ μινωικοῦ Λιμένος τῆς Κνωσοῦ δεικνύουν τὰ πρὸς δυσμὰς ὄρια τῆς πόλεως κατὰ τοὺς πρωῒμους νεοανακτορικοὺς χρόνους. Σπηλαιώδης τάφος ἀναλόγου σχήματος εἶχεν ἀνασκαφῇ καὶ παλαιότερον εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ὑπὸ τοῦ Ν. Πλάτωνος. Ἄνευ ἀμφιβολίας οἱ σπηλαιώδεις αὗτοὶ τάφοι ἀποτελοῦν τοὺς προδρόμους τῶν πολὺ κανονικωτέρων θαλαμοειδῶν τάφων τῆς ἐπομένης (YM II) περιόδου.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

ΤΟΜΒΕΣ Α ΠΟΡΟΣ

Deux tombes taillées dans le rocher ont été fouillées à Poros, a l'Est de Heraclion en Décembre 1967 - Janvier 1968 par Mlle A. Lebessi, Directrice Assistante au Musée de Heraclion.

L'une d'elles ressemble à quelques tombes de Mavro Spelio fouillées par Forsdyke. Le toit est supporté par trois

Εἰκ. 5. Τμήμα ξυλίνου φορείου μὲ χαλκοὺς συνδέσμους

piliers également taillés dans le rocher, (fig. 2); l'entrée est au côté Est, et il y a une petite chambre et une niche-fosse qui ont servi pour les sépultures plus anciennes (MM III A). Une céramique abondante, comparable à celle de Kamilari et de Prassa est mise au jour (fig. 1). La grande chambre hypostyle a livré plusieurs vases appartenant au MM III B - MR I A (fig. 3). On a aussi trouvé des restes de brancards en bois avec leurs attaches en bronze (fig. 5), des bijoux (fig. 4) et des pierres gravées, parmi lesquelles un cylindre probablement importé de l'Orient, avec des motifs minoens, égyptiens et orientaux. La deuxième tombe est plus petite, elle a un puits profond pour les ossements et elle était complètement vide. Les tombes seront publiées par Mlle Lebessi.

S. ALEXIOU

ΝΕΑ ΕΚ ΡΟΔΟΥ

Ἡ μεγάλη ἔκτασις καὶ ἐξαιρετικὴ σημασία τῆς Νεκροπόλεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Ρόδου ἦτο ἀπὸ πολλοῦ γνωστή, κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμας ἔτη, διὰ τῶν ἐλθόντων εἰς φῶς νέων στοιχείων, παρέχεται ἡ εὐκαιρία λεπτομερεστέρας καὶ βαθυτέρας μελέτης ταύτης. Κατὰ τὸ παρὸν ἔτος διεξήχθησαν ἀνασκαφαὶ εἰς τρία σημεῖα τῆς πόλεως, παρασχοῦσαι τὴν εὐκαιρίαν παρακολουθήσεως ἐντελῶς διαφορετικῶν προβλημάτων.

1. Οὕτω, ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὥς πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἀνευρεθέντων τάφων, ὑπῆρξεν ἡ γενομένη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρέχοντος ἔτους ἀνασκαφὴ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Α. Νεκροπόλεως παρὰ τὴν Φανερωμένην (οἰκόπεδον Ἀναμορφωτηρίου Ρόδου), ὅπου ἐντὸς μικρᾶς ἐκτάσεως ἀνεσκάφησαν 91 λακκοειδεῖς τάφοι, τινὲς τῶν ὁποίων ὑπάρχουν εἰς τὴν εἰκ. 1. Οἱ τάφοι οὗτοι χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς μέχρι τῆς

Εἰκ. 1. Τάφοι οἰκοπέδου Ἀναμορφωτηρίου Ρόδου

Εἰκ. 2. Ἐπιτύμβιος στήλη. Οἰκόπεδον Ἀναμορφωτηρίου Ρόδου

ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης προέρχεται καὶ ἡ ἐν εἰκ. 2 ἐνεπίγραφος ἐπιτύμβιος στήλη.

2. Ἀπὸ ἀπόψεως εὐρημάτων ἀξιόλογοι ὑπῆρξαν αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ παρὰ τὴν ὁδὸν Λίνδου οἰκόπεδον Χαλκιοπούλου, ἥτοι εἰς περιοχὴν ἀμέσως ἐκτὸς τῶν

ἀρχαίων τειχῶν, ὅπου εὐρέθησαν μία ἀ-
κεραία σχεδὸν χαλκῇ ὑδρία (εἰκ. 3),
δύο ἀργυρᾶ πινάκια, εἰς χρυσοῦς δακτύ-
λιος καὶ ἄλλα μικροαντικείμενα. Διε-
πιστώθη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην,
ὅτι αἱ ἀμέσας ἐκτὸς τοῦ τείχους ταφαὶ
ἀνήκουν εἰς τὴν πρώτην ἐποχὴν τῆς ζωῆς
τῆς πόλεως Ρόδου.

3. Ἀπὸ ἀπόψεως διαμορφώσεως τοῦ
χώρου τῶν νεκροταφείων, τέλος, ἀξιό-
λογος ὑπῆρξεν ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα
ἐντὸς τοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν Βασιλίσσης
Ἑκτοῦ - Μαρίας οἰκοπέδου ἰδιοκτησίας
Τριανταφυλλιάς Νικολίτση. Ἐντὸς τοῦ

οἰκοπέδου τούτου ἀνεσκάφησαν τάφοι
κείμενοι δυτικῶς ἀρχαίου δρόμου, διερ-
χομένου διὰ τῆς Ν. Νεκροπόλεως τῆς Ρό-
δου (σχέδ. 1), ἐνῶ ἐντὸς βαθέος φρέα-
τος ὑπῆρχον, πλὴν τῶν ἐπιτυμβίων βωμῶν
καὶ στηλῶν, καὶ τεμάχια ἀρχιτεκτονικὰ
μετὰ κονιαμάτων, ἐξ οὗ συμπεραίνεται,
ὅτι οἱ τάφοι εἶχον πλουσίαν ἀρχιτεκτο-
νικὴν διακόσμησιν.

4. Ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας
πόλεως, κατὰ τὰς συνεχιζόμενας ἀνα-
σκαφὰς εἰς τὸ οἰκοπέδον Παπαϊωάννου,
ἀνευρέθησαν ἑκατὸν δέκα ἀργυρᾶ ροδια-
κὰ νομίσματα (εἰκ. 4).

ΓΡΗΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ
Η. ΖΕΡΒΟΥΔΑΚΗ

Εἰκ. 3. Χαλκῇ ὑδρία ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Χαλκιοπού-
λου, Ρόδου

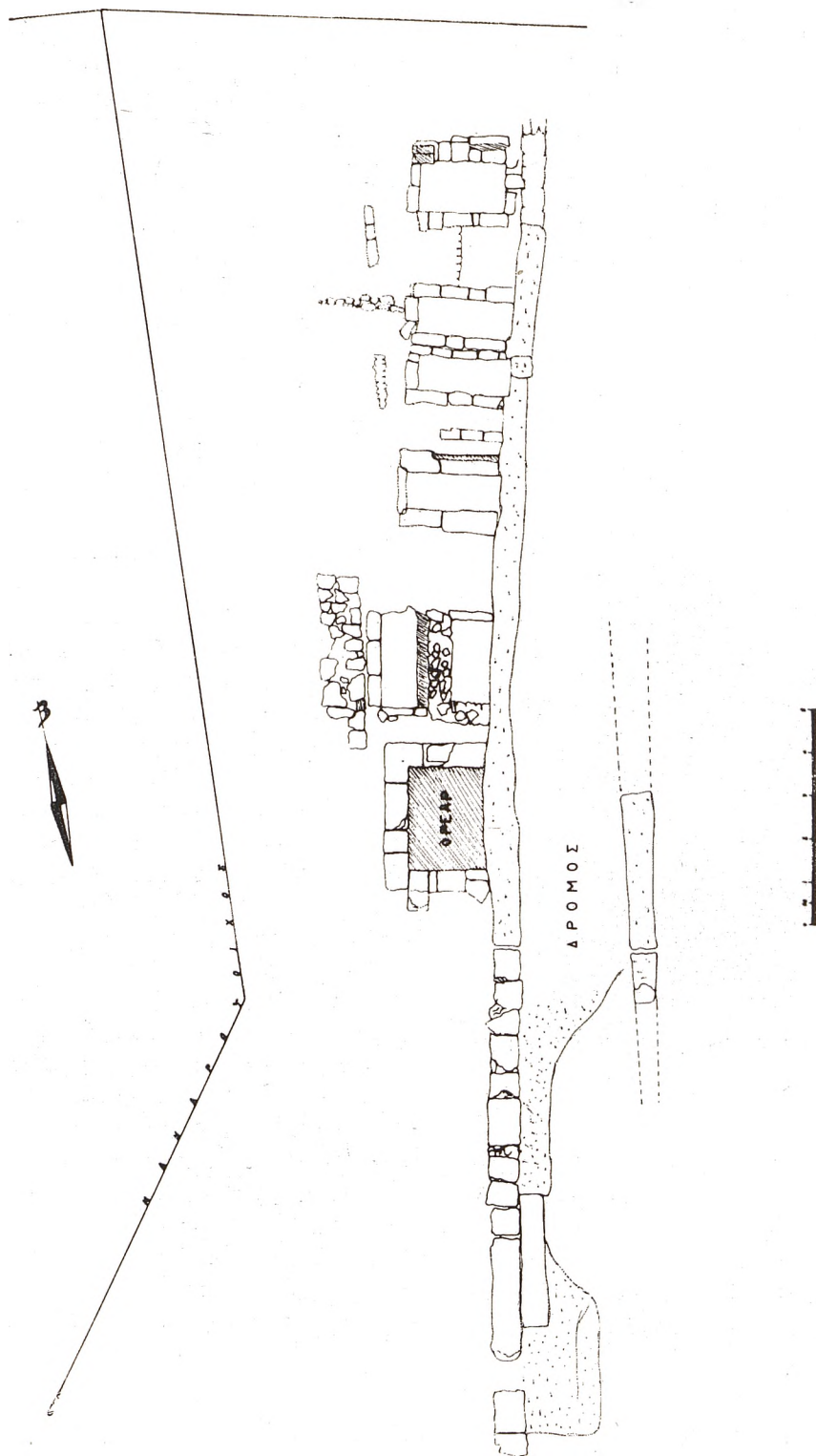
NEWS FROM RHODES

The great extent and exceptional signi-
ficance of the Necropolis of the ancient
city of Rhodes has been long known;
during recent years, however, through
the discovery of new elements the op-
portunity of a more detailed and deeper

study is afforded. In the present year
excavations were carried out at three
points of the city, giving the opportunity
of pursuing completely different problems.

1. Thus, of exceptional importance
as regards the great number of tombs
discovered was the excavation undertaken
at the beginning of the present year in
the area of the Eastern Necropolis, near
the Phaneromene (site of the Reformatory
of Rhodes), where within a small area
91 pit graves were excavated, some of
which are shown in fig. 1. These
tombs date from the Hellenistic to the
Roman period. From this region comes
also the inscribed grave stele in fig. 2.

2. From the point of view of finds,
worthy of note are the excavations near
the Lindos road, on the site of Chalkio-
poulos which is in the area immediately
outside the ancient walls, where were
found a bronze hydria, nearly intact
(fig. 3), two silver dishes, one gold
ring, and other small objects. It was
confirmed also in this case that the tombs

Σχέδ. Ι. Ἀνασκαφή τάφων οἰκοπέδου Νικολίτση, Ρόδος

immediately outside the walls belong to the first period of the life of the city of Rhodes.

3. As regards the form of the cemetery area, finally, the excavation study inside the building-site belonging to Triantaphyllia Nikolitsi, by the street of Queen Anna Maria, is noteworthy. Within this site twelve tombs were excavated, lying West of an old road which goes through the Southern Necropolis

of Rhodes (plan 1); while inside a deep well there were also, in addition to funerary altars and stelai, architectural fragments with plaster from which it is inferred that the tombs had rich architectural decoration.

4. Inside the area of the ancient city, near the excavations continuing on the site of Papaioannou were found one hundred ten Rhodian coins of silver (fig. 4).

GR. KONSTANTINOPOULOS
EOS ZERVOUDAKI

Εικ. 4. Ἀργυρὰ ρωδιακὰ νομίσματα. Οἰκόπεδον Παπαϊωάννου, Ρόδος

ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΡΟΔΟΝ

Αί κατά τὰ τελευταῖα ἔτη γενόμεναι ἐν τῇ πόλει τῆς Ρόδου ὑποχρεωτικαὶ ἀνασκαφαὶ καὶ αἱ λοιπαὶ εἰς τὴν πόλιν καὶ τὴν νῆσον ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι παρέσχον οὐχὶ ἅπαξ τὴν εὐκαιρίαν μελέτης παλαιοχριστιανικῶν κυρίως καί, κατὰ δεύτερον λόγον, βυζαντινῶν μνη-

μείων, ἢ ὑπαρξίς τῶν ὁποίων μέχρι πρότινος ἐθεωρεῖτο πιθανὴ καὶ εὐλόγος, ἀλλὰ δὲν εἶχε πιστοποιηθῇ ἀκόμη¹.

1. Ὁ καθηγ. Ἄ. Ὁρλάνδος, ἐν τῷ βασικῷ ἔργῳ αὐτοῦ περὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ρόδου ἐν τῷ ΑΒΜΕ,

Εἰκ. 1. Βασιλικὴ Χατζηανδρέου. Ψηφιδωτὸν δάπεδον νάρθηκος μετὰ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς μαρμαρίνου κατωφλίου τῆς βασιλείου θύρας

Εἰκ. 2. Μονὴ Ταξιάρχου Μιχαὴλ εἰς Θάρι. Κεφαλὴ ἀποκαλυφθέντος προφήτου εἰς τὸν τροῦλλον

Τὰ ἀξιολογώτερα παλαιοχριστιανικὰ λείψανα διεπιστώθησαν εἰς τὴν ΝΔ. περιοχὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ συγκριμένως εἰς τὰς παρυφάς τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον κατελάμβανεν ἡ ἀρχαία ἀκρόπολις, ἥτοι παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τοῦ Ἁγ. Στεφάνου.

Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ζωὴ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους περιωρίσθη ἐντὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως, ὁδηγεῖ εὐλόγως εἰς τὴν ἄποψιν, ὅτι τὰ ἀξιολογώτερα βυζαντινὰ μνημεῖα πρέπει νὰ εἶναι τὰ ἤδη ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντα ἀκέραια, μετατραπέντα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας εἰς μουσουλμανικὰ τεμένη. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ἡ μέχρι τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὑπαρξίς

σχεδὸν ἀκεραίου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Στεφάνου² ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου λόφου, ὡς καὶ ἡ εἰς παλαιὰς χαλκογραφίας³ (εἰκ. 3) ὑποδήλωσις ἐκκλησιῶν ἐκτὸς τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν, ἀποδεικνύουν, ὅτι βυζαντινὰ μνημεῖα ὑπῆρχον εἰς τὴν περίξ τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως περιοχὴν, ἡ ἀποκάλυψις τῶν λειψάνων τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἀναμένεται, ἐφ' ὅσον ἡ παρακολούθησις τῶν οἰκοδομήσεων θὰ συνεχισθῇ

2. Rottiers, *Description des Monuments de Rhodes*, Bruxelles (1928), Atlas, Pl. L-LII. Ἁ. Ὁρλάνδος, ἑ.ἀ., σ. 87 καὶ 111.

3. Ὁ I. Bosio ἐν τῷ ὁγκώδει ἔργῳ του *Istoria*, τ. II, σ. 431-432, ἀναφέρει ἱκανὸν ἀριθμὸν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν ἐκτὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως, τὰς ὁποίας κατεδάφισαν οἱ Ἰωαννῖται κατὰ τὸ 1481, ἵνα μὴ χρησιμοποιηθοῦν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ρόδου. Βλ. ἐπίσης περὶ τῶν ἐκτὸς τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν ἐκκλησιῶν: A. Gabriel, *La Cité de Rhodes*, Paris (1923), τ. II, σ. 159 καὶ 211.

τ. Γ', τευχ. 1, σ. 3 κ.έ., ἀναφέρει, ὅτι ἐκ τῆς ὑπάρξεως παλαιοχριστιανικῶν ἀρχιτεκτονικῶν τεμαχίων ἐν τῷ Μουσείῳ καὶ λοιποῖς χώροις τῆς Ρόδου συμπεραίνεται ἡ ὑπαρξίς παλαιοχριστιανικῶν μνημείων ἐν αὐτῇ τῇ πόλει.

μέ τον αὐτὸν ρυθμόν, ὡς μέχρι σήμερον.

Ἐκ παλαιότερας δοκιμαστικῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης⁴, γενομένης ἐντὸς τῆς ἀρχαιολογικῆς ζώνης τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως Ρόδου, ὠδηγήθημεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὰ ροδιακὰ παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα δὲν πρέπει νὰ ὑπελείποντο εἰς μεγαλοπρέπειαν τῶν λοιπῶν παρομοίων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Δυστυχῶς ὅμως ἡ οἰκονομικὴ ἀνεπάρκεια δὲν παρέσχε τότε τὴν δυνατότητα ἐκτελέσεως συστηματικῆς ἐρεῦνης, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὁποίας θὰ ἦσαν οὐχὶ μόνον διδακτικὰ ἀλλὰ καὶ καθοδηγητικὰ διὰ τὴν μελλοντικὴν ἔρευναν τοῦ ροδιακοῦ παλαιοχριστιανικοῦ κόσμου.

Κατὰ τὸ παρὸν ἔτος, ἐξ ἀφορμῆς οἰκοδομήσεως τῆς παρὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Π. Μελλᾶ καὶ Χειμάρρας οἰκίας Χατζηανδρέου, ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔφερεν εἰς φῶς μέγα τμήμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου μεγάλου νάρθηκος (εἰκ. 1), τὸ μαρμάρινον κατώφλιον τῆς βασιλείου θύρας, μήκους 3.77 μ., καὶ τὰ δυτικὰ τμήματα τῶν τριῶν κλιτῶν κανονικῶς προσανατολισμένης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Δοκιμαστικαὶ τάφοι, ἀνοιγεῖσαι πέραν τοῦ βορείου κλίτους, ἔφερον εἰς φῶς τοίχους ἀνήκοντας εἰς παραρτήματα τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ἐνῶ μεγάλῃ τάφος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν πέρασ αὐτῆς ἀπεκάλυψε λείψανα τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ, ἐξ οὗ προέκυψεν, ὅτι τὸ μήκος τῆς παλαιοχριστιανικῆς ταύτης βασιλικῆς ἦτο περὶ τὰ 60 μ. Εἰς τὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ προστεθῇ τὸ μετρηθὲν μέγα πάχος τῶν τοίχων τοῦ

μεσαίου κλίτους (2 μ.). Τὰ ἀνωτέρω προκαταρκτικὰ πείθουν ἡμᾶς, ὅτι ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ Χατζηανδρέου πρέπει νὰ ἀνασκαφῇ ἐξ ὀλοκλήρου, οὐχὶ μόνον πρὸς ἀποκάλυψιν ἑνὸς τῶν σημαντικωτέρων μνημείων τῆς πόλεως Ρόδου, ἀλλὰ καὶ πρὸς συναγωγὴν πολυτίμων ἐπιστημονικῶν συμπερασμάτων.

Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν εἰς τὴν ἀνωτέρω σημειωθεῖσαν ἀποκάλυψιν λίαν σημαντικῶν ἀρχαιολογικῶν λειψάνων ἐντὸς τῆς ζώνης τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως, πρέπει νὰ ἀναφερθῇ, ὅτι πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον οὐδὲν βιάζει ἡμᾶς εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐρεῦνης, δεδομένου ὅτι τὸ οἰκόπεδον εὐρίσκεται ἐντὸς τῆς περιοχῆς, ὅπου ἀπαγορεύεται οἰαδήποτε οἰκοδομικὴ ἐργασία, ὁπότε τὰ ἐκεῖ ἀποκαλυφθέντα λείψανα εἶναι δυνατόν νὰ ἀναμένουν ἐπὶ πολὺ ἀκόμη τὴν ἐκτέλεσιν συστηματικῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως εἰς τὸ οἰκόπεδον Χατζηανδρέου, εὐρισκόμενον εἰς τὴν οἰκοδομήσιμον περιοχὴν τῆς πόλεως, ἡ ἔρευνα λαμβάνει χαρακτηριστὰ ἐπείγοντα λόγῳ τοῦ κινδύνου τῶν ἐπικειμένων οἰκοδομήσεων.

Ἐν κατακλείδι πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ ἔρευνα τοῦ μνημείου τούτου πρέπει νὰ ἐπεκταθῇ εἰς τὸ σύνολον, δεδομένου ὅτι κατ' εὐτυχίαν συγκυρίαν ἡ ὅλη περιοχὴ τοῦ μνημείου εἶναι ἐντελῶς ἐλευθέρᾳ ἀπὸ κτίσματα καὶ παρέχει τὴν εὐχέρειαν τοιαύτης ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης.

Κατὰ τὰ τελευταῖα τρία ἔτη τὰ συνεργεῖα συντηρήσεως καὶ καθαρισμοῦ τοιχογραφιῶν τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως ἤρχισαν ἐργαζόμενα εἰς τὴν ὑπαιθρον τῆς Ρόδου καὶ εἰς τὴν Πάτμον. Οὕτω παρεσχέθη ἡ εὐκαιρία μιᾶς πρώτης ἐρεῦνης

4. Ἰ. Κοντῆ-Γρηγ. Κωνσταντινοπούλου, ΠΑΕ 1960, σ. 281 κ.ε.

Εκκ. 3. Αἱ ἐκκλησίαι ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως. Μικρογραφία ἐν τῷ χειρογράφῳ τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων LAT. 6067

καὶ καταγραφῆς πάντων τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων, τινὰ τῶν ὁποίων δὲν περιέχονται εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν βασικὴν μελέτην τοῦ Καθηγητοῦ Ἀ. Ὁρλάνδου.

Οὕτω διεπιστώθη, ὅτι εἰς τὸ καθολικὸν τῆς μονῆς Ταξιάρχου Μιχαήλ εἰς Θάρι ἐγένετο κατὰ τινα ἐποχὴν ἐσωτερικὴ ἐπέκτασις διὰ παχέος τοίχου τοῦ ἀνατολικοῦ τοῦλάχιστον μέρους τοῦ ναοῦ. Παρατηρήθη δηλαδὴ καὶ ἐδῶ παρόμοιον φαινόμενον πρὸς ἐκεῖνο τῆς Τραπεζῆς τῆς μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Πάτμῳ⁵. Διεπιστώθη δέ, ὅτι ὁ ναὸς φέρει κατὰ μέρη τρία στρώματα τοιχογραφιῶν. Τὸ συνεργεῖον ἀπετείχισε τὸν Παντοκράτορα καὶ τοὺς Προφῆτας τοῦ τρούλλου καὶ ἀπεκάλυψε τὰς τοιχογραφίας τοῦ ὑποκειμένου στρώματος, αἱ ὁποῖαι χρονολογοῦνται πιθανῶς εἰς τὸν 13ον αἰῶνα (εἰκ. 2).

Παρόμοιαι ἐργασίαι συντηρήσεως ἐγένοντο εἰς τὸ μικρὸν ναῦδριον τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου «Κουφᾶ», ὅπου παρατηρήθη τὸ αὐτὸ φαινόμενον κατασκευῆς ἐσω-

τερικῶν τοίχων. Ἀλλὰ ἀξιολογωτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις τοιχογραφιῶν, ἐξ ἐπιγραφῆς ἀκριβῶς χρονολογουμένων εἰς τὸν 14ον αἰ., εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἀγ. Θεοδώρων παρὰ τὸ χωρίον Ἀρχάγγελος. Οὕτω παρέχεται ἤδη ἡ εὐχέρεια παρακολουθήσεως τῆς ἐξελίξεως τῆς ζωγραφικῆς ἀπὸ τοῦ 13ου αἰ. εἰς τὴν νῆσον Ρόδον μὲ δυνατότητας μελέτης ἐτι ἀρχαιοτέρων τοιχογραφιῶν, ἐφ' ὅσον θὰ συνεχισθοῦν αἱ ἐργασίαι συντηρήσεως τῶν μνημείων τῆς νήσου.

Τὸ μέγα κενόν, τὸ ὁποῖον παρουσιάζετο εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης τῆς Ρόδου μεταξὺ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀκμῆς κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους καὶ τῆς νεωτέρας μεγάλης ἐποχῆς κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἱπποτοκρατίας, ἤρχισεν ἤδη νὰ πληροῦται διὰ τῶν συμπερασμάτων ἐκ τῶν ἀποκαλύψεων τῶν παλαιοχριστιανικῶν καὶ κατ' ἐξοχὴν βυζαντινῶν μνημείων, τῶν ὁποίων μεγαλῶνει ὁ ἀριθμὸς.

Ἐλπίζεται, ὅτι ἐφ' ὅσον θὰ συνεχισθοῦν αἱ ἐργασίαι εἰς τὴν νῆσον Ρόδον καὶ βαθμηδὸν θὰ ἐπεκταθοῦν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς νήσους τοῦ Δωδεκανησιακοῦ συμπλέγματος, θὰ προκύβουν ἱκανοποιητικώτατα συμπεράσματα διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Δωδεκανήσου.

ΓΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΗΛ. ΚΟΛΛΙΑΣ

5. Ἀ. Ὁρλάνδου, Ἡ ἐν Πάτμῳ μονὴ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ αἱ βυζαντινὰ τοιχογραφία), ἐν «Βυζαντινὴ Τέχνη-Τέχνη Εὐρωπαϊκὴ, Διαλέξεις», Ἀθῆναι, (1966) σ. 78.

FRÜHCHRISTLICHE UND BYZANTINISCHE FUNDE IN RHODOS

Die in den letzten Jahren durch Ausgrabungen durchgeführten Untersuchungen in der Stadt Rhodos brachten frühchristliche Ueberreste zu Tage, von denen die bedeutendsten am Fuss des Hügels des Hl. Stephanos, d.h. am Fuss

der antiken Akropolis von Rhodos aufgedeckt wurden.

In byzantinischer Zeit mussten wohl die wichtigsten Denkmäler innerhalb der mittelalterlichen Stadt noch erhalten gewesen sein und wurden wohl während

der Türkenherrschaft in islamischen Moscheen umgewandelt, wiewohl philologische Zeugnisse beweisen, dass es auch ausserhalb der mittelalterlichen Mauern byzantinische Kirchen gab (fig. 3).

Im Jahr 1960 wurde bei einer Probestrabung innerhalb des archäologischen Gebietes der antiken Akropolis von Rhodos die Existenz eines bedeutenden byzantinischen Monumentes nachgewiesen.

Dieses Jahr wurde im Grundstück Chatziandreou ebenfalls bei der antiken Akropolis von Rhodos eine dreischiffige, orientalische frühchristliche Basilika entdeckt. Ihre Masse betragen ca. 60 m Länge und etwa 25 m Breite. Das Mittelschiff wird von den Seitenschiffen durch 2 m dicke Mauern abgegrenzt. Der Boden des Narthex ist mit Mosaik

ausgelegt (fig. 1).

Während der in den letzten Jahren ausgeführten Restaurierungsarbeiten von Wandgemälden wurden ausser der Entdeckung sehr bedeutender Werke einige Schlussfolgerungen für die in den verschiedenen Epochen stattgefundenen Umbauten der Klosterkirche des Erzengels Michael in Thari (fig. 2) und der Kirche des Hl. Johannes « Koupha » gezogen. Ebenfalls wurde eine Besitzerinschrift in der Kirche der Hl. Theodoroi bei dem Dorf Archangelos aufgedeckt, die die Wandmalereien genau ins 14. Jahrhundert datiert.

So wird nach und nach die in der Geschichte der Kunst bestehende grosse Lücke zwischen der hellenistischen Epoche und der der Ritterzeit ausgefüllt.

GR. KONSTANTINOPOULOS
EL. KOLLIAS

CYPRUS : GREEK SHIPWRECK OFF KYRENIA

The first season of excavation was begun on a Greek shipwreck off Kyrenia, Cyprus, in the summer of 1968. The team of diving excavators from the University Museum of the University of Pennsylvania was directed by Mr. Michael Katzev. The merchant ship, originally discovered by Mr. Andreas Cariolou off Kyrenia at a depth of ninety feet, dates to the late fourth century B.C. (fig. 1).

This first campaign revealed that the ship was laden with a cargo of over 400 amphorae of at least nine different types.

The most predominate type is believed to be of Rhodian origin. Of the 307 whole or fragmentary amphorae raised twenty of the Rhodian type had stamped handles. The most common stamp was of button shape with *API*, but a few were of rectangular shape. One amphora had a graffiti *EY* scratched on its shoulder. Twelve of the amphorae still contained quantities of almonds. In addition a cargo of hopper type grain mills of volcanic stone was cleared, lying in three rows, parallel to the axis of the ship. Twenty-seven individual mill blocks

were uncovered, but only one set was raised. The remainder were left *in situ* to protect the hull on which they rest. The excavators found that the wood of the hull remained in an excellent state of preservation. Its outer strakes are still joined to the frames by bronze nails, clenched at the inner frame face. An inner lining of ceiling planking rests on the exposed frames. The ship appears to have been lead sheathed. This sheathing was secured to the hull by rows of bronze tacks. In addition, lead sheeting was found in two rolls, most probably

for use as patching material. Separate fore and aft galley areas are conjectured from the distribution of kantharoi, echinus bowls, plates, and other small finds recovered. A «fish plate» of unusual shape bears the graffiti *EVII* scratched on its ring base. It is hoped that the 1969 season will see the removal of the cargo of the ship that remains and the uncovering of a major portion of the hull.

MICHAEL KATZEV

Research Associate,

University Museum of Pennsylvania

Fig. 1. Amphorae of Rhodian type stacked aboard the fourth century B.C. merchant ship off Kyrenia, Cyprus

ΕΘΝΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ: ΔΥΟ ΝΕΑ ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ ΕΙΔΩΛΙΑ

Δωρεά Σωτηρίου και Ἑλισάβετ Μαγιάση

Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἐπλουτίσθη προσφάτως μὲ 3.400 βιβλία, ἅτινα ὁ ἐκλιπὼν ἀρχιτέκτων καὶ μελετητὴς τῆς ἀνατολικῆς τέχνης, Σωτήριος Μαγιάσης, ἀφῆκε διὰ διαθήκης του εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μοῦσεϊον, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του, «ὅπως συμπληρώσουν τὴν πολύτιμον Αἰγυπτιακὴν τοῦ Μουσείου συλλογὴν καὶ χρησιμεύσουν διὰ τὴν μελέτην τῆς ἀνατολικῆς ἀρχαιολογίας κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἐν Βρυξέλλαις τοιαύτης».

Ἡ χήρα τοῦ δωρητοῦ, κ. Ἑλισ. Μαγιάση, ἔσπευσε νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν δωρεὰν ἕτερα 400 συγγράμματα, ἀφορῶντα εἰς τὴν γενικὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης, ὥς καὶ τὰ ἀπαραίτητα διὰ μίαν βιβλιοθήκην ἐπιπλα καὶ ἐξαρτήματα, ἐπιπροσθέτως δὲ μικρὰν συλλογὴν ἀρχαίων ἀντικειμένων. Τὰ τελευταῖα εἶναι 16 αἰγυπτιακὰ εἰδῶλια, δύο μαρμάρινα κυκλαδικὰ γυναικεῖα εἰδῶλια, 4 χαλκᾶ μυκηναϊκὰ ἐργαλεῖα, εἰς δίσκος κατόπτρου καὶ εἰς ὀστέϊνος στυλίσκος ρωμαϊκός.

Ἀμφότερα τὰ κυκλαδικὰ εἰδῶλια διατηροῦνται ἄριστα, μετὰ δὲ τὸν καθαρισμὸν των εἰς τὸ ἐργαστήριον ἔλαμψε τὸ λευκὸν πάριον μάρμαρον, τὸ ὁποῖον, εὖτυχῶς, μόνον εἰς ὀλίγα σημεῖα καλύπτεται ἀπὸ Ἴζημα (δεξιὰ πλευρὰ τοῦ Α', ὀπισθία ὄψις τοῦ Β').

Τὸ πρῶτον εἰδῶλιον (εἰκ. 1 - ἀρ. εὔρ. Ε.Μ. 9116), ὕψους 0,30 μ., εἶναι ἐλλιπὲς κατὰ τὸν ἄκρον ἀριστερὸν πόδα, ὃ δὲ λαιμός του συνεκολλήθη προσφάτως ἐπὶ τοῦ κορμοῦ. Εἶναι ἐν ἑκ τῶν πλέον σημαντικῶν εἰδωλίων τοῦ εἰδους του μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν σχηματοποίησιν τῆς μορφῆς, τὴν καθαρότητα

τῶν γραμμῶν καὶ τὴν ἰσορροπίαν τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων του.

Τὸ κάτω ἡμισυ τοῦ εἰδωλίου, ὡς τρίγωνον μὲ τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ κάτω, συντίθεται ἀπὸ ἕτερα μικρότερα τρίγωνα, τὸ ἡβικὸν καὶ τὰ δύο τρίγωνα τῶν σκελῶν. Τὸ ἄνω τμήμα τοῦ κορμοῦ, ἂν καὶ ἔχει σχῆμα τραπεζίου, ἀποτελεῖ, τρόπον τινά, προέκτασιν τοῦ κάτω τριγώνου, οἱ δὲ ἐπὶ τῆς κοιλίας διασταυρούμενοι βραχίονες ἐμφανίζονται ὡς δύο ἐπ' ἀλλήλα τρίγωνα μὲ ἀντίθετον κατεύθυνσιν, ἀποδίδοντα διὰ τοῦ ἀπλοῦ τούτου τρόπου τὴν πρὸς τὰ ἄκρα ἐκλέπτυνσιν. Ἀπὸ τοῦς πλατεῖς ὤμους ἐκφύεται ὁ ὕψηλός κωνοειδὴς λαιμός καὶ ἐπ' αὐτοῦ στηρίζεται ὑπερήφανος κεφαλὴ, ὅπου ἐπαναλαμβάνεται τὸ σχῆμα τοῦ ἀνεστραμμένου τριγώνου μὲ ἀπεστρογγυλωμένας τὰς πλευρὰς καὶ τὴν κορυφὴν, διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν παρειῶν καὶ τοῦ πώγωνος. Ἡ αἰχμηρὰ ρίς, συνέχεια τοῦ καθέτου ἄξονος, χωρίζει νοερῶς τὸ πρόσωπον εἰς δύο μικρότερα τρίγωνα. Παρ' ὅλον τὸ γεωμετρικὸν σχῆμα καὶ τὸ ἐπίπεδον τῶν ἐπιφανειῶν, ὁ παλμός τῆς ζωῆς ὑποδηλοῦται κάτω ἀπὸ τὴν ἐλαφρὰν κυρτότητα τοῦ προσώπου καὶ τῶν σκελῶν.

Εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν τοῦ εἰδωλίου, τὴν τελείως ἐπίπεδον, πλὴν τοῦ κεντρικοῦ ἐξάρματος τῆς γλουτιαίας χώρας, ἐπαναλαμβάνεται τὸ γενικὸν τριγωνικὸν σχῆμα τῆς μορφῆς. Αἱ τρεῖς κάθετοι γραμμαί, ἡ διαχωριστικὴ τῶν σκελῶν καὶ αἱ ἄλλαι δύο μεταξὺ τῶν βραχιόνων καὶ τῆς πλάτης, τονίζουν τὸν κατακόρυφον ἄξονα καὶ ἰσορροποῦν τὴν βαρεῖαν ὀριζοντίαν γραμμὴν τῶν ὤμων.

Εἰκ. 1. Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Εἰδῶλιον
Α. Δωρεά Συλλογῆς Μαγιάση

Παρόμοια χαρακτηριστικὰ συναντῶνται καὶ εἰς ἄλλα εἰδῶλια τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου: Τὸ ὑπ' ἀρ. 6174 (Ὁδηγός Ἐθν. Μουσ., σελ. 73, Zervos, *L'art des Cyclades*, No 251, Majewski, *Figuralna Plastyka Cykladzka*, No 124, Πίν. 45) ἔχει τὸ αὐτὸ τριγωνικὸν σχῆμα καὶ τὴν αὐτὴν ἀνάτασιν τῆς κεφαλῆς, τὸ ὑπ' ἀρ. 6193 τὸ ἐπίπεδον στήθος μὲ τοὺς κομβιοσχήμους μαστοὺς καὶ τοὺς τετραγωνικοὺς ὤμους, τὰ ὑπ' ἀρ. 6164 καὶ 6165 (Ὁδηγός, σελ. 73, Zervos, No 248) τὰ συνηγμένα κοντὰ σκέλη. Πρβλ. καὶ 6169/10, (Zervos 247). Πάντα ταῦτα προέρχονται ἐκ τῆς νήσου Σύρου. Τὴν αὐτὴν προέλευσιν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν καὶ διὰ τὸ εἰδῶλιον τῆς Συλλογῆς Μαγιάση, καίτοι ὑπάρχουν ὁμοιότητες μὲ τὰ Ἀμοργινὰ ὑπ' ἀρ. 4722 (Ὁδηγός,

Πίν. 6β, Zervos, No 254, Majewski No 126, Πίν. 46β, AE 1898, Πίν. 10/1) καὶ 4723, τὰ ὅποια ὅμως εἶναι ραδινώτερα, καθὼς καὶ μὲ τὸ ὑπ' ἀρ. 3916 (Zervos, No 115) ἐξ Ἴου προερχόμενον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει περισσοτέρας ἀκμάς.

Τὸ δεύτερον εἰδῶλιον (εἰκ. 2) (ἀρ. ἐδρ. E.M. 9117), ἀκέραιον, ὕψους 0,214 μ., εἶναι πλαστικώτερον. Ἐδῶ επικρατοῦν αἱ καμπύλαι γραμμαὶ καὶ τὸ κυματιστὸν περίγραμμα. Ἡ κεφαλὴ, σχεδὸν ὡσειδής, πεπλατυσμένη ἄνω, ἔχει τὴν γνωστὴν μετ' ἀνακάμψεως ἀνάτασιν· πιθανῶς ἔφερε στεφάνην. Ὁ λαιμός, κυλινδρικός, πλησιάζει τὰς σωστὰς ἀναλογίας. Οἱ ἀπεστρογγυλωμένοι ὦμοι, οἱ πλησίον ἀλλήλων εὗρισκόμενοι μαστοί, ἡ ἐλαφρῶς ἐξωγκωμένη κοιλία καὶ οἱ εὐρεῖς μηροὶ δίδουν εἰς τὴν μορφήν τὴν χαρακτηριστικὴν θηλυκότητα τῶν Ναξίων εἰδῶλιων. Πρβλ. τὰ ὑπ' ἀρ. 6140/16 (ΑΔ 17 (1961/2): Μέρος Α', 112, Πίν. 43 γ), 6140/19 (ΑΔ 17 (1961/2): Μέρος Α', Πίν. 72, Zervos, No 110) 6140/20, 6140/22 (ΑΔ 17 (1961/2): Μέρος Α', Πίν. 46/2, Zervos, No 115), μὲ τὰ ὅποια ἡ ὁμοιότης εἶναι μεγάλη. Κατὰ τὴν πλαγίαν ὄψιν εἶναι ἐμφανεστέρα ἡ κυματιστὴ γραμμὴ τοῦ σώματος. Ἡ κεφαλὴ μὲ τὸν αὐχένα σχηματίζουν ἀμβλείαν γωνίαν, ἥτις ἐπαναλαμβάνεται καὶ μεταξὺ μηροῦ καὶ κνήμης. Πρβλ. καὶ 6195 (ΑΔ 17 (1961/2): Μέρος Α', Πίν. 46/1, Zervos, No 113, Majewski, No 162, Πίν. 28). Καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν τὴν χαρακτηριστικὴν τῶν Ναξίων εἰδῶλιων ἐπικράτησιν τῶν ὀριζοντίων γραμμῶν — εἰς τὴν ρίζαν τοῦ λαιμοῦ, τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας καὶ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὀψεως εἰς τὰς κλειδώσεις τῶν γονάτων — ἀποσκοποῦσάν εἰς τὸ νὰ ἐκφράσουν πάντοτε ἐντὸς τῶν αὐστηρῶν

μέτρων τοῦ κυκλαδικοῦ τύπου τὸ εὐσαρκὸν τῆς γυναικός. Συγγένειαι βεβαίως παρατηροῦνται καὶ μὲ εἰδώλια προερχόμενα ἐξ Ἀμοργοῦ, πρβλ. 4711 (Majewski, No 91, Πίν. 28, ΑΕ 1898, 137, Πίν. 10/2), ἐκ Πάρου (Majewski, No 214, Πίν. 35 β) καὶ ἐκ Κρήτης (Majewski, No 158, Πίν. 57), ἀλλὰ τὴν Νάξον θεωροῦμεν ὡς τὴν πιθανωτέραν πατρίδα τοῦ εἰδωλίου τούτου.

Τὰ ἀνωτέρω νεοεισαχθέντα εἰς τὸ Μουσεῖον εἰδώλια εἶναι ἀντιπροσωπευτικὰ δύο τύπων, τοῦ «πλακωτοῦ» καὶ τοῦ «στρογγυλωτέρου», ὀνομασίαι δοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Τσουντα εἰς τὸ ἄρθρον του «Κυκλαδικά», ΑΕ 1898, κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν ὑπ' αὐτοῦ εὑρεθέντων εἰδωλίων, ὅπου χρησιμοποιεῖ πρῶτος τὸν ὄρον «κυκλαδικὴ ἐποχὴ» ἀντὶ τῶν «Ἀμοργινῇ ἢ Προμυκηναϊκῇ» διὰ τὸν πανάρχαιον αὐτὸν νησιωτικὸν πολιτισμόν.

ΕΒΗ ΤΟΥΛΟΥΠΑ

MUSÉE NATIONAL : DEUX NOUVEAUX IDOLES CYCLADIQUES

La Bibliothèque du Musée National d'Athènes a été récemment enrichie de 3.800 volumes concernant principalement l'archéologie orientale, don du défunt architecte Sotirios Magiassis. Sa veuve, Mme Elisabeth Magiassi, a voulu y ajouter sa petite collection d'antiquités, dont les plus importantes sont deux figurines préhistoriques des Cyclades, en marbre, représentant des femmes.

Celles-ci appartiennent à deux types différents, le type «plat» et le type «rond», comme déjà Christos Tsoundas les distinguait en 1898, lorsqu'il décrivait ses trouvailles faites dans les îles de la mer Egée.

Εἰκ. 2. Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Εἰδώλιον Β. Δωρεὰ Συλλογῆς Μαγιάση

L'idole n° 9116, ht. 0,30 m. (fig. 1) admirable pour la clarté des lignes, a une forme triangulaire, composée de triangles plus petits, inscrits l'un dans l'autre. On retrouve la même stylisation sévère chez les idoles provenant de l'île de Syros. Cependant un léger renflement du visage et des jambes trahit le fréuissement de la vie.

L'idole n° 9117, ht. 0,214 m. (fig. 2), aux proportions plus conformes à la nature et dont les courbes accentuent la féminité, a une plasticité que l'on trouve souvent chez les figurines de l'île de Naxos. La ligne ondulée du profil est caractéristique.

ΔΩΡΕΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΕΚ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΙΝΔΥΝΗ

Αἱ σειραὶ τῶν βυζαντινῶν νομισμάτων τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς Ἀθηνῶν ἐπλουτίσθησαν τὸν παρελθόντα Μάρτιον διὰ μιᾶς ἐξαιρετικῆς προσφορᾶς τῶν ἀδελφῶν κκ. Γεωργίας καὶ Ἑλένης Κινδύνη καὶ Εἰρήνης Ἀλιβιζάτου.

Ἐδωρήθησαν συνολικῶς 186 τεμάχια ἀρίστης διατηρήσεως, προερχόμενα ἐκ τῆς Συλλογῆς τοῦ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ τῶν, πρεσβευτοῦ Ἰωάννου Κινδύνη.

Τὰ ἀνωτέρω νομίσματα ἀποτελοῦν πλήρη σχεδὸν σειράν τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὑπάρχουν πολλοὶ τύποι σπάνιοι (βλ. ἀρ. πρωτ. 104 / 15 - 3 - 68 καὶ αὐξ. ἀρ. Βιβλ. Εἰς. 126). Ἐξ αὐτῶν 101 εἶναι χρυσᾶ, 28 ἀργυρᾶ καὶ τὰ ὑπόλοιπα 57 χαλκᾶ.

Παραθέτομεν σύντομον κατάλογον τῶν δωρηθέντων νομισμάτων, ἀφοῦ προηγουμένως ἀναφέρομεν, ὅτι μεταξὺ τῶν κυριωτέρων βυζαντινῶν προσκτημάτων τοῦ Μουσείου, κατὰ τὸ παρελθόν, δύνανται νὰ συγκαταλεχθοῦν, ἀφ' ἐνὸς ὁ «θησαυρὸς» τῶν χρυσῶν βυζαντινῶν νομισμάτων ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀσκληπιείου, πρβλ. ΔΕΝΑ 1904 (7), σ. 143 - 160 (πίν. 6, 7), ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ δωρεὰ τῆς Συλλογῆς Τροϊάνσκη ὑπὸ τῆς Κομῆσης Λουίζας Ὁ. Ριαγκούρ, πρβλ. ἔ.ἀ. 1908 (11), σ. 253, 274 - 325.

Ἀναστάσιος Α' (491 - 518)

1 - 4) Δύο σόλιδοι, ἐν τρεμίσιον καὶ ἐν τεσσαρακοντανούμμιον, πρβλ. A. R. Bellinger, Anastasius I to Maurice, 491-602, Dumbarton Oaks Catalogues, vol. I, Nos 3i. I, 10a. I, 10a. 2 καὶ 23a. 1 - 23a. 10.

Ἰουστίνος Α' (518 - 527)

5 - 6) Εἰς σόλιδος καὶ ἐν τρεμίσιον, πρβλ. ἔ. ἀ. σ. 36, 2i καὶ σ. 37, 4.1-4.4.

Ἰουστινιανὸς Α' (527 - 565)

7 - 13) Δύο σόλιδοι, ἐν σεμίσιον, δύο τεσσαρακοντανούμμια καὶ δύο δωδεκανούμμια, πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 67, 3a καὶ 3g, σ. 74, 17. 1 - 17.6, σ. 125, 165b, σ. 175, 324c καὶ σ. 157, 274. 1 - 274.12.

Ἰουστίνος Β' (565 - 578)

14 - 17) Εἰς σόλιδος καὶ τρία τεσσαρακοντανούμμια, πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 198, 2, σ. 205, 23c, σ. 228, 96a. 1, 96a. 2 καὶ σ. 229, 98a. 1 - 98a. 2.

Τιβέριος Β' (578 - 582)

18 - 21) Δύο σόλιδοι, ἐν τρεμίσιον καὶ ἐν τεσσαρακοντανούμμιον, πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 266, 2 (εἰ κ. 1, ἀρ. 1), σ. 267, 4 d, σ. 269, 7. 1 - 7. 2 καὶ σ. 278, 29b.

Μαυρίκιος Τιβέριος (582 - 602)

22 - 25) Εἰς σόλιδος, δύο τρεμίσσια καὶ ἐν δεκανούμμιον, πρβλ. BMC I, ἀρ. 6, 17 κ.έ., 277 κ.έ. καὶ 238 - 240.

Φωκάς (602 - 610)

26 - 28) Εἰς σόλιδος, ἐν σεμίσιον καὶ ἐν τεσσαρακοντανούμμιον, πρβλ. Ratto ἀρ. 1187, 1205 (DNFOCA SPPAVC / VICTORI AAVCC) καὶ ἀρ. 37, 38.

Ἡράκλειος (610 - 641)

29 - 35) Τέσσαρες σόλιδοι, ἐν σεμίσιον, ἐν τρεμίσιον καὶ ἐν ἀργυροῦν, πρβλ. BMC I, ἀρ. 3 κ.έ., 18 - 21, 45, 63, 82, 91 κ.έ. καὶ τύπος ἀρ. 99. (εἰ κ. 1, ἀρ. 2).

Κώνστας Β' (641 - 668)

36 - 43) Πέντε σόλιδοι, ἕν σεμίσιον, ἕν τρεμίσιον καὶ ἕν ἀργυροῦν, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 23 (ἕν τῷ πεδίῳ S), 24 (CO-NOBK), 30, 42, 283 - 285, 69 - 73, 74 - 77 καὶ 87.

Κωνσταντῖνος Δ' Παγωνάτος (668 - 685)

44) Εἷς σόλιδος, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 2.

Ἰουστινιανὸς Β' (Α' περίοδος : 685 - 695)

45 - 46) Δύο σόλιδοι, πρβλ. Ratto ἀρ. 1682 καὶ 1685 (εἰ κ. 1, ἀρ. 3).

Τιβέριος Γ' Ἀψίμαρος (698 - 705)

47) Εἷς σόλιδος, πρβλ. BMC I, ἀρ. 1 κ.έ. (H).

Ἰουστινιανὸς Β' (Β' περίοδος : 705 - 711)

48 - 49) Εἷς σόλιδος καὶ ἕν τρεμίσιον, πρβλ. Ratto ἀρ. 1705 καὶ BMC II, ἀρ. 4 - 6.

Φιλιππικὸς Βαρδάνης (711 - 713)

50 - 51) Εἷς σόλιδος καὶ ἕν τρεμίσιον, πρβλ. BMC II, ἀρ. 3 καὶ Ratto ἀρ. 1716. (εἰ κ. 1, ἀρ. 4).

Θεοδόσιος Γ' (716 - 717)

52) Ἐν τρεμίσιον, πρβλ. BMC II, ἀρ. 2.

Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος (717 - 741)

53 - 54) Εἷς σόλιδος καὶ ἕν τρεμίσιον, πρβλ. BMC ἔ. ἀ. ἀρ. 30 κ.έ. (ἄνευ ἀστέ-
ρος ἐν τῷ πεδίῳ) καὶ Ratto ἀρ. 1740 (εἰ κ. 1, ἀρ. 5).

Κωνσταντῖνος Ε' Κοπρώνυμος (741 - 775)

55 - 57) Δύο σόλιδοι καὶ ἕν μιλιάρη-
σιον, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1 - 6, (εἰ κ. 1, ἀρ. 6) 8 καὶ 13, 14.

Λέων Δ' Χάζαρος (775 - 780)

58 - 59) Εἷς σόλιδος καὶ ἕν τεσσαρα-
κοντανούμμιον, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 3 κ.έ.
καὶ 11 κ.έ.

Κωνσταντῖνος ΣΤ' (780 - 797)

60) Εἷς σόλιδος, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1 - 3 (εἰ κ. 1, ἀρ. 7).

Εἰρήνη Ἀθηναία (797 - 802)

61 - 62) Εἷς σόλιδος καὶ ἕν τεσσαρα-
κοντανούμμιον, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1 (εἰ κ. 2, ἀρ. 8) καὶ 2.

Νικηφόρος Α' καὶ Σταυράκιος (803 - 811)

63) Εἷς σόλιδος, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 8 - 9 (εἰ κ. 2, ἀρ. 9).

Μιχαήλ Α' Ραγκαβῆς (811 - 813)

64) Ἐν τεσσαρακοντανούμμιον, πρβλ. Sabatier, ἀρ. 2.

Λέων Ε' Ἀρμένιος (813 - 820)

65) Ἐν τεσσαρακοντανούμμιον, πρβλ. BMC ἔ.ἀ. ἀρ. 7 - 16.

Θεόφιλος (829 - 842)

66 - 70) Εἷς σόλιδος, ἕν σεμίσιον, ἕν μιλιάρησιον καὶ δύο χαλκᾶ, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 6, 34 κ.έ., 14 (εἰ κ. 2, ἀρ. 10) καὶ 18 - 26.

Βασίλειος Α' Μακεδών (867 - 886)

71 - 74) Εἷς σόλιδος καὶ τρία χαλκᾶ, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 2, 11 - 16, 17 - 20, 21 - 29.

Λέων ΣΤ' Σοφός (886 - 912)

75 - 79) Εἷς σόλιδος καὶ τέσσαρα χαλκᾶ, πρβλ. Ratto, ἀρ. 1880, (εἰ κ. 2, ἀρ. 11). BMC ἔ.ἀ. ἀρ. 7, 8 - 10, 11 - 12.

1

2

2:1

3

4

5

6

7

Εικ. 1. Νομισματική Συλλογή. Βυζαντινά νομίσματα

8

9

10

11

12

13

14

15

Εικ. 2. Νομισματική Συλλογή. Βυζαντινά νομίσματα

Κωνσταντῖνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος, Ρωμανός Λεκαπηνός καὶ υἱοὶ (913 - 959)

80 - 89) Τρεῖς σόλιδοι, δύο μιλιάρησια καὶ πέντε χαλκᾶ, πρβλ. BMC ἔ.ἀ. ἀρ. 35 - 38, 60 - 66, 42, 67 - 69, 1 - 2, 14 κ.έ., 45 κ.έ. καὶ 70 κ.έ.

Νικηφόρος Β΄ Φωκᾶς (963 - 969)

90 - 95) Δύο σόλιδοι¹, δύο μιλιάρησια καὶ δύο χαλκᾶ, πρβλ. ἔ.ἀ. 1 - 2, 3 - 5, 6 - 7, 8, 9 - 12.

Ἰωάννης Α΄ Τσιμισκῆς (969 - 976)

96 - 97) "Εν χρυσοῦν καὶ ἓν μιλιάρησιον, πρβλ. Ratto ἀρ. 1917 καὶ 1919.

Βασίλειος Β΄ καὶ Κωνσταντῖνος Η΄ (976 - 1025)

98 - 103) Τέσσαρα χρυσᾶ καὶ δύο μιλιάρησια, πρβλ. BMC ἔ.ἀ. ἀρ. 1 - 6, 7 - 11, 12 - 13 καὶ 14 - 20.

Κωνσταντῖνος Η΄ (1025 - 1028)

104 - 107) Τέσσαρα χρυσᾶ νομίσματα πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1, (εἰ κ. 2, ἀρ. 12) 3 - 5, 6 - 9.

Ρωμανός Γ΄ Ἀργυρός (1028 - 1034)

108 - 109) Δύο χρυσᾶ νομίσματα, πρβλ. ἔ.ἀ. 1 - 3.

Μιχαὴλ Δ΄ Παφλαγών (1034 - 1041)

110 - 111) Δύο χρυσᾶ νομίσματα, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1 - 5 (εἰ κ. 2, ἀρ. 13).

Κωνσταντῖνος Θ΄ Μονομάχος (1041 - 1042)

112 - 115) Τρία χρυσᾶ καὶ ἓν μιλιάρησιον, πρβλ. ἔ.ἀ. 4 - 5, 6 - 7, 8 - 11 (εἰ κ. 2, ἀρ. 14) καὶ 16 - 17.

Θεοδώρα (1055 - 1056)

116 - 117) Δύο χρυσᾶ νομίσματα, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1 - 3 καὶ 4 - 5.

1. Philip Grierson, From Solidus to Hyperperon, the Names of Byzantine Gold Coins, Numismatic Circular, 1966, σ. 123, 124.

Ἰσαάκιος Α΄ Κομνηνός (1057 - 1059)

118) "Εν χρυσοῦν νόμισμα, πρβλ. ἔ.ἀ. 2 - 3.

Κωνσταντῖνος Ι΄ Δούκας (1059 - 1067)

119 - 121) Δύο χρυσᾶ καὶ ἓν χαλκοῦν, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1 - 3, 4 - 7 καὶ 18 κ.έ.

Ρωμανός Δ΄ Διογένης (1067 - 1071)

122 - 123) "Εν χρυσοῦν καὶ ἓν χαλκοῦν, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1 - 4 καὶ 9 - 13.

Μιχαὴλ Ζ΄ Δούκας (1071 - 1078)

124 - 126) "Εν χρυσοῦν καὶ δύο μιλιάρησια, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 2 - 10 καὶ 15 - 17.

Νικηφόρος Γ΄ Βοτανειάτης (1078 - 1081)

127 - 128) "Εν χρυσοῦν καὶ ἓν χαλκοῦν, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 7 - 11 καὶ 12 κ.έ.

Ἀνώνυμα Βυζαντινὰ Ι΄ - ΙΑ΄ αἱ.

129 - 140) Δώδεκα χαλκᾶ, πρβλ. M. Thompson, The Athenian Agora, vol. II, σ. 73, ἀρ. 1863 κ.έ.

Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός (1081 - 1118)

141 - 145) "Εν ἤλεκτρον, δύο χρυσᾶ σκυφωτὰ καὶ δύο χαλκᾶ, τύπος Ratto ἀρ. 2061 (εἰ κ. 2, ἀρ. 15) πρβλ. BMC I κ.έ., 49 - 55 καὶ 56 - 65.

Ἰωάννης Β΄ Κομνηνός (1118 - 1143)

146 - 149) Τρία χρυσᾶ καὶ ἓν ἤλεκτρον σκυφωτὰ, πρβλ. BMC ἔ.ἀ. ἀρ. 1 κ.έ. 8 κ.έ., 20 κ.έ. καὶ 44 - 50.

Μανουὴλ Α΄ Κομνηνός (1143 - 1180)

150 - 159) Δύο χρυσᾶ, ἓν ἤλεκτρον σκυφωτὰ καὶ ἑπτὰ χαλκᾶ, πρβλ. BMC ἔ.ἀ. ἀρ. 1 κ.έ., 31 - 33, 64 - 67, 71 - 74, 75 - 78, 79 - 82.

Ἀνδρόνικος Α΄ Κομνηνός (1183 - 1185)

160 - 161) Δύο χρυσᾶ σκυφωτὰ, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1 - 2 καὶ 3, 4.

Ἰσαάκιος Β΄ Ἀγγελος (1185 - 1195)

162 - 164) "Εν χρυσοῦν καὶ ἓν ἐκ κράματος σκυφωτὰ καὶ ἓν χαλκοῦν, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1 κ.έ., 19, 44-47.

Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος (1195 - 1203)

165 - 166) Ἐν χρυσοῦν καὶ ἓν ἐκ κράματος, σκυφωτά, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1 - 7 καὶ 11 - 14.

Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος (1261 - 1282)

167 - 168) Δύο χρυσᾶ σκυφωτά, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1 - 5.

Ἀνδρόνικος Β' Παλαιολόγος (1282 - 1328)

169 - 171) Δύο χρυσᾶ σκυφωτά, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1 κ.έ. καὶ 13 κ.έ., καὶ ἓν ἀργυροῦν, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 45.

Μανουὴλ Β' Παλαιολόγος (1391 - 1423)

172 - 175) Τέσσαρα ἀργυρᾶ, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 3 κ.έ. καὶ 11 - 13.

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνὸς Δούκας (1222 - 1230)

176) Ἐν χαλκοῦν, πρβλ. ἔ.ἀ. Vandalis etc., ἀρ. 5, 6.

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΝΙΚΑΙΑΣ

Ἰωάννης Βατάτζης (1222 - 1254)

177 - 178) Δύο χρυσᾶ σκυφωτά, πρβλ. ἔ.ἀ. 1 κ.έ.

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

Μανουὴλ Α' (1238 - 1263)

179 - 180) Δύο ἀργυρᾶ, πρβλ. Ratto, ἀρ. 2297 καὶ 2306 - 2307.

Ἰωάννης Β' (1280 - 1297)

181 - 182) Δύο ἀργυρᾶ, πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 2315 καὶ 2313 κ.έ.

Ἀλέξιος Β' (1297 - 1330)

183) Ἐν ἀργυροῦν, πρβλ. Ratto, ἀρ. 2321.

Ἀδιόγνωστον

184) Ἐν ἀργυροῦν.

Βουλγαρία

Ἀλέξανδρος καὶ Μιχαὴλ (1331 - 1355)

185) Ἐν ἀργυροῦν γρόσσιον (mamprian), πρβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 2679.

Ὑπόπτον γνησιότητος

186) Ἐν ἀργυροῦν, πιθανῶς Ἰωάννου Βατάτζη.

ΜΑΝΤΩ ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

DONATION DE MONNAIES BYZANTINES DE LA COLLECTION KINDYNIS

Les séries de monnaies byzantines du Cabinet des Médailles d'Athènes se sont enrichies de 186 exemplaires d'une conservation excellente, au mois de Mars 1968.

Il s'agit d'une donation faite par Mmes Georgia et Hélène Kindyni et Eirène Alivizatou, en l'honneur de leur frère décédé, l'ambassadeur Ioannis Kindynis, qui avait rassemblé cette collection.

Les monnaies mentionnées ci-dessus

constituent une série, presque sans lacunes des empereurs byzantins; parmi elles on peut signaler un nombre assez grand des types rares; 101 pièces sont en or, 28 en argent et le reste de bronze.

L'auteur nous donne un catalogue sommaire des monnaies (figs 1-2) avec des références aux catalogues du British Museum, de Ratto et de Dumbarton Oaks Collection.

MANDO CARAMESSINI - OECONOMIDES

ΣΚΙΝΔΑΛΛΑΜΟΙ

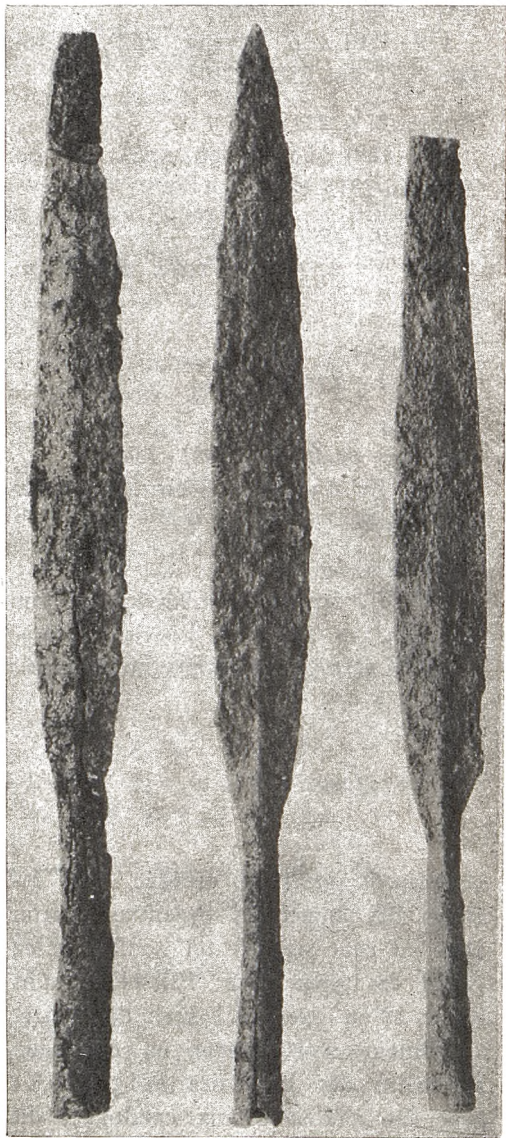

Fig. 1. Spear-heads of the late Geometric period from Argos. The central one, the best preserved, has a length of 0.40 m. (by courtesy of G. Daux)

THE GIANT WARRIOR IN THE EARLY IRON AGE

It is always pleasant when we are able to establish an equation between archaeological facts and literary tradition. Such an occasion is the finding of exceptionally large spear-heads, which in some cases are of huge dimensions indeed. Three such examples are the iron spear-heads (fig. 1) found in late Geometric tombs of the necropolis at Argos in 1958 (BCH 1959, Chronique p. 764).

The entirely preserved one is 0.40 m.

long. It is natural that the shafts of such spears were longer and thicker than was usual and that such weapons must have been very heavy. The obvious conclusion is that only warriors of great natural strength and of abnormal size could handle such spears.

Indeed, we meet several early literary descriptions of such huge warriors, proving that popular interest, as is normal, was very vivid in respect to such appearances. This is natural in the turbulent and warlike period of the beginning of the Iron age, when warriors were praised for their strength beyond any other quality. World renowned from the Bible, is the case of Goliath (I Kings 17), the famous champion of the Philistines: the shaft of his spear was as thick as a weaver's beam (ὡς μέσακλον ὑφαίνοντων; which is about 8-10 cm. in diameter): his spear's head weighed six hundred shekels of iron (that is almost exactly 5 kilograms, the shekel being about 8.2 gr. in weight). The rest of his armour was equally ponderous and his height is given as four ells and a span, which is more than two meters.

Still more impressive was another giant in the Assyrian army. He was killed by Antimenidas, the brother of the poet Alcaeus, when he served under Nebuchadnezzar of Babylon. He won as a prize for this achievement a sword with an ivory-hilt; moreover, for him his brother wrote a poem. We know from these

verses that the champion killed by Antimenidas was still more impressive in size than Goliath, his height being five ells minus a span; that is he had the somewhat incredible height of about 2.30 m. (παλάσταν ἀπολείποντα μόνον ἱαν παχέων ἀπὺ πέμπων, who was five royal cubits in height save a span, transl. of the Oxford Book of Greek Verse by Higham-Bowra). Antimenidas fought in the battle of Gargamish, where Nebuchadnezzar (then still crown-prince) in 606 or 604 B.C. defeated the combined powers of Assyria and Egypt. (See among others E. Unger, *Babylon*, p. 227).

Such a popular and widely known motive could not be missing in Homer. We meet its almost literally parallel to the David-Goliath episode, in the story between the young Nestor and the huge Arcadian champion Ereuthalion. As in the case of Goliath, he challenged the enemy (προκαλίζετο πάντας ἀρίστους, Il. VII, 150). All other Pylians were terrified and nobody had the courage to accept the challenge. Only Nestor dared, though he was the youngest of all (l.c. v. 152-154). He was victorious and the victim was the tallest he had ever killed (v. 155-156, the expressions being of such vigour, that in the commentary of Ameis-Hentze the translation is riesengross). As we can see, the archaeological proofs for all these related passages of a warlike era are the arms of exceptional dimensions we possess from a roughly contemporary period.

Prof. SPYRIDON MARINATOS

TWO ANCIENT TRADE ROUTES

Recent discoveries of pottery, seals, weapons and other artefacts, suggest that it has been easier to underestimate the existence of a complex network of trade routes in the ancient world, than to realize their extent, their range and the volume of traffic they carried.

Their extent, geographically and chronologically, was far greater than earlier scholars imagined, although Schliemann with his strange mixture of intuition and belief was led to suggest that Troy was one of the staging posts on the great East-West route; which assertion led to a long and learned correspondence in the *Times* newspaper at the end of the last century. Justification for recalling older opinions is the importance of a fact there mentioned, that the finely worked jade found in the remains of the Swiss Neolithic Lake dwellings could only have come from China; and by means of this great caravan route, whose penultimate stage was Troy. This route however, like all great routes catered for two way traffic.

Research in the ancient glyptic of Thessaly and Anatolia covering the Neolithic and Chalcolithic periods has shown the great importance of Greece in Neolithic and Chalcolithic times as a Bridge on the great East-West Route, and it has also given indications of the West-Easterly direction of other traffic also.

The so-called radiant sun motif of which the earliest and most majestic prototype was found on a clay seal by Tsountas at Sesklo (fig. 1, No 1) (CMS I No 3), had its influence on the earlier glyptic of Troy, not only in shape, but in variation of motif which travelled to the East

(fig. 1, Nos 3-5). It then proceeded East to Koçumbeli in North Central Anatolia (fig. 1, Nos 2, 7), to Alishar Huyuk in the bend of the great Halys River (fig. 1, Nos 6, 8) and beyond — since a first cousin to this motif has been also found on a clay stamp seal in the Neolithic deposits at Byblos. It also proliferated. A closely related example both in shape and motif has been found at Haçilar, several fine examples, albeit a little later, in the early levels at Karatas. Thus it becomes probable that Thessaly and the adjacent parts of Greece, as indeed the Balkans, may produce more finds of magnificent pottery seals and pintaderas.

But this is only one half of the story. This very ancient and probably longest trade route of the ancient world, was later in the Early Bronze Age matched by one comparatively shorter, but faster, which served and was served by lower branches of the Great Northern route. Faster, because there were no hazards of terrain, and faster because the goods were moved day and night without intermission. This was the great sea route which plied West-East and East-West. Probably starting from the south of France, where it received the products of France and Anglia which had travelled down the great river valleys; via Crete, it supplied Syria and Mesopotamia on the one hand and Egypt on the other. It is also possible that should conditions for travel in Anatolia have been unfavourable, goods from the Danubian Area and Thessaly passed South through the Aegean to join the great ships in Crete. Be this as it may, such a great sea route made possible by the maritime su-

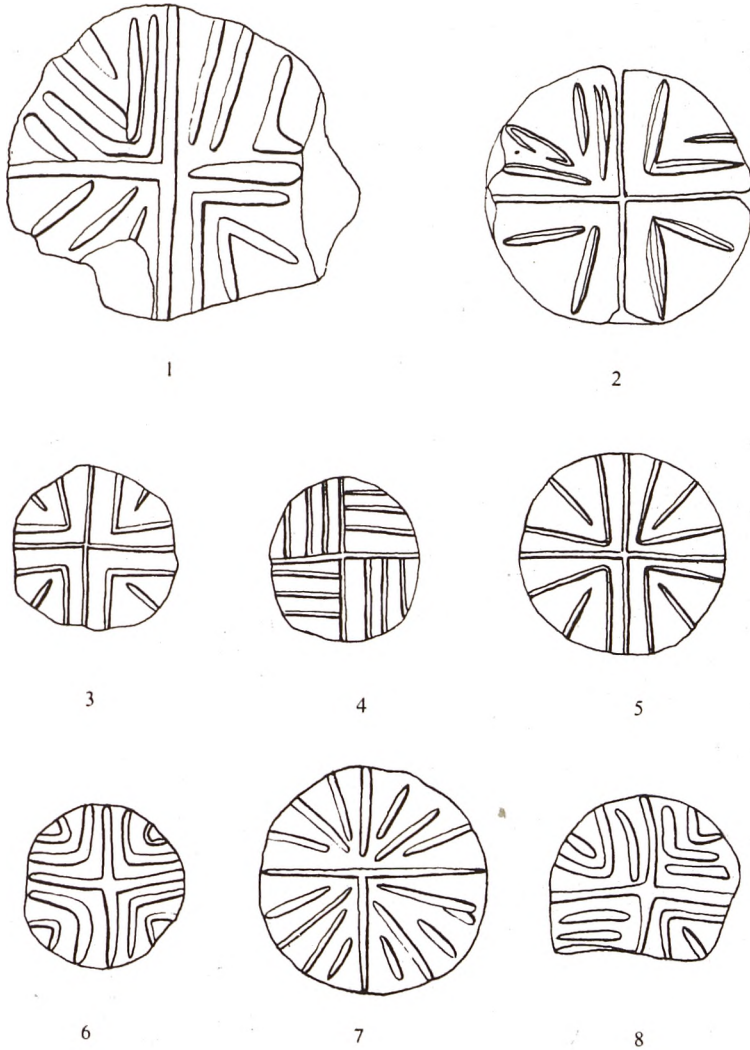

Fig. 1: No 1. Clay seal from Sesklo, Nos 2 and 7. Clay seals from Anatolia, Nos 3 and 4. Clay seals from Troy, No 5. Gold button from Troy, Nos 6 and 8. Clay seals from Alishar Huyuk

premacy of Crete for well over a thousand years, is not only evidenced by artefacts of the West and of Ancient Crete found in the Levant and in Egypt, but vice-versa.

A silver cylinder, believed to be of the Akkadian IB period found in Tomb I at

Mochlos of about 2300-2200 B.C. and then a sequence of cylinders from Syria, Mesopotamia as well as artefacts from Egypt, when viewed as a whole is impressive. As impressive as the gift of specially woven cloth sent from Crete as a present to Ham-

murabi of Babylon in the 19th century B.C. — for which there is written record in the Syrian Archives.

It is the recent discovery of two more interesting cylinders in Crete which are probably of Syrian origin, which underlines the East-West movement of objects, as for the West-East, a glass cylinder — now appreciated as Late Minoan work, was earlier found in Gaza. (See also *Cretan Seals* k30 - k38).

Of the two cylinders found recently in Crete, the earlier from Arkhanes of lapis lazuli, although of basic Syrian character has some Minoan traits — astonishing for its Middle Minoan IB chronology. And

as though to match it dating from the end of the age, is a green jasper cylinder from Poros near Heraklion*.

Thus archaeologists are indebted to the great trade routes of antiquity, for the knowledge of the past they give; and especially to Greece, which first carried the great trade routes by land and by sea, and then preserved such vital evidence of them.

Y. E. G. KENNA

* I am indebted to the Ephor of Heraklion and his assistants for allowing me to mention these finds in advance of the full published report which is to appear in *Cretica Chronika*.

À PROPOS DU KOUROS DE KÉRATÉA

Un certain nombre de sculptures en marbre nous sont parvenues inachevées pour différentes raisons. On sait qu'elles fournissent des renseignements précieux sur les procédés utilisés par les sculpteurs, qui varient suivant les temps et suivant les artistes¹. D'autre part, certaines œuvres terminées ont été retravaillées plus tard pour l'une ou l'autre partie du corps ou de la tête. D'habitude, ce second travail se distingue aisément, mais dans certains cas, il faut soumettre la statue à un examen minutieux pour le découvrir quand il est exécuté avec soin. Même alors, on peut distinguer une différence de technique.

1. C. Blümel, *Griechische Bildhauerarbeit*, JdI, Ergänzungsheft XI (1927); du même, *Griechische Bildhauer an der Arbeit*² (1945).

Rappelons à ce propos le cas de l'Hermès d'Olympie qui, malgré des avis contradictoires, semble avoir subi un nouveau travail pour le dos² et peut-être un polissage de l'épiderme pendant l'époque romaine, à la suite d'un accident ou bien à l'occasion de son transport dans le temple d'Héra.

Notre travail, fait en collaboration pour l'arrangement de nouvelles salles de sculptures au Musée National, nous a donné l'occasion d'examiner de plus près certaines œuvres inachevées ou retravaillées et de distinguer les sculptures anciennes inachevées des œuvres terminées, mais retravaillées plus tard de façon incomplète.

2. En dernier lieu: Sh. Adam, *The Technique of Greek Sculpture in the Archaic and Classical Periods* (Brit. School of Archaeology at Athens, Suppl. No. 3, 1966), p. 126.

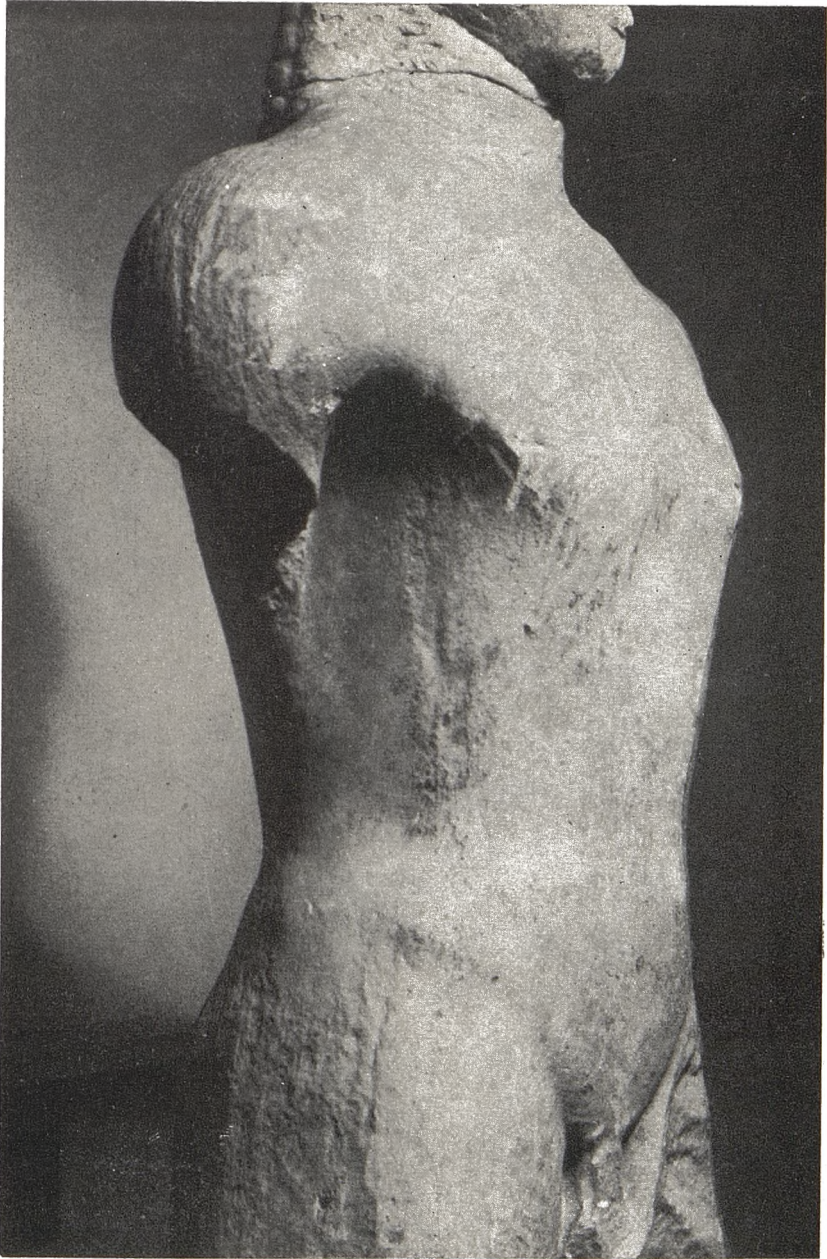

Fig. 1. Détail du Kouros de Kératéa, MN 1904

Fig. 2. Profil droit de la tête du Kouros MN 1904

Fig. 3. Profil gauche (v. fig. 2)

Il arrive que ce second travail puisse expliquer certaines particularités bizarres à première vue, et difficiles à interpréter. Ainsi certaines sculptures ont été dépréciées ou considérées comme inachevées dans les études archéologiques, alors qu'elles avaient subi un second travail maladroit ou incomplet. Elles méritent donc d'être examinées à nouveau pour qu'on puisse reconstituer leur état premier et les apprécier à leur juste valeur.

Un exemple caractéristique de ce dernier cas, est le Kouros du Musée, no 1904, trouvé à Kératéa³. Il est décrit par G.M.A. Richter, *Kouroi* (1960), p. 98: «unfinished; face and neck only roughly blocked out with point», cf. aussi S. Karousou, *Collection of Sculpture, A Catalogue* (1968), p. 26: «unfinished, crude work of a marble worker».

En effet, le cou et le visage depuis la bande qui retient la chevelure au dessus du front, portent des traces de ciseau en forme d'entailles obliques et grossières. Mais on avait déjà reconnu que le visage avait été retravaillé, le nez recoupé et les yeux retouchés. Le premier éditeur, Léonardos, a fait des remarques justes à ce sujet, mais W. Deonna et G. Richter ne se sont pas rendus compte de la qualité de l'œuvre qu'on peut constater par le travail parfaitement fini de la chevelure et par le modelé délicat de la surface du corps, là où elle est conservée. Cela laisse à deviner que l'état inachevé du visage et du cou est dû à un remaniement postérieur. Car le procédé du sculpteur ar-

chaïque est de mener son travail également, par couches successives, sur toute la surface de la statue.

La première impression, devant la statue, est que le visage est trop petit par rapport aux autres parties du corps. Sa masse a été donc réduite considérablement à une époque postérieure à la création de l'œuvre. Ainsi la surface actuelle, jusqu'à la ligne des clavicules, se trouve en réalité à un niveau bien plus profond que dans l'état original. Cela a déséquilibré les proportions entre la base du cou et le visage. La diminution de son volume donne la fausse impression que la tête est rejetée en arrière, ce qui ne se voit jamais aux statues contemporaines.

La disproportion est particulièrement sensible quand on compare les deux côtés de la tête. On peut remarquer, du côté gauche (fig. 3), que la surface des boucles qui encadrent le visage et celle de la région des tempes, sont plus aplaties, plus creusées et même travaillées d'une façon différente que celles du côté droit (fig. 2). D'autre part, l'oreille droite, bien qu'elle soit abîmée, semble avoir conservé son contour premier. Au dessous de l'oreille gauche et derrière la machoire il y a pourtant un point où le niveau de la surface est conservé dans son état premier.

Sur le visage et le cou, les traces du travail postérieur, qui est grossier, sont visibles. Ce travail est fait à l'aide de plusieurs instruments (point, punch, chisel, raspe). Pour les yeux et la forme des paupières, les observations de Léonardos (en 1895) sont très justes. Il avait comparé la forme ellipsoïde des paupières en relief, à celle des sculptures du temple d'Olympie, puisqu'il n'existe aucun exemple d'une telle forme parmi les kouros du VIe

3. V. Léonardos, *Ephem. Arch.* 1895, p. 75 sqq. Pl. VI. W. Deonna, *Les Apollons archaïques* (1909), No 6, p. 4 sqq., fig. 13-15. G.M.A. Richter, *Kouroi*² (1960) No 89, p. 98, fig. 291-292.

siècle. Les yeux, placés plus bas que d'habitude, prennent toute la largeur du visage et se rapprochent trop de la racine du nez. L'œil droit est plus plat que l'autre avec l'angle extérieur moins accusé et placé un peu plus haut. Les globes des yeux sont moins bombés que ceux de kouroi contemporains.

Quant au corps, la statue n'est pas seulement mutilée, mais sa surface présente une corrosion profonde. Pourtant, du côté droit (fig. 1) la région sous l'aisselle, relativement bien conservée, la saillie du flanc, le modelé des sillons musculaires, de l'abdomen et du genou, montrent qu'il ne s'agit pas d'une œuvre travaillée grossièrement par un ouvrier provincial « qui aura été pris un jour de l'ambition mal justifiée de devenir un sculpteur » (W. Deonna). Au contraire, on peut affirmer que le kouros de Kératéa, dans son état premier, loin d'être une œuvre « provinciale », pourrait être classé parmi les meilleurs qui soient sortis des ateliers attiques.

leurs qui soient sortis des ateliers attiques.

Sa datation vers le milieu du VIe siècle, ou peu avant, semble juste. Mais l'époque où le visage et le cou de la statue ont été retravaillés, reste problématique. En tous cas, la corrosion poussée de l'épiderme sur tout le corps, particulièrement sur le dos, semble être antérieure au travail du remaniement du visage.

La forme des yeux est celle qu'on voit sur les œuvres du style sévère ou sur les copies romaines des œuvres de ce style. Mais ce second travail pour les yeux et le visage est si grossier qu'on hésite à tirer de ces rapprochements un argument valable pour placer le remaniement à l'époque du style sévère et le dater au Ve siècle. Le sculpteur du Musée National, St. Triantis, serait enclin, au point de vue de la technique, à croire que le second travail du visage et du cou pourrait avoir été exécuté à une date bien tardive, probablement vers la fin de l'époque romaine.

V. KALLIPOLITIS - ST. TRIANTIS

ARCHAIC POTTERY FROM PYLOS IN ELIS

In the summer of 1968 salvage excavations were carried out at Armatova in Elis, site of ancient Elean Pylos, by an expedition representing the American School of Classical Studies at Athens. The area of the site is to be inundated by a large storage dam now in the final stages of construction on the Peneios river¹. The expedition was sponsored by the University of Colorado and financed for the most part by the National Endowment for the

1. See AAA 1 (1968), pp. 46-48 for a summary of the surveys conducted in this area by the various Foreign Schools of Archaeology.

Fig. 1. Elean Pylos. Jug from Archaic well

Fig. 2. Elean Pylos. Bowl

Humanities. A full report will be issued eventually; in the meantime, a deposit of Archaic pottery from a well, which is in itself of considerable interest and importance, may here be briefly described.

The well was discovered in a field to the northeast of the hill Armatova. The field had been used as a cemetery in the Roman period and no traces of architectural remains contemporary with the well deposit were found. The well was about 1.65 m. in diameter and 8 m. in depth; its sides were unlined. The fill within it was uniform and had evidently been thrown in at one

time. The fine pottery to be described was found scattered through the fill together with occasional pieces of coarse ware and fragments of well-glazed Laconian roof-tiles. The fragmentary state of the pottery suggests that it had been broken before it was thrown into the well.

The fine pottery is of good quality. The glaze-paint is thin and frequently has a metallic sheen. The most common shapes of the larger vessels are jugs and hydriai. The example shown (fig. 1) is a one-handled jug completely covered with glaze-paint. The hydriai are of similar shape with the addition of two handles on the belly. Sometimes the neck of these vessels is straight rather than flaring and has an offset lip. Some have reserved bands on neck, shoulder or belly. There are two examples of the column crater, another of the larger shapes. One (fig. 3) has bands of red paint outlined in white on a black ground. The other (fig. 4), unfortunately fragmentary, has a complex design of spirals and palmettes in red and white. Some details are painted in dilute glaze over the white. Smaller bowls are

Fig. 3. Elean Pylos. Column crater with red and white bands

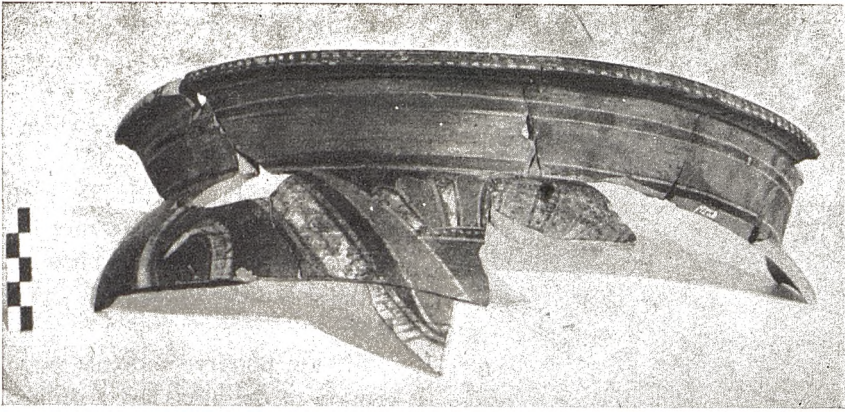

Fig. 4. Elean Pylos. Fragmentary column crater with light on dark decoration

usually painted in a light on dark scheme. The example shown (fig. 2) has a zone of lozenges and half moons on the lower part of the body, painted alternately black and red. Pendent spirals picked out with white dots also occur. Fig. 5 shows examples of other smaller shapes. These include trefoil-mouthed oinochoai with eyes painted in white (fig. 5, lower left) and cups (fig. 5,

upper right and lower middle). There are several examples of flat plates with slightly raised edges and low ring feet. That shown (fig. 6), which is pierced for suspension, is decorated with red bands outlined in white on a dark ground. Other plates are decorated with abstract patterns (lozenges, S-shaped spirals) in red and black on a light ground.

A few pieces have pictorial representa-

Fig. 5. Elean Pylos. Fragments of smaller shapes

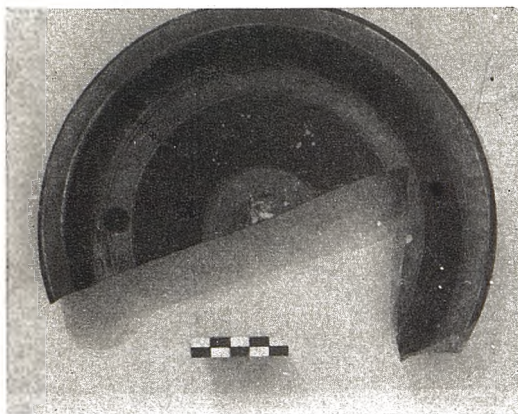

Fig. 6. Elean Pylos. Fragmentary plate

tions. Birds occur in panels or friezes. One fragment (fig. 7) has the figure of a bearded man painted in outline on a light ground; he is shown in the act of drawing a sword, presumably to dispatch the animal (lion?) of which only the long

curving tail is preserved in front of him. Another figured scene, in early black-figure technique, depicts a bird and the legs of a horse. This piece, which may be one of the latest in the deposit, corresponds to the late Proto-Attic or early Attic black-figure style. Its presence in deposit suggests that the well was filled at the end of the seventh or in the early sixth century B.C.

All the pottery, with the possible exception of the piece last described, has a strongly local character. It gives us a fascinating glimpse of a little known regional style. It is hoped that further study will clarify the relationship between this style and the better known styles of other centers.

JOHN E. COLEMAN
Department of Classics
University of Colorado

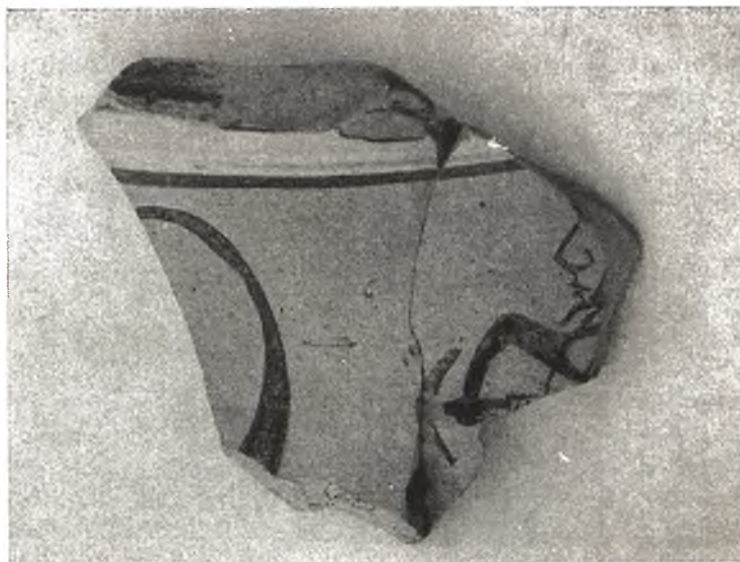

Fig. 7. Elean Pylos. Sherd with bearded man drawing sword

Ο ΤΥΜΒΟΣ ΤΟΥ ΕΞΑΛΟΦΟΥ ΚΑΙ Η ΕΙΣΒΟΛΗ ΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΩΝ

Κατὰ τοὺς δύο μεγάλους Ἑλληνας ἱστορικούς, τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Θουκυδίδην, οἱ Θεσσαλοὶ ἦλθον εἰς « γῆν τὴν Αἰολίδα », δηλαδή τὴν ἀπ' αὐτῶν κατόπιν κληθεῖσαν Θεσσαλίαν (ἀκριβέστερον Θεσσαλιώτιδα), ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Θεσπρωτίας (Ἡροδ. VII, 176) καὶ « ἐξηκοστῷ ἔτει μετὰ Ἰλίου ἄλωσης » εἶχον ἤδη ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν καρδίαν τῆς Αἰολίδος, τὴν περιοχὴν τῆς Ἄρνης (Κιερίου), ἀφοῦ ἀπώθησαν ἐκεῖθεν τοὺς Αἰολεῖς Βοιωτοὺς, τραπέντας πρὸς τὴν Καδμηίδα (Θουκυδ. I, 12).

Ἐφ' ὅσον ἡ Ἰλίου ἄλωσις, κατὰ τὰς τελευταίας ἀρχαιολογικὰς ὑποθέσεις, ἀλλὰ συμφώνως καὶ πρὸς τὴν παραδοσιακὴν χρονολόγησιν τοῦ Ἡροδότου, εἶναι δυνατόν νὰ τεθῇ μεταξὺ 1250 καὶ 1230 π.Χ., ἡ δὲ ἐγκατάστασις τῶν ἐπηλύδων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἄρνης εἶχε συντελεσθῇ ἐξήκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἔπεται (πάντοτε φυσικὰ κατὰ τὴν παράδοσιν) ὅτι ἡ εἰσόδος τῶν Ἡπειρωτῶν Θεσσαλῶν ἐκ ΒΔ., πιθάνωτατα διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Πηνειοῦ, εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς χώρας, τὴν Ἑστιάωτιδα, ἔγινεν ἐνωρίτερον, ἤτοι περὶ τὸ 1200 ἢ πάντως τὰς ἀρχὰς τοῦ IB' π.Χ. αἰῶνος — τοῦ αἰῶνος τῶν μεγάλων ἀναστατώσεων. Ἡ διείσδυσις καὶ ἡ βαθμιαία ἐπικράτησις τῶν Θεσσαλῶν εἰς μέγα μέρος τῆς χώρας δὲν ἦτο ἐπιχειρήσις εὐχερῆς, ἀναμφιβόλως δὲ καὶ χρόνος ἀπητήθη καὶ ἀγῶνες, τοῦλάχιστον εἰς τὰ σημαντικώτερα κέντρα. «Ὅ,τι φέρ' εἰπεῖν μαρτυρεῖται περὶ τῆς Ἄρνης, δυνατόν νὰ συνέβη καὶ ἐν Τρίκκῃ ἢ καὶ ἀλλαχοῦ, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει ἐκτοπισμὸν τῶν παλαιῶν κατοίκων. Διότι μαρτύρια τῆς ἐμμονῆς μυκηναϊκῶν στοιχείων ἔχομεν ἤδη καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Θεσσαλίᾳ,

ἀλλὰ κυρίως ἐν τῇ ἀνατολικῇ, ὅπου οἱ Θεσσαλοὶ οὐδέποτε ἐπεκράτησαν.

Ὅπωςδὴποτε, ἀφ' οὗ ἐκράτησαν τῆς Αἰολίδος, οἱ ἐπὶ ἡλυδες ἐτράπησαν πρὸς νότον καὶ πρὸς ἀνατολὰς. Γνωστὴ εἶναι ἡ μαρτυρία ἀπάλιν τοῦ Ἡροδότου (VII, 156) περὶ τῶν Φωκέων, οἵτινες « δέισαντες » ὠχύρωσαν τὰς Θερμοπύλας, « ... ὅπως μὴ ἐσβάλοιεν οἱ Θεσσαλοὶ εἰς τὴν χώραν ». Αἱ ἐπεκτατικαὶ αὐταὶ ἐξορμήσεις πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχεῖο (δὲν εἶναι λογικὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ φόβος τῶν Φωκέων ὠφέιλετο μόνον εἰς τὴν διέλευσιν τῶν ἀναστάτων Βοιωτῶν), ὡς καὶ πρὸς τὴν Φαρσαλίαν καὶ τὴν Πελασγιώτιδα, πρέπει λογικῶς νὰ τεθοῦν μετὰ τὴν ἐδραίωσιν τῶν εἰς τὴν Θεσσαλιώτιδα, ἤτοι—ἐν διακινδυνεύσωμεν κάποιαν χρονολόγησιν — περὶ τὰ μέσα τοῦ IB' αἰ. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει, ἐφ' ὅσον ἡ παράδοσις ἔχεται ἀληθείας, πρέπει τὴν ἐποχὴν αὐτὴν νὰ ἔχωμεν εἰς τὴν δυτικὴν Θεσσαλίαν καὶ ἀρχαιολογικὰ μαρτύρια τῶν ἐπηλύδων.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ τεκμηρίωσις τῆς εἰσόδου ἢ « εἰσβολῆς » τῶν Θεσσαλῶν προϋποθέτει βεβαίως πλήρη σχετικῶς τοπογραφικὴν ἐξερεύνησιν καὶ ἐπαρκῆ ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τῆς περιοχῆς. Ἄλλ' ἡ δυτικὴ Θεσσαλία παρέμεινε μέχρι πρότινος ἀνερεύνητος ἀρχαιολογικῶς καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἄγνωστος καὶ τοπογραφικῶς ἀκόμη. Μετὰ τὰς ἐρεῦνας τοῦ ἀειμνήστου Νικ. Βερδελῆ εἰς τὴν Ἀγριλιάν (Σμόλια) τῶν Χασίων, βορείως τῶν Τρικάλων, καὶ τὰς μεταγενεστέρας ἀνασκαφὰς ἐν Τρίκκῃ καὶ τῷ Ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς Ἰωνίας, παρὰ τὸ χωρίον Φίλια τῆς Θεσσαλιώτιδος, νοτίως τῆς Ἄρνης—

Κιερίου, ἡ εἰκὼν μετεβλήθη κάπως, ἀλλ' αἱ γνώσεις μας περὶ τῆς Ὑστεροελλαδικῆς καὶ τῆς Πρωτογεωμετρικῆς περιόδου ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἀνεπαρκεῖς, τοῦλάχιστον διὰ τὴν ἀναζητήσιν «εἰσβολέων».

Τὰ εὐρήματα τῶν τάφων τῆς Ἀγριλιᾶς εἶναι, δυστυχῶς, εἰσέτι ἀδημοσίευτα, μετὰ τὸ αὐτῶν ὅμως περιλαμβάνεται καθαρῶς μυκηναϊκὴ κεραμεικὴ καὶ ὅπλα τῶν περὶ τὸ 1200 π.Χ. χρόνων. Ἐν Τρίκῃ, πλὴν τῆς ἐντοπίας, μυκηναϊκῆς καταγωγῆς, κεραμεικῆς καὶ τῆς σχεδὸν ὑπομυκηναϊκῆς πρόχου, ἥτις εὐρέθη ἐντὸς ταφικοῦ πίθου (πρβλ. ΠΑΕ 1958, 64 κ.έ., Πίν. 54α καὶ Θεσσαλικά 2 (1959), 69 κ.έ., πίν. 1), ἔχομεν τώρα πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα (πρβλ. ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, σ. 311 κ.έ., σ. 316 καὶ Πίν. 374 γ-δ), τῶν αὐτῶν χρόνων δὲ μετάλλινα ἀντικείμενα ἐγνώσθησαν προσφάτως ἐκ τάφου παρὰ τὸ χωρίον Πρίνος, δυτικῶς τῶν Τρικάλων (περὶ αὐτῶν βλ. ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, σ. 254), ἥτοι ἐκ περιοχῆς οἰκουμένης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπὸ τῶν Πειάλων, φύλου θεωρουμένου ἡπειρωτικοῦ.

Ἐξ ἄλλου, πολυσήμαντα, καίτοι ὀλιγόριθμα εἰσέτι, πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ἐκ τῶν ἀνά τὴν Θεσσαλιώτιδα γενομένων εὐρημάτων κατ' ἐξοχὴν τὰ μυκηναϊκὰ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς παρὰ τὴν Φίλιαν (πρβλ. ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, σ. 241 κ.έ., Πίν. 290 β-δ κ.ά.). Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος, ἐντεῦθεν μετήγαγον οἱ Βοιωτοὶ τὴν λατρείαν τῆς Ἰωνίας εἰς τὴν Βοιωτίαν (Κορώνεια), ἐνῶ τὸ ἱερὸν παρέμεινεν ὡς τὸ σπουδαιότερον κέντρον λατρείας καὶ τῶν ἐπηλύδων Θεσσαλῶν!

Οὕτω, νομίζομεν, ὅτι δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι τὰ κενά, τὰ ὁποῖα πρὸς τὸ παρὸν ὑπάρχουν εἰς τὰς γνώσεις μας, ὀφείλονται κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν

ἀτελεῖ ἐξερεύνησιν καὶ πολὺ ὀλιγώτερον εἰς τὴν γενικὴν ἀναστάτῳσιν τοῦ IB' καὶ τοῦ IA' αἰ., τὴν ἀκολουθήσασαν μερικὴν ἐρήμωσιν τῆς ὑπαίθρου καὶ γενικωτέραν συστολὴν τοῦ οἰκισμοῦ τῆς χώρας.

Διὰ τὴν γνώσιν τῶν τελευταίων φάσεων τοῦ μυκηναϊκοῦ οἰκισμοῦ τῆς δυτικῆς Θεσσαλίας ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει πρόσφατον εὕρημα ἐκ τῆς ἀκραίας δυτικῆς περιοχῆς τῆς Ἑσθιαιώτιδος, περὶ τοῦ ὁποῖου ὀλίγα τινὰ θὰ λεχθοῦν κατωτέρω. Πρόκειται περὶ ταφικοῦ τύμβου, μερικῶς συληθέντος, κειμένου δὲ παρὰ τὸ χωρίον Ἐξάλοφος (Κωσταρελαίικα), εἰς ἀπόστασιν περίπου 12 χλμ. δυτικῶς τῶν Τρικάλων, εἰς τὸ ὄριον τοῦ πεδίου πρὸς τὰς ὑπαρεῖας τοῦ Κερκετίου (Κόζιακα), τοῦ φυσικοῦ συνόρου τῆς δυτικῆς Θεσσαλίας.

Ὁ τύμβος τοῦ Ἐξαλόφου ἀνεσκάφη δοκιμαστικῶς κατὰ Μάϊον 1967¹. Ἔχει διάμετρον 27 μ. καὶ ὕψος κατὰ τι μείζον τῶν 2 μ., ἐκάλυπτε δὲ — εἰς τὸ ἀνασκαφέν σταυροειδὲς τμήμα — δύο τάφους, ἓνα κατὰ τὸ κέντρον καὶ ἕτερον πρὸς τὴν περιφέρειαν. Ἀμφότεροι εἶναι κιβωτιόσχημοι καὶ διὰ μεγάλων πλακῶν ψαμμολίθου ἢ ἀσβεστολίθου ἐπενδεδυμένοι, περιεῖχον δὲ σκελετοὺς ἐνηλίκων. Τὰ κτερίσματα ἦσαν ὄχι τόσον ἄφθονα, ὅσον ἀπροσδοκῆτως σπουδαῖα. Τὰ πῆλινα ἀγγεῖα, ἐν πρώτοις, ἦσαν κατὰ πλεονότητα κύλικες ὑψίποδες,

1. Κατὰ τὴν δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τύμβου ἐπέβλεψε συνεχῶς ἐπὶ τόπου ὁ Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων κ. Γ. Χουρμουζιάδης, ὅστις ἀνέλαβε καὶ τὴν τελικὴν δημοσίευσιν. Ἐπειδὴ δὲν ἔχει εἰσέτι περατωθῇ ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἡ μελέτη τῶν εὐρημάτων, ἡ παροῦσα προκαταρκτικὴ ἀνακοίνωσις ἐπέχει θέσιν ἐνημερωτικοῦ σημειώματος, αἱ δὲ ἐκτιθέμεναι ἀπόψεις πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ θεωρηθοῦν προσωριναί.

Είκ. 1. Τύμβος 'Εξαλόφου. Κύλικες γραπταί

τύπου ὁμῶς πρωτοφανοῦς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἥτοι τοῦ χωνοειδοῦς σχήματος μετὰ ποδὸς φέροντος συνήθεις πλαστικούς δακτυλίους — τύπου γνωστοῦ ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος (Κεφαλληνίας· προπάντων ἐκ τοῦ πλουσίου νεκροταφείου τῆς Λακκίθρας — Ἰθάκης —, Καστρίτσας Ἰωαννίνων) καὶ ἐπιχωριάζοντος ἐκεῖ κατὰ τὴν τελευταίαν μυκηναϊκὴν περίοδον. Πέντε κύλικες, ὕψους κατὰ μ.δ. 0,17 μ., εὑρέθησαν εἰς τὸν τάφον Α (τὸν κεντρικόν) καὶ δύο (ἐξ ὧν ἡ μία ἐλλιπής, ἡ δ' ἑτέρα ὕψους 0,14 μ. καὶ ἄνευ πλαστικῶν δακτυλίων κατὰ τὸν πόδα) εἰς τὸν τάφον Β. Ἡ κόσμησις τῶν κυλικῶν τοῦ τάφου Α, ὧν χαρακτηριστικὰ δείγματα παρατίθενται εἰς τὴν εἰκ. 1, εἶναι ἀπλουστάτη, ἀλλὰ χαρακτηριστικῶς «μυκηναϊκή»· γραμμαὶ καὶ ταινίαι ἐναλλάξ κατὰ τὸν πόδα, περιγραφή τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τῶν λαβῶν, εἰς δὲ τὸ κύριον πεδῖον τὸ αὐτὸ ἐκατέρωθεν ἑλικοειδὲς κόσμημα (παράλληλον πρὸς τὸ θέμα Furumark 48, 3).

Ἡ κύλιξ τοῦ τάφου Β (διάφορος κάπως κατὰ τὸ σχῆμα, ἰδίως τὴν ἀποτόμως κάτω δξυνομένην βάσιν τοῦ ποδός) κοσμεῖται εἰς τὸ κύριον πεδῖον διὰ γραμμικῶν ἀλλὰ μᾶλλον συντεταγμένων θεμάτων, ἥτοι δι' ἰχθυοειδούς καὶ τεθλασμένης, περιγραφομένης διὰ καθέτων παραλλήλων γραμμῶν (περίπου ὡς τὰ θέματα Furumark 75, 38 καὶ 75, 20).

Ὁ πηλὸς τῶν ἀγγείων εἶναι εὐθρυπτος, χρώματος βασικῶς ἀνοικτοῦ κεραμόχρου ἀλλὰ ἐντόνως ὠχρὸς, ἡ δὲ ὀπτησις μᾶλλον ἀτελής, ὥστε ἡ κόσμησις εὐχερῶς ἐκπίπτει. Ἐὰν τὰ τεχνικῶς ὄχι τόσον τέλεια ἀλλ' ἀκόμη κομπᾶ καὶ εὐγράμμα αὐτὰ ἀγγεῖα δὲν προέρχονται ἐκ τινος ἀγνώστου τοπικοῦ ἐργαστηρίου, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι εἶναι ἐπίσασκτα, ἐνδεχομένως δυτικά. Διότι, πλὴν τῶν τεκτονικῶν καὶ κοσμητικῶν στοιχείων, τὰ ὅποια συνάπτουν τὰς κύλικας τοῦ Ἑξαλόφου πρὸς τὰς δυτικάς, καὶ ἡ ἀριθμητικὴ ἀναλογία τοῦ σχήματος εἶναι ἡ αὐτή. Πράγματι, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν τά-

φων μόνον τρία ἢ τέσσαρα ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων ἔχομεν (μῖαν προχοῖσκην ἀρτίαν καὶ θραύσματα ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς ἀμπορέα, κρατηρόσχημον ἀγγεῖον κλπ.) καὶ ταῦτα ἐγχωρίου μᾶλλον κατασκευῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν θραυσμάτων αὐτῶν διακρίνονται κοσμήματα, τὰ ὁποῖα καὶ πάλιν ἐνθυμίζουν κεφαλληνιακὰ ἀνάλογα.

Δεδομένου, ὅτι ἡ κύλιξ εἶναι σχῆμα παντελῶς ἄγνωστον εἰς τὴν ἐσχάτην μυκηναϊκὴν κεραμεικὴν τῆς λοιπῆς Θεσσαλίας, δὲν ἔχομεν δυνατότητα ἀναζητήσεως παραλλήλων πρὸς ἀνατολάς, ἐνῶ ἀντιθέτως ὅλα τὰ στοιχεῖα ὁμιλοῦν περὶ σχέσεων πρὸς τὴν δύσιν, μέσῳ προφανῶς τῆς Ἡπείρου.

Χρονολογικῶς δὲν ὑπάρχει δυσχέρεια διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν κυλίκων εἰς τὰ μέσα τοῦ IB' αἰῶνος ἢ τὸ τρίτον τέταρτον αὐτοῦ.

Ἐξ ἴσου σημαντικὰ καὶ καθ' ἑαυτὰ σπουδαιότερα ὑπῆρξαν τὰ μετάλλινα κτερίσματα, ἰδίως τὰ τοῦ κεντρικοῦ τάφου Α, ἐντὸς τοῦ ὁποῦ εὐρέθησαν τὰ ἐξῆς:

1. Ἐγχειρίδιον χαλκοῦν (εἰκ. 2), τεθραυσμένον εἰς δύο τεμάχια καὶ πιθανῶς ἑλλιπὲς κάπως περὶ τὸ μέσον τῆς λεπίδος· τὰ δύο τμήματα μετροῦσι 0,366 μ., τὸ ἀρχικὸν ὅμως ὀλικὸν μήκος ὑποθέτομεν ὅτι ἦτο κατὰ τι μεγαλύτερον. Ἡ λαβὴ (μήκους 0,115 μ.) εἶναι σχήματος T, σώζει δὲ κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν πλήρως τὴν ὀστεῖνην (πιθανῶς ἐξ ἐλέφαντος) ἐπένδυσιν, προσηλωμένην διὰ ἐννέα χαλκῶν ἥλων. Ὁ ἐλαφρῶς κυρτούμενος μήκης συνέχεται πρὸς ταπεινὸν λαιμόν, κατὰ τὴν βάσιν τοῦ ὁποῦ διετηρήθη ἐνθετον χρυσοῦν συνεστραμμένον ἔλασμα. Οἱ ὅμοι ὀρθογώνιοι, μόλις ὑψούμενοι εἰς τὰ ἄκρα, ἢ λεπίς πλατεῖα (πλάτ. 0,05 μ.) καὶ φυλλόσχημος,

ὀξυνομένη κατὰ τὸ ἄκρον. Εἰς τὴν θέσιν τῆς ράχεως ἢ λεπίς φέρει κόσμησιν διὰ τριῶν παραλλήλων νευρώσεων ἐν εἶδει γραμμῶν. Τυπολογικῶς τὸ ἐγχειρίδιον ἀνάγεται εἰς τὸν τύπον b τοῦ Furumark (μεταξὺ b1 καὶ b3), ὁμοιάζει δὲ καταφανῶς πρὸς τὸ γνωστὸν ξίφος ἐκ Μουλιανῶν, ὡς καὶ πρὸς τὸ εὐρεθὲν εἰς Καλπάκι τῆς Ἡπείρου (πρβλ. AE 1904, 29 κ.έ., εἰκ. 7, καὶ AE 1956, 114 κ.έ., εἰκ. 1), τὸ ὁποῖον ὅμως εἶναι πρωϊώτερον, ὡς στεροῦμενον λαιμοῦ, ἀλλ' ἔχει τὴν διὰ παραλλήλων γραμμοειδῶν νευρώσεων κόσμησιν τοῦ μέσου τῆς λεπίδος, σπανίαν ἄλλως. Περίπου ὅμοια ἐγχειρίδια εἶναι γνωστὰ ἐκ Μυκηνῶν, Κεφαλληνίας, Ἡπείρου κλπ., ἐκ Θεσσαλίας δὲ παρόμοιον, ἀλλὰ κάπως παλαιότερον, εἶναι ἐγχειρίδιον ἐκ τάφου τῆς Ἀγριλιάς Τρικάλων, ἀδημοσίευτον εἰσέτι (Μουσεῖον Βόλου, μήκους 0,37 μ.).

Χρονολογικῶς νομίζομεν, ὅτι δύναται νὰ τοποθετηθῇ τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐξαλόφου εἰς τὰ μέσα τοῦ IB' αἰ. ἢ ὀλίγον πρίν, σημειοῦμεν δὲ πάλιν ὅτι τὰ πλείονα παραδείγματα τοῦ τύπου προέρχονται ἐκ τῆς δυτικῆς καὶ ΒΑ. περιοχῆς.

2. Χαλκοῦν μαχαιρίδιον, ἑλλιπὲς τὸ ἄκρον τῆς λαβῆς καὶ τὸ πέρας τῆς μονοστόμου λεπίδος, μήκους σωζομένου 0,23 μ. Ἡ λαβὴ διατηρεῖ τὴν ὀστεῖνην ἐπένδυσιν, προσηλωμένην διὰ τεσσάρων χαλκῶν ἥλων, φέρει δὲ κατὰ τὴν ἄνω πλαγίαν πλευρὰν ἐνθετον χρυσοῦν ἔλασμα καλύπτον τὴν ράχιν (μήκους 0,06 μ.). Εἰς τὸ παρὰ τὴν λαβὴν μέρος τῆς ἐλαφρῶς κυρτῆς λεπίδος διακρίνεται λεπτότατη χαρακτὴ κόσμησις διὰ « τρεχούσης σπείρας ». Σωζόμενον μήκος τῆς λεπίδος 0,162 μ. Καὶ τοῦ ἐγχειρίδιου αὐτοῦ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναφερθοῦν παράλληλα (Κνωσὸς κ.ά.), χωρὶς ὅμως τυπολογικὴν

σημασίαν. Ἀξιοσημείωτος πάντως εἰς τὸ ἡμέτερον παράδειγμα εἶναι ἡ καλὴ διατήρησις τῆς ἐλεφαντίνης ἐπενδύσεως τῆς λαβῆς καὶ ἡ διὰ χρυσοῦ κόσμησις.

3. Αἰχμὴ δόρατος χαλκῆ, φυλλόσχημος, μήκους 0,12 μ. (αἰχμῆς μόνης 0,075 μ.). Ἐντὸς τοῦ αὐλοῦ διετηρήθη τὸ ξύλον τοῦ κοντοῦ, πρὸς ὃν συνεκρατεῖτο ἡ λόγχη δι' ἡλου διαμπερῶς. Τύπος γνωστός πρῶτον ἐξ Ἡλείου (5 παραδείγματα: ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, 349 κ.έ.), ἔπειτα δὲ ἐκ Κεφαλληνίας, Ἰθάκης, Θηβῶν, Ἡλιδος, κ.ά. θέσεων καὶ περιοχῶν, καθαρῶς «μυκηναϊκός», καίτοι οὐχὶ σπανίως χαρακτηρίζεται καὶ ὡς «βόρειος». Ἐκ τῆς δυτικῆς Θεσσαλίας παρόμοιαι εἶναι δύο αἰχμαὶ ἐξ Ἀγριλιᾶς (μήκους 0,10 καὶ 0,15 μ.). Τὸ σχῆμα αὐτῶν ὁμως διαφέρει κάπως, ὅπως ἐξ ἴσου ποικίλλει εἰς τὰ ἄλλα παραδείγματα τοῦ αὐτοῦ τύπου. Ἀκριβῆς χρονολόγησις τοῦ ὅπλου δὲν εἶναι δυνατή, πάντως βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ τύπος φαίνεται συχνὸς κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙ Γ.

Ἐκ τοῦ τάφου Β (ὅστις πιθανώτατα ἀνήκεν εἰς γυναῖκα) ἔχομεν τὰ ἐξῆς

Θεσσαλίας ἔχομεν δείγματα πρωτογεωμετρικά (Ἰερὸν Ἀθηνᾶς Ἰωνίας κ.ά.).

4. Χαλκοῦς δακτύλιος μὲ ἐλικωτὰ πέ-
ρατα. Αἱ περιελίξεις δὲν εἶναι συνηνωμέ-
ναι, ὥς εἰς τὰ παραδείγματα Κεραμικοῦ
(τάφου 108) καὶ Περαιτῆς (τάφου 74),
ἀλλὰ χωρισταί, ὥς εἰς τὸ ἐκ Μυκηνῶν
(Desborough, PPS 31 (1965), 213 κ.έ.,
224, pl. XXXIIe). Θεωρεῖται βορείου
καταγωγῆς καὶ εἶναι σπάνιον εἶδος, τό-
σον κατὰ τὴν ὑπομυκηναϊκὴν, ὅσον καὶ
κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴν περίοδον.

Ἡ ἐντύπωσις ἡμῶν ἐκ τῶν χαλκῶν
ὄπλων τοῦ τάφου Α καὶ τῶν χαλκῶν
κοσμημάτων τοῦ τάφου Β, εἶναι ὅτι ἀνή-
κουν εἰς μυκηναϊκοὺς χρόνους καὶ ὅτι
τὰ ὅπλα δύνανται νὰ τοποθετηθοῦν πρὸς
τὰ μέσα τοῦ ΙΒ' αἰ., ἐνῶ τὰ κοσμήματα
μᾶλλον πρὸς τὸ τέλος αὐτοῦ. Μία ἢ δύο
γενεαὶ δὲν εἶναι βεβαίως πολλαὶ διὰ τὴν
χρῆσιν ἐνὸς ταφικοῦ τύμβου.

Ἐπεσημάναμεν, ἐπίσης, βόρειά τινα
στοιχεῖα καὶ εἰς τὴν κεραμικὴν δυτι-
κᾶ. Ὁ τύπος ἐξ ἄλλου τοῦ ταφικοῦ τύμ-
βου ἐνθυμίζει συνηθείας τοῦ βορρᾶ καὶ

Εικ. 2. Τύμβος Ἐεαλόφου. Ἐγχειρίδιον χαλκοῦν

μόνον χαλκᾶ: Ὀλίγα τμήματα διαλυθέν-
τος χαλκοῦ ὁ φ α λ ί ο υ ἀ σ π ι δ ο -
σ χ ή μ ο υ (shield boss), παραδείγματα
τοῦ ὁποίου εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τῶν Μου-
λιανῶν (μέσα τοῦ ΙΒ' αἰ.) μέχρι τῆς Βερ-
γίνας, ἀλλὰ καὶ πολὺ βορειότερον. Ἐκ

ὅπωςδήποτε δὲν εἶναι συνήθης εἰς τὴν
Θεσσαλίαν κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν. Οἱ
κιβωτιόσχημοι τάφοι δὲν ἀποτελοῦν βε-
βαίως νεωτερισμὸν ἐνταῦθα, ὅπου ἡ παρά-
δοσις τῶν εἶναι ἀρχαιοτάτη, ἐν συναρτή-
σει ὁμως πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ στοιχεῖα

ἀποκτοῦν σημασίαν.

Εἰς τοὺς ταφέντας ὑπὸ τὸν τύμβον τοῦ Ἑξαλόφου δυνάμεθα, νομίζομεν, νὰ ἴδωμεν Μυκηναίους τῆς τελευταίας φάσεως, ἀλλὰ δυτικῆς ἢ βορειοδυτικῆς προελεύσεως. Αὐτὴ ὁμως ἀκριβῶς εἶναι ἡ περίπτωσις τῶν ἐκ Θεσπρωτίας Θεσσαλῶν καὶ ἄλλων προμολοσσικῶν ἡπειρωτικῶν φύλων, τὰ ὅποια ἐνωρὶς (ἴσως ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ IB' αἰ.) εἰσέδυσαν πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ ὄρια τῆς χώρας αὐτῆς καὶ τῆς Ἡπείρου. Τὰ φύλα ταῦτα ἦσαν πιθανῶς μυκηναϊκὰ ἢ «ἐκ-μυκηναϊσθέντα», διότι ἡ πρόσφατος ἀρχαιολογικὴ ἐρευνα ἔδειξεν ἐπαρκῶς, πόσον βαθεῖα ὑπῆρξεν ἡ διείσδυσις τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἡπειρον. Ὁ ρόλος αὐτῶν, ὡς ἐνδιαμέσων, ἐρμηνεύει τὴν στενὴν μυθολογικὴν σύνδεσιν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου καὶ ἡ ὑπαρξίς των μόνη εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγήσῃ τὰς βεβαιωμένας ἐπικοινωνίας τῆς δυτικῆς αὐτῆς θεσσαλικῆς περιοχῆς μετὰ τῶν Ἰονίων νήσων ἢ τοῦλάχιστον μετὰ τῆς δυτικῆς ἡπειρωτικῆς ἀκτῆς.

Ἐν ἐκ τῶν φύλων αὐτῶν, οἱ ἐκ Θεσπρωτίας κατὰ τὴν παράδοσιν ὀρμηθέντες Θεσσαλοὶ, προφανῶς δὲ τὸ ἰσχυρότερον ὄλων, θὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν Αἰολίδα πρὸ τῶν μέσων τοῦ IB' αἰῶνος καὶ τελικῶς θὰ δώσῃ εἰς τὴν ὄλβιον χώραν τοὺς νέους κυριάρχους τῆς καὶ τὸ νέον ὄνομά της.

Ὁ τύμβος τοῦ Ἑξαλόφου ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἀρχαιολογικὴν ἀπόδειξιν τῆς εἰσόδου τῶν ἡπειρωτικῶν φύλων εἰς τὴν δυτικὴν Θεσσαλίαν, ἥδη πρὸ τοῦ τέλους τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, καὶ ἐπαληθεύει τὴν ἀρχαίαν ἱστορικὴν παράδοσιν, ἡ ὅποια μαρτυρεῖ σαφῶς, ὅτι εἰς τὴν καταπεπονημένην καὶ ἐξησθενημένην ἐκ τῶν «ἀποδασμῶν» ἢ μετοικίσεων καὶ τῶν τρωϊκῶν Αἰολίδα, εἰσῆλθον ἀπὸ τὰ βορειοδυτικὰ οἱ Ἡρακλεῖδαι Θεσσαλοὶ. Ἡ τελικὴ ἐπικράτησις τῶν ἐπηλύδων αὐτῶν καὶ ἄλλων, οἱ ὅποιοι δὲν ἦσαν ἀμέτοχοι κάποιου «ἐκμυκηναϊσμοῦ» τοῦλάχιστον, ἐπεσφράγισε τὸ φυσιολογικὸν τέλος τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς Θεσσαλίας.

Δ. Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

THE TUMULUS OF EXALOPHOS AND THE THESSALIAN INVASION

According to *Herodotus* (VIII, 176) and *Thucydides* (I, 12) the Thessalians came from Thesprotian territory to occupy «Aeolian land» (i.e. the later «Thessalotis») and sixty years after the Trojan War they displaced from Arne the Boeotians, who went from that region into Boeotia.

If the Trojan War, after the considerations of both *Herodotus* and *Thucydides*, as well as in accordance with the archaeological evidence, can be placed between c. 1250-1230 B.C., we must suppose that the infiltration of Thessalians and

possibly other Epirotic tribes into Western Thessaly began earlier than the middle of the 12th century B.C.—in any case during «Mycenaean» times.

Archaeological documentation of the «Thessalian invasion» has been very difficult if not impossible so far, because of the lack of sufficient material from Western Thessaly. Meanwhile earlier work of the late Ephor N. Verdelis at Agrilia, north of Trikala, and recent excavations and research at Trika and in the West, as well as at the Sanctuary of Athena Itonia near Philia (in the Arne-Kierion district),

have added some new material from the late Mycenaean-Protogeometric periods.

In addition, a recently excavated *tumulus* near the village *Exalophos* (ca. 12 km. west of Trikala, not far from the flanks of Mount Kerketion, the natural boundary of ancient Thessaly and Epirus) has produced new and valuable evidence. In the two excavated tombs the most frequent type of vase was a kylix of the high-stemmed type with conical bowl (fig. 1), a shape so far unknown in Thessaly, but very common in the latest Mycenaean tombs in Kephallenia, Ithaca and Epirus.

PARIAN HOLY GATES ?

In a former article¹ published in the *Arch. Ephem.* the free-standing Holy Twin-Pillars of the Solomonic Temple in Jerusalem, generally believed to be of Phoenician origin, have been related to the Cypriote free-standing Holy Twin-Pillars of the Paphian sanctuary and to the Holy *Dokana*, the sacred aniconic form of the Dioskouroi in Laconia. These Holy Pillars consist mainly of two identical vertical, parallel, free-standing poles, joined to one another by means of a single or double horizontal beam placed either half-way up or on top of them, thus creating a Holy Gate of H or Π form. The same pillars have also been related to some other Holy, free-standing, Twin-Pillars, which occur elsewhere in Phoenicia and the Aegean, and, though lacking the horizontal beam, likewise form a Holy Gate; and, furthermore, to single, free-standing, Holy Pillars, which, more

Moreover, the metal weapons found in the same tombs (see the dagger fig. 2) are not inconsistent with the attribution of the whole to a Western or North-western context, being again common in the Ionian Islands and Epirus.

The most important fact, however, is that all those finds are clearly « Mycenaean » and so they affirm that people of a Mycenaean or « Mycenaeanized » cultural tradition and very probably of Epirotic origin occupied Western Thessaly during the second half of the 12th century B.C. According to the tradition it seems reasonable to call these people « Thessalians ».

D. R. THEOCHARIS

common than all kinds of Twin-Pillars, were probably a simpler and older type of them and an early aniconic sacred form² and abode (or its symbolic imitation) of the fertility God of Storm.

In the same article the masculine twin-names *Jachin* and *Boaz* of the Twin-Pillars of the Temple in Jerusalem were further related, not to the Greek feminine names Ἰσχυὶς and Κραταΐωσις, into which they were translated by the O'—probably because these were the best synonyms in Greek—, but to masculine Greek twin-names instead. So far *Jachin* and *Boaz* have been generally taken to have belonged to the first words of oracles: either dynastic (R.B.Y. Scott's view³) or non-dynastic (W.F. Albright's view⁴), i.e. to certain

2. Most recently (AAA 1 (1968) 210 ff.) N. Faraklas has convincingly proposed the name κολοσσός for the Minoan examples.

3. JBL 58 (1939), 143 ff.

4. Cf. W. F. Albright, *Archaeology and the Religion of Israel*, 138-9, 1956.

1. *Arch. Ephem.* 1966, 149 ff.

Fig. 1. The « Gates » off Paros

formulae which were with or without dynastic connotations; and their gender, in Hebrew or in Greek, was not considered at all important. According to this new view, however, the masculine twin-names *Jachin* and *Boaz* are taken to be names derived from pagan Twins, introduced with many other pagan elements during «the paganizing movement which», according to Albright⁵, «may be said to have been inaugurated with the building of the Temple and to have been accelerated by Solomon's tolerance of pagan cults within the very shadow of the Temple». That pagan Twins were given at times the aniconic form of Twin-Pillars is known already. The *Dokana*, the sacred aniconic form of *Kastor* and *Pollux*, the Dioskouroi, is, perhaps, the best example of them in Greece; while the Twin-Pillars which were consecrated in the sea of Tyre to Πῦρ and Πνεῦμα and by some identified as the Ambrosiai Petrai⁶, are perhaps a Phoenician counterpart. These, however, do not stand close enough to the Hebrew names of *Jachin* and *Boaz*. The names,

nevertheless, of two other mythic Greek Twins do: Σθένης and Ἀλκαῖος, to whom Thasos, whose early cult was Phoenician, was, according to the legend, given as a gift. Incidentally, these last mythic Twins were the sons of the mythic king of Paros Ἀνδρόγεω, who was most probably an incarnation of the main local fertility God.

This literary Greek tradition attests the presence in sea-faring Paros and Thasos of mythic Twins bearing names related to the names of *Jachin* and *Boaz*. Whether these Aegean Twins were represented as Pillars, on the analogy of the *Dokana*, thus also forming a Holy Gate, is not known. Yet, in Paros, at the entrance of its harbour, actual remains, namely pillar-like rocks or islets known as «Gates» (Πόρτες, s. fig. 1), recall the aforementioned Ambrosiai Petrai of Tyre; and further indicate that floating rocks or islets were considered, by the sea-faring Parians also, as Holy Gates. Directly or indirectly therefore these pillar-like islets seem to go back to the same tradition of the several floating rocks or islets⁷ forming Holy Gates, such as, for instance, those at Gadeira⁸ (of Herakles: Baal-Melkarth), the Symplegades, the Plangtai and the Kyaneai, which, according to the prevailing view (proposed first by O. Jessen⁹) were derived from a common ancient belief and represented doorways to the Netherworld.

CHRYSOULA KARDARA

5. Ibid. 155.

6. Cf. A.B. Cook, *Zeus*, III, II, 983.

7. Ibid.

8. Strabo, 170 (Artemidoros' view). The two bronze pillars in the Gadeira sanctuary of Herakles (Baal-Melkarth), 8 cubits in height (ibid), are generally taken to be influenced by the two famous pillars of the same god's sanctuary in Tyre.

9. Cf. Zeus op. cit., 976.

ΕΙΚΟΝΙΣΤΙΚΗ ΚΕΦΑΛΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΧΑΛΚΙΔΟΣ¹

Εικ. 1 - 2. Μουσείον Χαλκίδος. Εικονιστική κεφαλή

Ἡ κατωτέρω περιγραφομένη εἰκονιστικὴ κεφαλὴ (εἰκ. 1 - 4) κατεσχέθη τὸ ἔτος 1959 εἰς χεῖρας παλαιοπώλου ἐν Χαλκίδι καὶ εἰσήχθη εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς πόλεως (ἀριθ. Εἰδρ. 1701). Ἀγνώστου προελεύσεως. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὸ ἑλλεῖπον ἄκρον τῆς ρινός, κατὰ τὰ λοιπὰ ἢ ἄνευ λαιμοῦ κεφαλὴ διατηρεῖται σχετικῶς καλῶς. Ὑψος 0,25 μ., πλάτος κατὰ τὸ ἐπίπεδον τῶν κροτάφων 0,20 μ., βάθος 0,22 μ. Μάρμαρον λευκόν, λεπτόκοκκον. Ἐπὶ τοῦ κέντρου τοῦ μετώπου καὶ ἐπὶ

τῆς ρινὸς ἴζημα τῆς ἐπιφανείας (εἰκ. 1 - 2).

Τὸ πρόσωπον εἶναι τριγωνικόν, ἀγένειον, οὐχὶ πολὺ ὀστεῶδες, παρουσιάζον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ κροτάφου ποιὰν τινα ἐκβάθυνσιν.

Οἱ ὀφθαλμοί, κύριοι φορεῖς τῆς ἐκφράσεως, κεῖνται ἐπὶ ἐπιπέδου ἀρκούντως βαθυτέρου ἢ αἱ ὀφρύνες. Ἡ κόρη δὲν ὑποδηλοῦται πλαστικῶς. Τὰ μεγάλα ἀλλὰ χαμηλὰ τόξα τῶν ὀφρύνων πλαισιοῦνται ἄνω διὰ παραλλήλων αὐλάκων, αἱ ὁποῖαι

1. Ἀποσταλεῖσα ἐκ Βεροίας εἶχεν ἤδη κατατεθῆ εἰς τὸ Γραφεῖον Δημοσιευμάτων ἢ παρὼσα ἐργασία, ὅτε ὑπέπεσεν εἰς τὴν ἀντίληψίν

μου τὸ προσφάτως ἐκδοθὲν βιβλίον τοῦ κ. C. Vermeule, *Roman Imperial Art in Greece and Asia Minor*, ὅπου γίνεται μνεία τῆς ἐν λόγῳ εἰκονιστικῆς κεφαλῆς (σ. 380).

ἐξαίρουν τὴν πλαστικότητα τῶν ὀφρύων καὶ σχηματίζουν μετὰ τῆς ἐπὶ τοῦ μετώπου ἀβαθοῦς ὀριζοντίου ρυτίδος ἐν ἰσοσκελὲς τρίγωνον, ἔχον τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ κάτω.

Ἡ σιαγὼν κατ' ἐνώπιον μὲν ἀπολήγει ἐλαφρῶς εἰς ὀξύ, κατὰ κρόταφον δὲ φαίνεται μᾶλλον στρογγύλη.

Τὸ στόμα εἶναι μικρόν, ἀπολήγον ἐκατέρωθεν εἰς δύο ἐντόνους ἐκβαθύνσεις. Αὗται, ὥς καὶ ἡ κάτωθεν τῆς ρινὸς ἐτέρα ἐκβάθυνσις (λακκίσκος), ἀναδεικνύουν ἐντόνως τὸ ἄνω χεῖλος, τὸ ὁποῖον εἶναι λεπτότερον τοῦ κάτω.

Ἡ ἀδρομερῶς ἀποδιδομένη κόμη ἀναπτύσσεται βαθμηδὸν ἐπὶ τὸ πλαστικώτερον πρὸς τὰ ἄκρα καὶ ἀπολήγει εἰς τὴν πλαστικὴν ἑξαρσιν τῶν μετωπικῶν καὶ κροταφικῶν βοστρύχων. Ὑπὸ τὸν κατώ-

τατον κροταφικὸν βόστρυχον διακρίνομεν τὰ κατὰ ζωγραφικὸν τρόπον ἀποδιδόμενα παραγνάθια γένεια (εἰκ. 2 - 3).

Εἰς τὴν βάσιν τῆς κεφαλῆς τόρμος τετραγώνου διατομῆς πρὸς ἐνθεσιν χωριστοῦ τεμαχίου, ἀσφαλῶς τοῦ λαιμοῦ.

Ἡ κεφαλὴ εἶναι ἐστραμμένη ὀλίγον πρὸς τ' ἀριστερά. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τινος διατηρηθέντος τμήματος τοῦ λαιμοῦ εἰς τ' ἀριστερά (εἰκ. 4) καὶ ἐκ τῆς παρατηρουμένης διαφορᾶς εἰς τὴν διάπλασιν τῶν δύο ἡμιμορίων τοῦ προσώπου. Ἡ ἀριστερὰ παρειὰ παρουσιάζει σχετικὴν διόγκωσιν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν δεξιάν, ἡ ὁποία εἶναι πλέον ὀστεώδης.

Ἡ εἰκονιζομένη κεφαλὴ ἀνήκει εἰς νέον ἄνδρα. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προ-

Εἰκ. 3 - 4. Μουσείον Χαλκίδος. Εἰκονιστικὴ κεφαλὴ (πρβλ. εἰκ. 1 - 2)

σώπου είναι λεπτά. Ἐλλείπει ὁ ἰσχυρὸς πώγων, ὅστις ὑποβάλλει τὴν ἀνδρικήν θεληματικότητα. Ἡ μεταχείρισις τῆς ἐπιφανείας εἶναι μαλακὴ καὶ ἀρίστη. Ἡ μετάβασις μεταξὺ τῶν ἐπιπέδων γίνεται διὰ καμπυλῶν καὶ οὐχὶ διὰ γωνιῶν. Ἡ τρυφερά ἐξαρσις τῶν χειλέων τοῦ κατ' ἀριστοτεχνικὸν τρόπον διαγραφομένου κλειστοῦ στόματος ἐπιτείνει τὴν ἐντύπωσιν περὶ τῆς λεπτότητος τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ εἰκονιζομένου. Ἡ ἐκφρασις εἶναι σύννους καὶ σύνοφρυς.

Ποῖος ὁ εἰκονιζόμενος ; Ὁρισμένα χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου μᾶς ὁδηγοῦν εἰς ἀσφαλῆ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συμπεράσματα. Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ κεῖνται ἐπὶ ἐπιπέδου ἀρκούντως βαθύτερου ἢ αἱ ὀφρύες. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο², ἡ κόμη, ἣτις πίπτει ἐπὶ τοῦ μετώπου ὥσει βόστρυχοι, ἡ ἐκβάθυνσις ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ κροτάφου³,

2. Βλ. τὰς προτομάς τοῦ Αὐγούστου: α) ἐκ Τροίας ἐν G. Hafner, Späthellenistische Bildplastik, πίν. 17, MK 24· β) ἐξ Ἀκυλῆας ἐν RM 55 (1940), σ. 41, εἰκ. 5-6· γ) ἐν τῷ Βρετ. Μουσείῳ RM ἔ.ἀ., σ. 61, εἰκ. 15· δ) ἐν Φλωρεντίᾳ (Galeria Uffizi), R. West, Römische Porträtplastik, τόμ. I, πίν. 28, 114· ε) ἐν Ny Carlsberg Glyptothek, R. West ἔ.ἀ., πίν. 29, 121.

3. Ἡ αὐτὴ ἐκβάθυνσις καὶ εἰς τὸν ἀριστερόν κροτάφον τοῦ Αὐγούστου τῆς Prima Porta.

τὸ τριγωνικόν, ἀγένειον, οὐχὶ πολὺ ὀστεῶδες πρόσωπον καὶ ἡ σιαγών, ἣτις κατ' ἐνώπιον μὲν ἀπολήγει ἐλαφρῶς εἰς ὄξύ, κατὰ κρόταφον δὲ φαίνεται μᾶλλον στρογγύλη, πάντα ταῦτα προσιδιάζουσιν εἰς τὰς προτομάς τοῦ Αὐγούστου⁴.

Φαίνεται, ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ Μουσείου τῆς Χαλκίδος ἀνῆκεν εἰς ἄγαλμα νεανικῆς ἡλικίας τοῦ Αὐτοκράτορος⁵.

ΑΓΓ. ΑΝΑΡΕΙΩΜΕΝΟΥ

4. Ἡ πλαδαρότης τῆς σαρκὸς καταδεικνύει τὴν ἀσθενῆ κρᾶσιν τοῦ εἰκονιζομένου. Καὶ γινώσκουμεν, ὅτι ὁ Αὐγούστος ἦτο ἐπισφαλοῦς ὑγείας. R. West, ἔ.ἀ., σ. 115. Ὑπὲρ τῆς ἀποδόσεως τῆς ἐκ Χαλκίδος προτομῆς εἰς τὸν Αὐγούστον συνηγορεῖ καὶ τὸ σύννου καὶ σύνοφρυ τῆς ἐκφράσεως. R. West ἔ.ἀ., σ. 115.

5. Ὁ τύπος, μὲ τὸ βαθὺ βλέμμα, τὰ παραγνάθια γένεια καὶ τὰ λεπτὰ ἄλλ' αὐστηρὰ χαρακτηριστικὰ, ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ προτομὴν τοῦ Αὐγούστου, περὶ τῆς ὁποίας ὁ R. West, ἔ.ἀ., σ. 115, γράφει: « Der Typus entspricht genau dem der Münzen um das Jahr 39 v. Chr. ... Da die im Jahre 41 v. Chr. geprägten Münzen bereits diesen Typus zeigen, liegt kein Grund vor hier an der Entstehungszeit des Werkes, etwa im dreiundzwanzigsten oder vierundzwanzigsten Lebenszeit des Augustus zu zweifeln ».

PORTRAIT HEAD IN THE CHALKIS MUSEUM

In the year 1959 a portrait head of marble (figs. 1-4), height 0.25 m. brought to the hands of a dealer in Chalkis, came into the Museum of the city where it was given the number 1701. As far

as one can guess from the characteristics of the face, it seems to be a portrait head of Augustus, corresponding to the type portrayed on the coins of the year 39 B.C.

ΑΓΓ. ΑΝΔΡΙΟΜΕΝΟΥ

PROTECTION AND PRESERVATION OF THE MONUMENTS OF THE MODERN GREEK CIVILIZATION

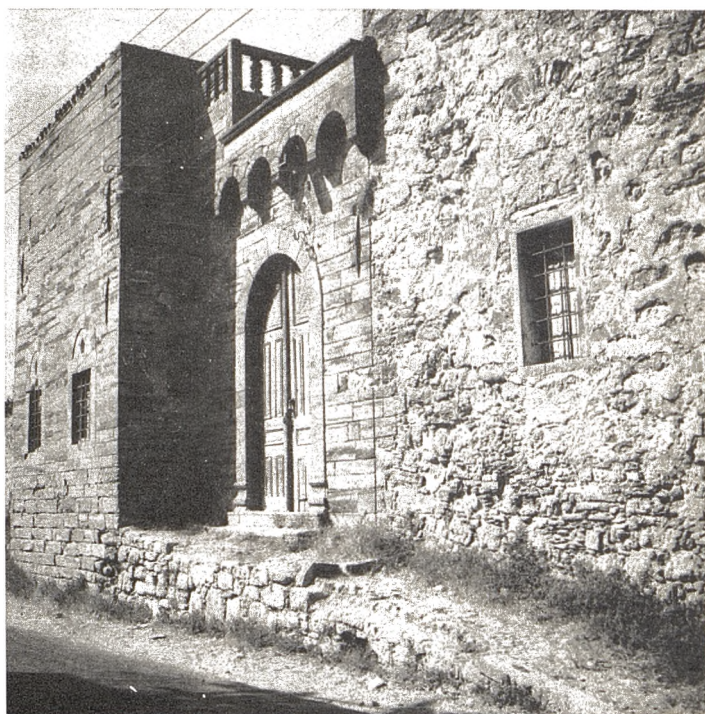

Fig. 1. Chios. Façade of a house in Cambos

By the creation, four years ago, of the Ephorate of Recent-Historical Monuments (Crusader, Frankish, Renaissance, Baroque, Neoclassicism) under the General Department of Antiquities and Restoration, the State for the first time manifested in earnest its interest and care for the rescue and preservation of the monuments of Modern Greek times. The Ephorate is in charge of drawing up a register and inventory of Modern Greek monuments, of organizing their protection and of

studying Modern Greek Art. It also at the same time directs urgent work aimed at preserving and repairing the monuments of that period in greatest danger, a great number of which have been destroyed in the past when the State took no interest in them.

Modern Greek art which completes the uninterrupted evolution of the nation's artistic activity, beginning in prehistoric times, comprises a mass, at times extremely interesting, of varied elements,

which are the result of the historical destinies of the various parts of Greece.

In Crete, for example, where the oldest Modern Greek literary works appeared, as well as in the Ionian Islands, the impressive and prolific contribution of West-European elements is noticeable in the shaping of Modern Greek culture; these elements are to be attributed to the lengthy occupation of those islands by the Venetians.

In the Aegean Islands (Dodecanese, Cyclades, Chios, etc.), parallel with such early examples of popular architecture as are preserved, the Frankish occupation as well as the early contact of Greek sailors and merchants with the centres of the European Renaissance during the Turkish occupation contributed to the formation of extremely important local styles; so that the more recent West-European contributions were fruitfully blended with the older elements already existing there (fig. 1).

Even in the district where the old Byzantine tradition was preserved the longest, that is in Northern Greece and in the islands of the Northeast Aegean, the commercial contact of the Greeks with Central Europe, in particular, at the end of the 17th and the beginning of the 18th centuries, caused the formation of extremely interesting architectural and decorative styles, in which old elements were blended with new producing an excellent artistic effect.

Of the utmost importance is the activity, mainly in Athens, of eminent architects from Western Europe, during the first half of the 19th century (Leo von Klenze, Friedrich von Gaertner, Christian and Theophil Hansen, Gustav Eduard

Schaubert and others) with whom Greek architects collaborated, such as Stamatios Kleanthes, Lysander Kaftantzoglou and others. These architects produced a great number of buildings mainly in neoclassical style, a style which was reanimated and revived in Greece, because of the architects' direct contact with the masterpieces of Greek classical art.

The task of rescuing and preserving the characteristic examples of the architecture of all these districts is the main care of the Ephorate of Recent-Historical Monuments of Greece. Thus it undertook to declare architectural complexes as historic monuments which must be preserved, such as the old town of Chania (fig. 2), which unfortunately met with terrible damage caused by the bombardment during the last war, and the old town of Rethymnon in Crete. In the catalogue of monuments were included extremely interesting buildings of the rural districts of Crete. Among these monu-

Fig. 2. Chania. Dorway decorated in the style of the venetian occupation - period

ments it is worth noting the so-called « Rotonda » in the Kalathaenes (Kissingamos) area, the arrangement of which constitutes an extremely interesting variation of the solution to architectural problem of planning a rustic villa around a central vaulted nucleus. In its structural articulation this building is undoubtedly influenced by the excellent solution produced by Palladio in the Rotonda in Vicenza.

In the Ionian Islands, where fourteen years ago Modern Greek architecture sustained a sad loss with the complete destruction, by the earthquake, of Zakynthos, which was a charming example of a small town built in baroque style, the

must be preserved (figs. 3-4).

Similar declarations were made in the Cyclades also, where small towns are preserved with fundamentally original character continuously developed from antiquity, but which has received noteworthy Western influence during the Frankish occupation and afterwards.

In Northern Greece the examples of 18th century architecture and the mansions, in particular, are extremely interesting (fig. 5), but they are mostly made of wood which is more liable to the danger of destruction. Because of this it was in this district that in the past, most destructions of monuments took place. This is the reason why until

Fig. 3. Corfu Neoclassical monument of the first English governor of Corfu, Sir Thomas Maitland

Ephorate of Recent-Historical Monuments has, among other things, declared the old town of Corfu as a monument which

now the urgent efforts of the Ephorate to rescue the monuments belonging to its sphere, was in great part centred on

Thessaly and Macedonia. In a tiny mountain town, Ambelakia, near the Vale of Tempe, there was founded during the 18th century the oldest handicraft association of Greece, which provided the weaving manufacture of the Austro-Hungarian empire with thread coloured with vegetable dyes. This export trade guaranteed economic prosperity to the little town and at the same time the inhabitants' contact with the big cities of Central Europe formed new cultural values. The blending of influences from Central Europe with the characteristics of local architecture resulted in the construction of wonderful mansions in a Greek version of late Baroque (fig. 6). After repairs, which were

president of the association, whose name in Vienna was changed to Schwarz (cf. Deltion 21 (1966): Chronika, pls. 492γ-ζ', 493α-β).

In other towns of Northern Greece also, which had economic and other relations with Central Europe, there was created a similar mixed Baroque style, the most important examples of which were rescued and preserved by the Ephorate. Fig. 7 comes from a mansion of the small town of Siatista in Western Macedonia which underwent preservation.

Another task of the Ephorate was the declaration as monuments to be preserved of many mansions of this kind in Kastoria which seems a most noteworthy

Fig. 4. Corfu Stone slab of a well of 1699

recently carried out, there has been rescued and restored the most typical existing specimen, the house of George Mavros,

example of a Greek town of the 18th century, extending as it does around the lake of the same name.

Fig. 5. Jannina. Mansion of Ioannides. Double stairway and balcony

In Central Macedonia the destruction, caused by fire, of Salonika in 1917 deprived the history of Greek town-planning of an extremely interesting example of a great city, which has had a continuous evolution since ancient times.

For this reason Kavala in Eastern Macedonia appears today as the best existing example of a coastal Northern Greek town which has been continuously

inhabited since antiquity. It has been suggested by the Ephorate that the oldest part of this town as well as an important part of the new town be declared as a monument to be preserved.

The study of Modern Greek architecture, which takes place at the same time as the protective measures for the monuments, gradually reveals the great importance of the subject; this importance is

Fig. 6. Ambelakia. Mansion of Demetrios Schwarz. Detail of internal decoration

not due only to the great variety of styles and influences mentioned above. Particularly during the period of the Turkish occupation, the Greeks as sailors and merchants constituted the main link in the contact of the peoples belonging to the Ottoman Empire at that time with the great civilized centres of Western Europe, and the bearers of the cultural currents which dominated those count-

ries. Thus Greece played the part of a sort of melting pot where the new, Western-European currents of all kinds were gathered in order to be transferred again by the activities of Greek merchants, scholars, and craftsmen to the entire area of the Near East at that time. The same thing happened in architecture. The mansions, the preservation of which is already being carried out by

the Ephorate of Recent-Historical Monuments, constituted the first successful creations of styles which were based on the prolific blending of West-European with already existing local elements.

Consequently these styles were also widely spread outside the main Greek area, in the Balkans as well as in the rest of the wide extent of the Ottoman Empire at that time.

K. FATOUROU

Fig. 7. Siatista. Mansion of Poulko in Yeraneia

ΓΡΑΠΤΗ ΑΜΑΖΩΝ ΕΚ ΝΥΜΦΑΙΟΥ

« ... τὴν Ἀμαζόνα τὴν ἐπεραιομένην
τῷ δορατίῳ »

ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ, ΕΙΚΟΝΕΣ 4

Αἱ ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος συχναὶ μεταξὺ τοῦ ὑποδοῦλου ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ τῶν πληθυσμῶν τῶν μεγαλουπόλεων τῆς Κεντρι-

βοτικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῶν κατοίκων, τὰ μέχρι σήμερον δὲ διατηρούμενα « ἀρχοντικά » εἰς Σιάτισταν, Κοζάνην, Καστορίαν καὶ ἄλλαχού² ἴστανται

Εικ. 1. Οἰκία Μιχαὴλ Τσίρλη (ν. Θ. Μιχαηλίδου). Ἡ γραπτὴ Ἀμαζών τοῦ Νυμφαίου

κῆς Εὐρώπης ἐμπορικαὶ ἐπαφαί¹ συντέεινον, ὥς γνωστόν, οὐχὶ μόνον εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνθησιν τῶν δυτικῶς τοῦ Ἀ-ξιοῦ κωμοπόλεων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὥς ἐκ ταύτης παράλληλον ἀνύψωσιν τοῦ

ἄψευδεῖς μάρτυρες τοῦ γεγονότος τούτου.

Ἐνῷ ὅμως κοινὸν γνῶρισμα τοῦ γραπτοῦ ἐσωτερικοῦ διακόσμου τῶν τοίχων τῶν δωματίων τῶν ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος τούτων μνημείων τῆς νεο-

1. Λίαν κατατοπιστικὸν παραμένει τὸ μικρὸν ἀλλὰ πυκνὸν εἰς περιεχόμενον ἄρθρον (διάλεξις) τοῦ Ἀ. Βακαλοπούλου, Δυτικομακεδόνες ἀπόδημοι ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1958, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Διὰ πλείονας πληροφορίας σχετικῶς μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ ἐσωτερικὴν διακόσμησιν τῶν ἀρχοντικῶν τούτων βλ. Ν. Κ. Μουτσοπούλου, Καστορία, Τὰ ἀρχοντικά, Ἀθῆναι 1962. Τοῦ ἰδίου, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Φλώρι-

Εικ. 2. Λεπτομέρεια της εικ. 1

ελληνικής αρχιτεκτονικής είναι άσφαλώς τὸ ἀφελές τῶν συνθέσεων καὶ τὸ αὐθόρμητον τῆς ἀποδόσεως στιγμιότυπων καὶ φανταστικῶν εἰκόνων, ἀντιθέτως ἢ ἐπὶ τῆς γυνήνης ἐπιστέψεως τῆς ἐστίας (τζακιού) ἐνὸς ἐκ τῶν δύο ὑπεργείων χώρων ὑποδοχῆς τοῦ εἰς Νυμφαῖον³ Φλωρίνης ἀρχοντικοῦ Μιχαῖλ Ν. Τσίρλη (ν. Θ. Μιχαηλίδου) γραπτῇ ὁμοίως, ἐντὸς ψευδοκόγχης, σμίκρυνσις τοῦ ἐν Βατικανῷ ἀποκειμένου μαρμαρίνου ἀντιγράφου τῆς φειδιακῆς Ἀμαζόνος Mattei, εἶναι ἀξιόλογον δεῖγμα τῶν νεοκλασσικῶν τάσεων τοῦ 19ου αἰῶνος (εἰκ. 1)⁴.

νας, Περιοδικὸν Ἡὼς 63 - 65, Ἀθήνα 1962. Τοῦ ἰδίου, Τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Σιὸρ Μανωλάκη στὴ Βέροια, Ἀθήναι 1960. Τοῦ ἰδίου, Τὰ Θεσσαλικά Ἀμπελάκια, Περιοδικὸν Ἡὼς (ἀφιέρωμα « Θεσσαλία ») 1966. Π.Α. Μιχελῆ, Τὸ ἐλληνικὸ λαϊκὸ σπίτι.

3. Πρώην Νέβεσκα.

4. Ἡ τοιχογραφία δύναται νὰ χρονολογηθῇ ἀκριβῶς εἰς τὸ ἔτος 1887 ὥς προκύπτει ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ τρόπου κατασκευῆς, ἀλλὰ καὶ διακοσμήσεως τῆς ἐστίας πρὸς ἐκεῖνον τῆς εἰς

Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι ὅλως ἐνδιαφέρον διὰ τὸν τόπον καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ νεοελληνισμοῦ, καθόσον, ἐξ ὧσων δύναμαι νὰ γνωρίζω, γραπτὰ νεοκλασσικὰ ἀντίγραφα κλασσικῶν πρωτοτύπων ἢ καὶ ρωμαϊκῶν ἀντιγράφων τῶν εἰσέτι, πρέπει νὰ εἶναι ἄγνωστα τόσον εἰς τὴν Μακεδονίαν ὅσον καὶ εἰς τὸν ὑπόλοιπον ἐλλαδικὸν χώρον.

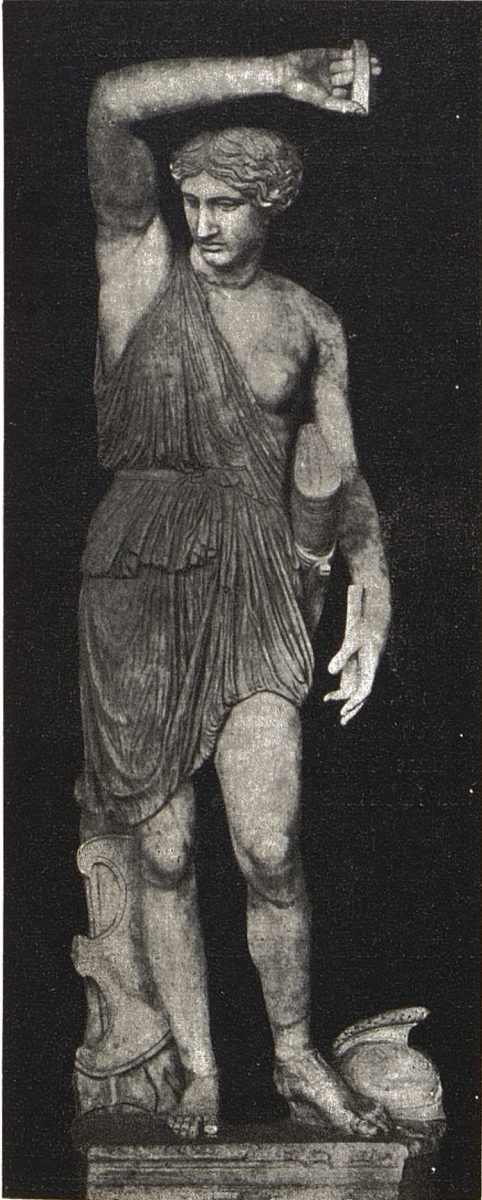
Ἡ παράστασις τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν γυναικείας μορφῆς ἀποδίδεται κατὰ τρόπον οἶονεῖ ἀνάγλυφον ἂν μὴ ὀλόγλυφον ἐντὸς τῆς προαναφερθείσης ψευδοκόγχης, διὰ τῆς δημιουργίας ἐντόνου σκιάσεως ὀπισθεν καὶ ἀριστερᾷ αὐτῆς, ὡς καὶ διὰ τῆς ὑποδηλώσεως καὶ τονισμοῦ τῶν πρὸς τὴν σκιὰν περιγραμμάτων τοῦ σώματος καὶ τοῦ χιτῶνος τῇ βοηθείᾳ λεπτῶν γραμμῶν, μῖα ἐσωτερικῆς λευκαζούσης καὶ μῖα ἐξωτερικῆς καστανῆς. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τοῦ γεγονότος ὅτι διὰ τῆς ἐντέχνου ἐναλλαγῆς ψυχρῶν καὶ θερμῶν τόνων ἀνοικτοῦ τεφροῦ, βασικοῦ καὶ μόνου χρησιμοποιηθέντος χρώματος, ἐπιτυγχάνεται ποία τις ρεαλιστικὴ ἀπόδοσις τῆς πλαστικότητος τῶν μυῶνων τοῦ σώματος καὶ τοῦ ρευστοῦ τῶν πτυχώσεων τοῦ ἐνδύματος, ἢ σύνθεσις τελικῶς δὲν παύει νὰ κατέχεται ὑπὸ τινος ἀκαμψίας ἐξωτερικῶς, ἐσωτερικῶς δὲ νὰ ὑποφέρει ἀπὸ ἔλλειψιν ζωοδόχου πνοῆς.

Τοῦτο ἀναμφισβητήτως ὀφείλεται εἰς τὴν καταφανῆ πρόθεσιν τοῦ ζωγράφου-ἀντιγραφέως νὰ ἀποδώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν πιστότερον, πλὴν ὅμως ξηρῶς καὶ ἀβασανίστως, τὸ ἤδη κλασσικίζον πρότυπόν του.

Τῆς καθαρῶς ὅμως μιμητικῆς ταύτης διαθέσεως καὶ προσπαθείας τοῦ ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα εἶναι ἀκριβῶς ἢ τὸ ἕτερον τῶν δύο δωματίων ὑποδοχῆς ὑπαρχούσης ὁμοίας, ἥτις διασώζει τὴν χρονολογίαν.

ἐπισυμβᾶσα παρερμηνεῖα ἀντικειμένων καὶ κινήσεων, ἥτις προσδίδει δυστυχῶς εἰς τὸ ἔργον τὴν σφραγίδα τῆς ἐπιπολαιότητος.

Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου ἀντιγραφῶς

εἰς τὸ μαρμάρινον ἔργον προστεθέντων ἐπὶ τῆς πλίνθου καὶ τοῦ κορμοῦ τοῦ δένδρου παρὰ τὴν Ἀμαζόνα ὄπλων, τὸ μὲν κράνος ἀποδίδεται ὡς πρόχους, ἥς ἡ λαβὴ ἐλλείπει κατὰ τὸ μεσαῖον αὐτῆς τμήμα, ὃ διπλοῦς δὲ πέλεκυς οὐδόλως ἔχει ἀπεικονισθῆ. Ἡ ὑπὸ τὴν πίπτουσαν ἄτονον ἀριστερὰν χεῖρα σκυθικὴ φαρέτρα, ἐνταῦθα ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς μετέωρον ρόπαλον. Ἡ κεκαμμένη ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν δεξιὰ χεὶρ, ἐν τῇ προσπαθείᾳ ὅπως ἀποδοθῇ κατὰ τὸ τρισιδιάστατον, παραμορφοῦται ἐντόνως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς μασχάλης, ὡς εἴαν παρουσίαζεν ἐξάρθρωσιν τινα. Ἐξ ἄλλου ἀντὶ τῆς παλάμης μὲ τὸ σωζόμενον εἰς τὸ ρωμαϊκὸν ἀντίγραφον τμήμα τοῦ τόξου, ἡ Ἀμαζὼν τοῦ Νυμφαίου δεικνύει τὴν ράχιν τῆς ἄκρας χειρός. Ὁ δεξιὸς πούς, ὃ φέρων τὸ βάρος τοῦ σώματος, ἀκροπατεῖ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀσταθῆς. Τέλος, ἡ ὡς ἐντὸς διαφανοῦς σφενδόνης κόμη πιέζεται ἄνευ ὄγκου καὶ πλαστικότητος (εἰκ. 2).

Βεβαίως ἐκ τῆς πρώτης στιγμῆς καθίσταται αὐτονόητον, ὅτι ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πιστὴ ἐξάρτησις τοῦ εἰς Νυμφαῖον τοιχογραφήματος ἐκ τοῦ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 18ου αἰῶνος εἰς Βατικανὸν μεταφερθέντος ἐκ τῆς Συλλογῆς Mattei μαρμαρίνου ἀγάλματος (εἰκ. 3) — σχέδιον τοῦ ὁποίου ἀσφαλῶς θὰ διέθετεν ὁ ἰταλικῆς προφανῶς καταγωγῆς ἢ ἰταλικῆς παιδείας τυχὼν ζωγράφος — οὐδόλως συμβάλλει εἰς τὴν λύσιν τοῦ ἐπιμάχου προβλήματος τῆς συμπληρώσεως τῶν ἐλλειπόντων εἰς ἅπαντα τὰ διασωθέντα ἀντίγραφα τοῦ ἀπολεσθέντος πρωτοτύπου τμημάτων τοῦ σώματος τῆς Ἀμαζόνος οὔτε καὶ βοηθεῖ

Εἰκ. 3. Ἡ Ἀμαζὼν τοῦ Μουσείου τοῦ Βατικανοῦ (φωτ. ἐκ τοῦ Br. Br. 350)

εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀρχικῆς στάσεως τοῦ ἔργου⁵.

Πάντως, παρὰ τὴν ἀρνητικὴν ταύτην διαπίστωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν καταλήγομεν, ἢ εἰς τὴν ἐσχατιὰν τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου εὗρισκομένη, ὕψους 0,72 μ. μετὰ τῆς πλίνθου αὐτῆς, γραπτὴ σύνθεσις

ἀληθῶς ἐκπλήσσει τὸν θεατὴν τῆς καὶ φέρει ἀβιάστως εἰς τὰ χεῖλη τὸν διὰ τὸ Βατικάνειον πρότυπον ἰσχύοντα ἀφορισμὸν τοῦ E. Q. Visconti⁶: «*Degna veramente dell' ammirazione di chiunque ama ed onora le belle arti è l' Amazone che osserviamo*».

Ι. ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ

5. Εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ D. von Bothmer, *Amazons in Greek Art*, Ὁξφόρδη 1957, 218-219, καταρτισθέντα κατάλογον τῶν ὑπαρχόντων ἀντιγράφων τῆς φειδιακῆς Ἀμαζόνης, πρόσθετος καὶ τὸ ἐκ τῆς Villa Hadriana (Tivoli) προερχόμενον καὶ σῶζον τὴν ὀρθὴν στάσιν τῆς δεξιᾶς χειρός: B. Andreae, *AM* 72 (1957) 327, πίν. 108, ὅπου καὶ νέα ἐρμηνεία τῆς παραστάσεως. Διὰ τὸ πρόβλη-

μα ταυτίσεως τοῦ τύπου μὲ τὸν Φειδίαν, βλ. D. von Bothmer, ἔ.δ. 220 μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας.

6. Il Museo Pio Clementino, II, Milano 1819, 230 - 35, πίν. 38. Προσέτι, E. Massi, *Descrizione compendiosa dei Musei dell' antica scultura greca e romana nel Palazzo Vaticano*, Roma 1882, 36 (ἀριθμὸς 265).

AMAZONE PEINTE DE NYMPHAION

Faisant partie de la décoration peinte de la cheminée d' une belle maison (archonticon) au village de Nymphaion (préfecture de Florina) datant de la fin du 19ème siècle, la peinture que nous discutons (figs. 1-2) — copie néo-classique de la bien connue Amazone Mattei au Musée du Vatican (fig. 3), l' original de laquelle est attribué à la main même de Phidias — prouve encore

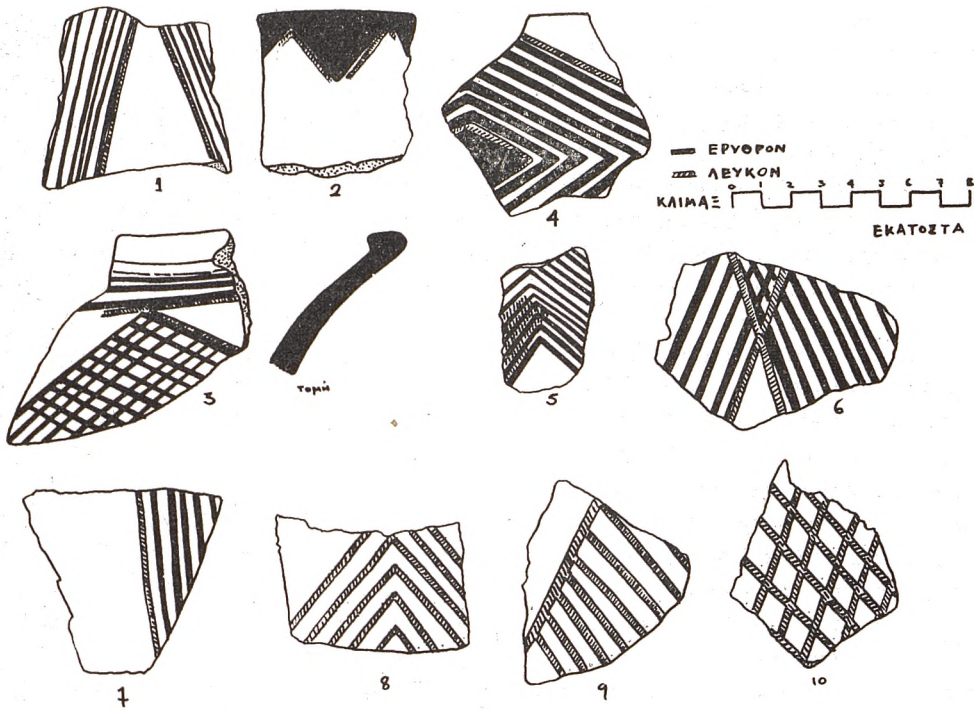
une fois de plus que les relations entre les populations grecques de cette région et les peuples de l' Europe Centrale, pendant le 18ème et 19ème siècles, ne se bordèrent seulement pas à des contacts commerciaux, mais elles contribuèrent d' une façon décisive à l' exhaussement du niveau culturel et artistique des habitants de la Macédoine d' Ouest.

J. TOURATSOGLOU

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΝΕΟΛΙΘΙΚΩΝ ΤΗΣ ΧΑΙΡΩΝΕΙΑΣ

Ἀσχολούμενος ἐσχάτως μὲ τὴν ἐπανάκθεσιν τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Μουσείου Χαιρωνείας, ὅπου, ὥς γνωστόν, φυλάσσονται κατὰ τὸ μέγιστον τὰ προϊστορικὰ εὑρήματα τῆς Δυτικῆς Βοιωτίας καὶ Φωκίδος καὶ δὴ αἱ σπουδαιόταται Συλλογαὶ

Χαιρωνείας (Μαγούλας Μπαλωμένου), Ἑλατείας (ἀγροῦ Χέβα, ἀγροῦ Γιαννακοπούλου - Πιπέρη, Τύμβου κλπ.), ὥς καὶ ἡ τοῦ Ὁρχομενοῦ, παρετήρησα ποικιλίαν τινὰ νεολιθικῶν ἐκ Χαιρωνείας ὀστράκων, τὴν ὁποίαν, ὥς διεπίστωσα,

Σχέδ. 1. Νεολιθικά δοστρακα ἐκ Χαιρωνείας (Μαγούλας Μπαλωμένου)

σημειοῖ μόνον ὁ Ε. Kunze εἰς τὴν λαμπρὰν ἔκδοσιν τῆς ἐξ Ὀρχομενοῦ κεραμεικῆς (Orchomenos II, 35 κ.έ. Πίν. II, 12, ἐν μόνον δοστρακον), ἥτοι τὴν ποικιλίαν καθ' ἣν εἰς τὰ δοστρακα μετὰ κοσμήσεως ἐρυθροῦ ἐπὶ λευκοῦ, πράγματι λευκοκιτρίνου, μεταπεσόντος οὐχὶ σπανίως εἰς ποικίλας πρὸς τὸ καστανὸν ἢ τὸ ἐρυθρὸν ἀποχρώσεις, προστίθεται γραμμὴ ὀρίζουσα τὸ κόσμημα διὰ λευκοῦ ἄκρως ἐπιτυχῶς ἐκεῖ χαρακτηριζομένου ὡς «Kreidige». Συνέλεξά τινα, ἀλλ' ἀσφαλῶς προσεκτικὴ ἐρευνα θέλει ἀποδώσει καὶ ἄλλα. Τὰ σημαντικώτερα τούτων εἶναι τὰ ὑπ' ἀριθ. 1, 2 καὶ 3 τοῦ σχ.δ. 1. (Τὸ 2 εἶναι τμήμα λαιμοῦ κυ-

λινδρικοῦ μετὰ τοῦ χεῖλους, τὸ δὲ 3 ἀνήκει εἰς σφαιρικὸν εὐρύστομον ἀγγεῖον καὶ σώζει ἱκανὸν τοῦ σαφῶς διαμεμορφωμένου χεῖλους).

Περαιτέρω, ἐπὶ ἄλλου δοστράκου, τοῦ ὑπ' ἀριθ. 4 τοῦ σχ.δ. 1 (ἐξ εὐρέος κυάθου σώζοντος καὶ τμήμα χεῖλους), παρατηρήθη, ὅτι ἡ λευκὴ γραμμὴ, πλὴν τοῦ ὅτι ὀρίζει τὸ κόσμημα, παρεμβάλλεται καὶ μεταξὺ τοῦ συμπαγοῦς ρομβοειδοῦς πυρῆνος τούτου καὶ τῆς πρώτης παρ' αὐτὸν γραμμῆς. Εἰς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν πλεον ἀνεπτυγμένη χρῆσις εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 5 δοστράκου παρατηρηθεῖσα, ὅπου τὸ λευκὸν φαίνεται πληροῦν πάντα τὰ μεταξὺ τῶν «ἐρυθρῶν» γραμ-

μὼν διαστήματα. (Τὸ ὄστρακον ἔχει καὶ τὸ μὲν λευκὸν τοῦτου ἐπίχρυσμα μετέπεσεν εἰς τεφρόν, τὸ δὲ ἐρυθρόν τοῦ κοσμήματος εἰς μέλαν).

Διάφορος χρήσις, κάπως ἀνεξάρτητος, ἐμφανίζεται ἐπὶ τοῦ ὀστράκου ὑπ' ἀριθ. 6, ὅπου αἱ παρακολουθοῦσαι τὰς ἐρυθρὰς γραμμὰς κατὰ τὸ ἔσω τῆς γωνίας λευκαὶ τέμνονται μεταξύ των καὶ συνεχίζονται περαιτέρω τέμνουσαι ἐκάστη τὰς ἐρυθρὰς γραμμὰς τῆς ἐτέρας ὁμάδος.

Εὐρέθῃ ὁμως καὶ ἐτέρα ποικιλία, ἡ ἐπὶ τοῦ ὀστράκου ὑπ' ἀριθ. 7. Ἐπὶ καστανῷ στιλπνοῦ, καθ' ὅλα ὁμοίου πρὸς τὰ μονόχρωμα νεολιθικὰ τῆς Χαίρωνείας, ἐγράφη διὰ καστανεύθρου (φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ χρώματος, δι' οὗ γράφονται τὰ κοσμήματα εἰς τὰ δι' «ἐρυθροῦ ἐπὶ λευκοῦ») κόσμημα ἐκ παραλλήλων γραμμῶν, λευκὴ δὲ γραμμὴ, οἷα καὶ ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω, φαίνεται παρακολουθοῦσα τὴν ὁμάδα. Πρόκειται, δηλαδή, περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ αὐτοῦ συστήματος κοσμήσεως οὐχὶ ὁμως πλέον ἐπὶ λευκάζοντος βάθους ἀλλ' ἐπὶ ἐπιφανείας στιλπνῆς, ὁμοίας πρὸς τὴν τῶν μονοχρόμων.

Κατόπιν τῆς παρατηρήσεως ταύτης καὶ διαπιστωθέντος ὅτι, φυσικά, ἡ διὰ τοιοῦτου λευκοῦ κόσμησις ἀρμόζει κάλλιον ἐπὶ μονοχρόμου στιλπνοῦ, ἀνεζήτησα τὸ τοιοῦτον καὶ δὲν ἀπεγοητεύθην. Πρόχειρος ἔρευνα ἀπέδωσεν ἀμέσως τὰ ὑπ' ἀριθ. 8, 9 καὶ 10 ὄστρακα παρέχον-

τα ἐπιφάνειαν μονόχρωμον—ροδόχρουν, καστανήν, ὑπέρυθρον—ἐστιλβωμένην καὶ ἐπ' αὐτῆς, μόνον διὰ τοῦ περὶ οὗ λευκοῦ, κοσμήματα ὁμοιώτατα πρὸς τὰ τοῦ «ρυθμοῦ Χαίρωνείας», ἥτοι ὁμάδα γραμμῶν θλωμένων εἰς ἐλαφρῶς ὀξεῖαν γωνίαν, ρόμβους διὰ τεμνουσῶν ἀλλήλας δύο ὁμάδων παραλλήλων γραμμῶν, ὁμάδα παραλλήλων γραμμῶν φερομένων λοξῶς ἐπὶ ἐτέρας γραμμῆς (εἶδος διεγραμμισμένου τριγώνου). Πάντως, πρέπει νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι, ἂν καὶ τὰ παρουσιαζόμενα ἐδῶ δὲν εἶναι ἀσφαλῶς οὔτε τὰ μόνα, οὔτε καὶ τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν εἰς τὴν ἐσχάτην ταύτην κατηγορίαν ἀνηκόντων ὀστράκων τῆς Συλλογῆς, ὁμως ἀσφαλῶς ἀνήκουν εἰς μικρὰν ὁμάδα. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ σχέσις των πρὸς τὰ Θεσσαλικά Α3α.

Ἄξιον παρατηρήσεως τυγχάνει, ὅτι πρόκειται περὶ νεολιθικῶν κατηγορίας παραλλήλου πρὸς τὴν τῶν πρωτοελλαδικῶν ψευδοκαμαραϊκῶν καὶ τῶν μεσοελλαδικῶν γραπτῶν μινυείων ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς.

Πρέπει, τέλος, νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ λευκὸν ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὸ λευκὸν ἐπίθετον τῶν κλασσικῶν ἀνατολίζοντων καὶ μελανομόρφων ἀγγείων καὶ κατὰ τὴν ὕψην ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀστάθειαν καί, ὥς ἐκ τούτου, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῇ πολὺ εὐρυτέρα ἡ χρήσις του, μὴ παρατηρηθεῖσα παλαιότερον ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τῆς ἀσταθείας ταύτης.

Ν. ΦΑΡΑΚΛΑΣ

COMMENTS ON THE NEOLITHIC OSTRAKA FROM CHAIRONEIA

E. Kunze in his publication *Orchomenos II* states that on the Orchomenos ostrakon of «Chaironeian style» the decoration in red is followed by a line written in white chalk. On the ostraka from Chaironeia (Magoula Balomenou) comments are here given on the six uses of this colour (Sketch 1).

- a) Ostraka 1, 2, 3. The same use as the preceding.
- b) Ostrakon 4. Besides the use of white also between the red opaque diamond

and the first line near it.

- c) Ostrakon 5. Filling between the red lines by means of the white.
- d) Ostrakon 6. The white lines intersect the red.
- e) Ostrakon 7. Decoration by means of this red and white on the Neolithic gloss.
- f) Ostraka 8, 9, 10. By means of the white only similar decoration of Chaironeian style on the Neolithic gloss.

N. FARAKLAS

ΚΙΣΗΡΙΣ ΕΚ ΧΑΝΙΩΝ

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους 1967 εἰς τὴν συνοικίαν Καστέλλι τῆς πόλεως Χανίων (οἰκόπεδον Κασιμάτη) μεταξύ τῶν διαφόρων κεραμεικῶν εὐρημάτων (βλ. ΑΔ 23 (1968): Χρονικά — ὑπὸ ἐκτύπωσιν) συγκαταλέγεται τριποδικὸν ἄγγειον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον τεμάχια κισήρεως. Τὸ ἄγγειον ἀνευρέθη ἐπὶ δαπέδου ἐκ κτυπητῆς γῆς καὶ ἔμπροσθεν ἡμικυκλίου ἐκ καθέτως τεθειμένων πλακῶν ἢ συλλεγεῖσα ἐκ τοῦ δαπέδου κεραμικῇ ἦτο ΥΜΙΙΒ.

Ἡ παρουσία, εἰς οἰκιστικὸν χῶρον τῆς περιόδου ταύτης, ἀγγείου φέροντος ἐντὸς αὐτοῦ τεμάχια κισήρεως εἶναι δύσκολον νὰ ἐρμηνευθῇ, εἰμὴ μόνον, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι τοῦτο σημαίνει ἔνδειξιν «λατρείας» τινός, παρὰ τὸ ὅτι δὲν ἐσημειώθησαν εἰς τὸν περίξ χῶρον λατρευτικά σύμβολα. Ἡ «λατρεία» αὕτη θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν καταστροφήν τῶν μινωικῶν ἐγκαταστάσεων,

ἢ ὁποία ἐπροξενήθη ἐκ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἡφαιστείου τῆς Θήρας. Ἡ καταστροφή αὕτη βαθέως ἐρριζωμένη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μινωικοῦ ἀνθρώπου μετουσιώθη εἰς «θρησκευτικὴν δοξασίαν» καὶ ἐπέζησε μέχρι τῆς ΥΜΙΙΒ περιόδου.

Παράλληλον δείγμα τοιαύτης «λατρείας» ἔχομεν εἰς Νίρου Χάνι, ὅπου εἰς στρῶμα ὕστερον ΥΜΙα ἀνευρέθησαν πολλὰ κωνικά κύπελλα καὶ ἐντὸς αὐτῶν τεμάχια κισήρεως. Τὰ κωνικά κύπελλα εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἀποθέτου καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Πλάτων σημειώνει, ὅτι ἀποκλείεται συμπτωματικὴ διείσδυσις τῆς κισήρεως καὶ πρόκειται περὶ λατρείας, ἢ ὁποία σχετίζεται μὲ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἡφαιστείου τῆς Θήρας (Κρητ. Χρον. τ. 8 (1954) σ. 449-450).

Τὸ μεταξύ ὅμως τῆς ΥΜΙα καὶ ΙΙΒ περιόδου χρονικὸν διάστημα οὐδὲν ἔτερον δείγμα τοιαύτης «λατρείας» ἔδωσε, κατὰ τὰς γενομένας μέχρι σήμε-

ρον ἀνασκαφᾶς εἰς Κρήτην (παρουσία
κισήρεως ἐσημειώθη εἰς Ζάκρον καὶ εἰς
Σταυρὸν Ἀκρωτηρίου Χανίων). Οὕτω,
μέχρις εὐρέσεως καὶ ἄλλων στοιχείων
βοηθούντων εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ εὐ-
ρήματος Καστελλίου, πρέπει νὰ εἴμε-

θα ἐπιφυλακτικοὶ εἰς τὴν διατύπωσιν
τελικῶν συμπερασμάτων.

Δυστυχῶς, λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ ἔρευνα διε-
νηργήθη σχεδὸν κάτωθεν τῆς ὑποθεμε-
λιώσεως παρακειμένης οἰκίας, δὲν κα-
τέστη δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς.

Ι. ΤΖΕΔΑΚΙΣ

PONCE DE LA CANÉE

La découverte d'un vase contenant
des restes de pierre ponce au cours de la
fouille d'un habitat du MRIBB à Canée
indique probablement l'existence d'un
« culte », qui est peut être en relation à

la destruction causée par l'éruption du
volcan de Théra. Un exemple analogue
d'un « culte » pareil est celui de Nirou
Chani, mais avec une différence de da-
tation, ce dernier étant daté du MRIBa.

J. G. TZEDAKIS

